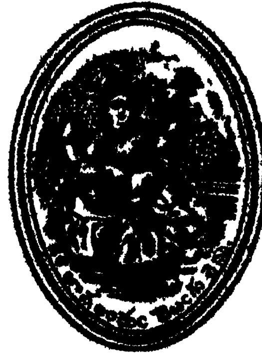
5598

చందా—సం॥ కు రూ. 3. విడిసంచిక రు. ౧.

1921

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్త్రిక.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము ౧౦. { దుర్మతినామసంవత్సరము. శ్రావణభాద్రపదమాసములు. } సంచిక 3.

ప్రధానవ్యాసములు.

పీఠిక.

ఈ కావ్యము నన్నయభట్టునకు రమారమి నూఱుసంవత్సరములు తరువాతను దిక్కనసోమయాజికి రమారమి నూఱుసంవత్సరములు పూర్వమును రచింపఁబడినది గనుక యాంధ్రవాఙ్మయచరిత్రమును దెలిసికొనఁగోరువారి కుపయోగకర మగుమంచిసాధన మని యెంచి, యిది గొప్పప్రబంధము గాకపోయినను, మతసంబంధ మయిన చిన్నశతకమయినను బ్రకటించితిని. ఇదియుఁగాక నన్నయకును దిక్కనకును నడిమికాలములోఁ బుట్టిన దని నిశ్చయముగ రచనాకాలము తెలిసినగ్రంథ మిది యొక్కటియే. ఈవిషయ ముపోద్ఘాతము నందుఁ జేయఁబడిన కవికాలనిర్ణయమునుబట్టి స్పష్టపడఁగలదు. నన్నెచోడుఁడు నీకాలమువాఁడే కావచ్చునుగాని యాతనికాల మింకను గొంతవఱకు వివాదములోనే యున్నది. కావునఁ బురాతనత్వమునందు నిది యద్వితీయము గాకపోయినను, ద్వితీయ మని చెప్పవచ్చును. అందుచే దీని నాంధ్రలోకమునకు సమర్పింప సాహసించితిని.

నాకు దొరకినప్రతి.[1]

నా కీగ్రంథము ప్రతి యొక్కటియే దొరకినది. అది నరసాపురమండలి శ్రీయుత చదువుల రామలింగయ్యగా రనుజంగమదేవర సంగ్రహములోనిది. ఇది తాటాకుగ్రంథము. ఈసంపుటములో నాలుగుగ్రంథములు గలవు. సంపుటమునందు మొత్తముమీఁద ౧౭౪ కమ్మ లున్నవి. ౧-౨ కమ్మలలోఁ జిల్లర పద్యములు కలవు. ఈపుట లీసంపుటములోనివి కావేమో. ౩ మొదలు ౨౯ వఱకుఁ గమ్మలు లేవు. ౩౦-౬౭ వఱకు శివసర్వస్వనామమును, ౬౮-౧౩౦ వఱకుఁ బాలకురికి సోమనాథకృత చతుర్వేదసార మనఁబడు బసవలింగశతకమును, ౧౩౧లో రెండవవైపును ౧౩౨-౧౩౪ వఱకును భూమికొల్ల శ్లోకములును,

[1] ఈ గ్రంథమును మొదటఁ గనిపెట్టిన శ్రేయస్సు గవర్నమెంటు ఓరియంటల్ లైబ్రరి వారిది. వారి ప్రతిని జూచి దీనిని బ్రకటించుట యావశ్యక మని తలంచి తాటాకుగ్రంథమును నేను దెప్పించితిని. కొంతకాలము క్రిందట నరసాపురమునందు తహశ్శీలుదారుగా నున్న మ.రా.రా.శ్రీ. తణుకు సుబ్రహ్మణ్యము పంతులు గారిమూలమున నాకుఁ దాటాకుగ్రంథము లభించినది. వారియెడఁ గృతజ్ఞుఁడను.

౧౩౫-౧౫౫ వఱకు లింగయ్యచే రచింపఁబడిన ద్విపదసానందచరిత్రయు, ౧౫౬-౧౭౪ వఱకు భారద్వాజగోత్ర మహాదేవకుమారుఁ జైనజగ్గుభట్ట రచిత సురాభాండేశ్వర మనఁబడు యక్షగానమును గలవు. వీని కన్నిటికి లేఖకుఁడు అద్దాల వీరన్న. ౧౩౧-వ కమ్మ చివర లేఖకుఁ డిట్లు వ్రాసెను. "స్వస్తి శ్రీజయాభ్యుదయ శాలివాహన వరుషంబులు . . . . పింగళనామసంవత్సర కార్తిక బ॥౧౩ గురు॥ సర్కి ప్రతినున్న క్రమానను అద్దాల వీరన్న అనుభవసారాయమున్ను శివసారాయమున్ను, చతుర్వేదసారాయమున్ను సారత్రయమున్ను అద్దాల వీరన్న . . . . . భాద్రాయ కుమారుడు వీరన్న స్వహస్తలిఖితం॥ ఈపుస్తకం త్సదువుల రామలింగయ్యగారికి శివార్పితంగా యిచ్చి శరణుచేస్తిమి."

ఇందువలన నీసంపుటపు మొదటి ౨౯ ఆకులలోఁ బాలకురికి సోమనాథ కృతమైన యనుభవసార ముండె ననియు మన మూహింపవచ్చును. ౧౫౫-వ కమ్మలో "రౌద్రినామసంవత్సర శ్రా॥ శు ౧౫ శుక్రవారము సర్కి ప్రతినున్న క్రమానను సానందచారిత్ర అద్దాల వీరన్న స్వహస్త లిఖితం" అనియు, సంపుటము చివర ౧౭౪-వ కమ్మలో "రౌద్రినామసంవత్సర శ్రావణశు ౧౨ శుక్రవారాన ప్రతినున్నక్రమానను సురాభాండేశ్వరం యక్షగానం అద్దాల వీరన్న స్వహస్త లిఖితం"అనియు నున్నది.

ఈతాటాకుగ్రంథ మెప్పుడు వ్రాయఁబడినదని తెలిసికొనుటకు నిందుఁ జెప్పఁబడిన పింగళ, రౌద్రి నామసంవత్సరంబు లెప్పటివియో కనుఁగొనవలెను. పింగళనామసంవత్సరము క్రీ. శ. ౧౯౧౭, ౧౮౫౭, ౧౭౯౭ లో వచ్చును. ౧౯౧౭ మిక్కిలి యాధునికము. కావున ౧౮౫౭ డో, ౧౭౯౭ డో అయియుండవలయును. ఈగ్రంథ మిప్పటి రామలింగయ్యగారికి నీయఁబడినది కాదు. వారితాతగా రగురామలింగయ్యగారి కీయఁబడినది. తాతరామలింగయ్యగారు శుభకృత్తులో, ననఁగా ౧౮౪౨లో లింగైక్యము నొందిరి.[1] కావున నీతాటాకు ప్రతి ౧౭౯౭ లో వ్రాయఁబడిన దని తేలుచున్నది.

ఇదియుఁ గాక యీప్రతి వ్రాసిన తిథి వారములు, పై నీయఁబడినవి లెక్కవేయఁగా క్రీ. శ. ౧౭౯౭ కిఁ బింగళయు, క్రీ. శ. ౧౮౦౦ కి రౌద్రియు సరిపోవుచున్నవి; ౧౮౫౭ కి సరిపోవుట లేదు. కావున నీప్రతి రమారమి ౧౨౫ సంవత్సరముల క్రింద వ్రాయఁబడె నని మనము నిశ్చయింపవచ్చును. ఇప్పటి

రామలింగయ్యగారికి నిప్పుడు రమారమి ౭౦ సంవత్సరముల వయస్సున్నందున వారితాతగారు ౧౫౦ ఏండ్లక్రిందట నుండియుండుట యాశ్చర్యము కాదు.

లేఖకుఁడైన అద్దాల వీరన్న సమాచార మేమియుఁ దెలియలేదు. ఈతఁడు కమసాలి యనియు, తమవంశమునకు శిష్యుఁ డనియు మాత్రము తెలియుచున్నది యని రామలింగయ్యగారు తెలిపిరి.

'సారము'ను సారాము అనుట వలననే యీలేఖకుని పాండిత్యము తెలియుచున్నది. 'మక్షికో మక్షిక' యన్నసామెతకు గుఱి యైనవాఁ డగుటచే నీతని వ్రాఁత నెన్నియో తప్పులు పడినవి. అచ్చటచ్చట గ్రంథపాతములు కూడఁ గలవు. వీనిని నాకుఁ దోఁచినంతవఱకు సవరింపఁ బ్రయత్నించితిని. నాసవరణ లెవ్వియో, మూలపాఠ మెద్దియో తెలియునట్లు గ్రంథ మచ్చొత్తించితిని.

ఇది శతకమే.

ఇయ్యది చాలవఱకు 'శివా' యను మకుటముగల శతకము. కొన్ని పద్యములచివర 'రుద్రా' 'అజా' 'మహేశా' యనుసంబోధనములు కూడఁ గలవు కొన్నిటికిఁ దుద నేసంబుద్ధియు నుండదు. ఇట్లిందుఁ గొన్ని చోటుల శతకలక్షణము కానరాకున్నను మొత్తముమీఁద నిది శతక మనియే చెప్పవచ్చును. పూర్వశైవులలో నిది శతక మనియే చెప్పఁబడుచుండెను. పండితారాధ్యచరిత్రమునందు, పాలకురికి సోమనాథుఁడు దీనిని శతకమే యనియెను.

ద్వి. శతకంబు శివతత్త్వసారము, దీప
కళికమహానాటకము, నుదాహరణ. (పర్వతప్రకరణము పుట ౩౮౯.)

ఇట్టిది యాంధ్రభాషయందు బుట్టినశతకములలో మొట్టమొదటిది యని చెప్పవచ్చును. కావ్యములలో ద్వితీయ మైనను, శతకములలో నద్వితీయమే.

దొరకినగ్రంథ మసంపూర్ణము.

నాకు దొరకినంతవఱకు ౪౮౯ కందపద్యము లీగ్రంథమునం దున్నవి. చివరిపద్యము పూర్తిగ లేదు. నాల్గవచరణములో మూఁడక్షరములు మాత్ర మున్నవి. మిగిలిన భాగము పోయినది. తాటాకుగ్రంథములోఁ బద్యముల సంఖ్యలు పెక్కుతావులఁ బొరపాటుగా వేయఁబడినందున నేనే క్రమ మైన సంఖ్యలు వేసితిని మూలమునఁ జివరపద్యము ౪౯౧-వది.

ఈసంఖ్యయే సరియైన దగు నేని యిందు రెండుపద్యములు పోయిన వని యెంచవలయును. ఇందుకుఁ దరువాతిపద్యము లేవియైన నుండినయెడల లేఖకుఁడు పొరపాటున వ్రాయకయైన నుండవలయును, లేదా యంతకుఁబూర్వమే

యవి లోపించినదైన నుండవలయును. గణపవరపు వేంకటకవియొక్క ప్రయోగ రత్నాకరమందును, కస్తూరిరంగకవి రంగరాట్ఛందముసందును దూరాహ్వాన ప్లుతయతికి "ఆరాధ్యదేవర శివతత్త్వసార మందలిది" యని యీక్రిందిపద్య మీయఁబడినది.

కం. ఆయతి త్రిపురాంతకదేవా యని పిలుచుటయుఁ గటక మంతయు వినఁగాఁ
బోయక కిన్నరబ్రహ్మయ, కోయని యెలుఁగిచ్చె తొల్లి యురగాభరణా!

ఈపద్యము మాతాటాకుప్రతిలో లేదు. కావున మొదట నీశతకమున నింకను గొన్నిపద్యము లుండెననియు, నవి మనప్రతిలో లేవనియు మన మూహింపవచ్చును.

పూర్వగ్రంథముల నచ్చువేయువిధము.

పూర్వగ్రంథములను బ్రకటించువా రిదివఱకుఁ దమయిష్టానుసారము వానిని సవరించి తాము ప్రమాణములుగ గ్రహించిన వ్యాకరణాదిసూత్రములకు ననుకూలముగ దిద్ది యచ్చువేయుచున్నారు. భారతభాగవతములను మొట్టమొదట నచ్చువేసినవారు మొదలుకొని నేటివఱకు నిట్లే జరుగుచున్నది. కొందఱీపద్ధతి నాక్షేపించి యున్నది యున్నట్లె యచ్చొత్తింపవలయును గాని మనయిష్టప్రకారము దిద్దఁగూడ దని చెప్పుచున్నారు. ఇందలి యొక్కొక్క మతమునందును గొంత సత్యము లేకపోలేదు, గనుక నూతనగ్రంథమును బ్రకటించువారు రెంటిని గ్రహింపవలయు నని నాతాత్పర్యము. అనఁగా నున్నది యున్నట్టు లచ్చు వేయవలయును. దిద్దియు నచ్చువేయవలయును. ఇందొక్కటి మానినను భాషాభివృద్ధికి భంగము కలుగు నని నే నెంచెదను. ఎట్లో చూతము:—

ఇదివఱకు గ్రంథములను బ్రకటించినవారు దిద్దినట్లు దిద్దక యున్నది యున్నట్లచ్చువేసిన నేమిసంభవించును? అందువలనఁ జదువరులకు నర్థబోధ కాదు. మనలేఖకులు సాధారణముగ 'ఘుక్షికు వాక్షి' (ఈఁగకునీఁగ)పద్ధతి నే వ్రాయునంతటి పండితులు గనుక వారియజ్ఞానమూలమున మూల మొకప్పుడు చెడి యేవిధమైన యర్థము నీయదు. దానిని దిద్దక యట్లె ప్రకటించిన యెడల సామాన్యపాఠకులకు నందువలన నేమి యర్థమగును? పండితులు దిద్దుకొనియెద రందు రేమో. పండితు లెందఱుందురు? అట్టివారికే యాగ్రంథమువలనఁ బ్రయోజన ముండును గాని యితరుల కేమి ప్రయోజనము? కావున గ్రంథ మర్థమయి యన్వయించులాగున, సంగతి సందర్భములను బట్టి ప్రకాశకులు [illegible] దానిని.

దిద్దవలసినదే. ఇందు కొకయుదాహరణముఁ దీసికొందము. ఒక తాటాకు ప్రతిలో భారతమందలి యొకపద్య మిట్లున్నది:—

కం. శ్రీమదమళుకవంశజా, భూమిజశిమనుమార్గమురాజు కంఠీరవ ధైర్యా
మేరుధరణీధర, ణీమండసధర్మనిరతి నిత్యాభ్యుదయా. [ఆది. ౧-౧.]

ఈపద్యము నీక్రిందివిధముగ సవరించి యచ్చువేసినం గాని యెవరికి నర్థము గానేరదు:—

కం. శ్రీమచ్చళుక్యవంశజ, భూమిశ మనువమార్గరాజకంఠీరవ ధై
ర్యామరధరణీధర ధర, ణీమండన ధర్మనిరత నిత్యాభ్యుదయా.

ఇట్లర్థసందర్భమును బట్టి దిద్దవలసినది నిజమే యైనను నొకప్పు డిందు మూలకముగ నర్థ మనర్థావహము కావచ్చును. దిద్దువాఁ డెంతపండితుఁడైనను సర్వజ్ఞుఁడు కాఁజాలఁడు. అతనికి ఛందోవ్యాకరణాదివిషయములకు సంబంధించిన దురభిప్రాయము లుండవచ్చును. అతనికి నాకాలపు చరిత్ర గాని, యప్పటి వ్యవహారములు గాని, పురుషుల నామములు గాని తెలియక పోవచ్చును. ఈకారణములచే నొకప్పుడు మూలమే సరిగ నుండవచ్చును. ఈతఁడే యది తప్పని భ్రమపడి, తప్పుగ దానిని దిద్దుట సంభవించును. లేదా మూలమే తప్పయి యుండవచ్చును. అది తెలిసినయెడల దానిని నింకొకవిధముగ దిద్దుటకు వీలుండవచ్చును. కాని ప్రకాశకుఁడు మూలమును దిద్ది యచ్చు వేసినందున మూల మేదియో తెలిసికొనుటకుఁ జదువరులకు వీ లుండదు. ఉన్నది యున్నట్లు లచ్చువేయకపోవుటవలనఁ గల్గునష్ట మిది. దీని కొకయుదాహరణము చూపెదను: చిత్రభారతమునం దీపద్యము లున్నవి:—

* * * *

ఇందుశేఖరపాదారవిందయుగళ, భావనాపరుఁ డంగనాపంచబాణుఁ
డతులధైర్యాభిభూతహిమాచలుండు, మానధనాంకచిత్రావభానుఁ డతఁడు.

* * * *

మానధనుఁడైన చిత్రావభానవిభుఁడు. ౬

శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారీగ్రంథమును బ్రకటించిన సమయమునందు «చిత్రావభానుఁ» డనువాఁ డొకఁడు కలఁ డని వారికిఁ దెలియదు. వారికే గాదు. ఇతరచరిత్రకారులకుఁ గూడ బాగుగఁ దెలియ దనియే చెప్పవచ్చును. ఇదియుఁగాక పద్యములోని సందర్భమును జూడఁగా నచ్చట వర్ణింపఁబడిన రాజు

హిందువుగఁ గానవచ్చుచున్నాఁడు గాని తురకవానిగఁ గానరాఁడు. ఇప్పటికిని నీతఁడు హిందువా మహమ్మదీయుఁడా యనినమాట స్పష్టముగఁ దేలలేదు. కావున వీరేశలింగముగారు 'చిత్తాపఖాను'శబ్దమును 'చిత్తాబ్జభానుఁ' డుగ దిద్ది ప్రకటించిరి. దీనివలన నేమైనది? చిత్తాపఖానుఁడనునొకతురకనవాబు హిందూ దేవాలయములకు దానధర్మములు చేయువాఁడు, మానుఁ డనుతంత్రిగలవాఁ డుండె నని తెలిసికొనుటకు ౩౦ సంవత్సరములు పట్టెను.[1] శ్రీవీరేశలింగముగారు దీని నిట్లు దిద్దుట తప్పని యెవరు చెప్పఁగలరు? అప్పటివఱకుఁ దెలిసినసంగతి సందర్భము లాలోచించి యితరు లయినను నిట్లే మార్చి యుందురు. వేఱు మార్పులు, చేసినను జేయకపోయినను 'ఖాను'శబ్దము తొలఁగించియుందు రనుటకు సందేహము లేదు. కావున వారు చేసినతప్పు, దిద్దుటలోఁగాదు; దిద్దిన భాగము కుండలీకరణమున నుంచియో, లేక యందుపై నొకగుర్తు పెట్టియో, పుటయడుగున మూలమందు 'చిత్తాపఖాను' అనుపాఠ మున్న దని చూపి యున్నయెడల, నీఖానును మరల మనము గుర్తించుటకు నింతప్రయాసము పట్టి యుండదు.

కావునఁ బురాతనగ్రంథముల నచ్చువేయునప్పుడు రెండుమార్గముల నవలంబింపవలయును. మనకుఁ దప్పనితోఁచినవి దిద్దవలయును. గ్రంథపాతములు చేతనైనంతవఱకుఁ బూర్తిచేయవలయును. మూలములో నిట్లిట్లుండె నని యడుగు టిప్పణి (foot-note)లోఁ జూపవలయును. ఇట్లు చేసినయెడల గ్రంథము సామాన్యజనుల కుపయోగపడుటయె గాక, పూర్వచ్ఛందోవ్యాకరణశబ్దజాలచరిత్రాదులను గుఱించి శోధనలజరుపువారికి నవి యుపయోగపడును. ఇదివఱకచ్చుపడనిగ్రంథమును గ్రొత్తగా నచ్చువేయునప్పుడీపద్ధతిని దప్పక యవలంబింపవలయును. పునర్ముద్రణమునందుఁ దా ననుసరించిన ప్రతి యిట్టి దని చెప్పినఁ జాలును. ఈపద్ధతుల నన్నిటి నవలంబింప నక్కఱలేదు. ఈగ్రంథ మచ్చువేయుటలో

మే మేర్పఱచుకొనిన నియమములు.

౧. గ్రంథపాతములను బూరించి కుండలీకరణమునందుఁ జూపితిమి.

---

[1] వరంగల్లులో నున్న పెద్దశాసనము ప్రతియొకటి నే నిటీవలఁ జూచుట తటస్థించినందున నీచిత్తాపఖానుఁడు బైటఁబడియెను. అంతకుఁ బూర్వము తురుష్కులచేఁ బాడుచేయఁబడిన పాంచాలీశ్వరదేవాలయమును నీతఁడు మరల బాగుచేయించె నని యాశాసనమునం దున్నది. ఇది శా. శ. ౧౪౨౫ (క్రీ. శ. ౧౫౦౩) నాఁటిది. [Epigraphical Reports 1902 iv. 108.] దీనిప్రతి మెకంజీ కలెక్షనులోఁ గూడ నున్నది. [Local Records Vol. 45.]

ఉదాహరణార్థము ౧౯-౨-వ పద్యమునందు 'స్వేష్టాచారుగోచర' అని యుండఁగ స్వేష్టాచారు [లవాఙ్మానస] గోచర' యని పూరించితిమి.

౨. ఛందోవ్యాకరణనియమముల ననుసరించియు నర్థసందర్భములను బట్టియు మూలమందలి పాఠము తప్పని తోఁచినపుడు దానిని దిద్ది యచ్చొత్తించితిమి. దిద్దినచోట వెంటనే యొకయంకె గుర్తిడి పుటయడుగున మూలమందలిపాఠమును గనఁబఱిచితిమి. ఉదాహరణార్థము: ౧౯౬-వ పద్యమునందు 'పువ్వులలోఁ బుట్టినట్టి పువ్వులు గొరయో' యని యుండఁగ 'పువ్వులలోఁ బుట్టినట్టి ప్రువ్వులు గొ(ఱ)యే' యనిసవరించి 'ప్రువ్వులు' అనుశబ్దముపై నంకెవేసి పుట యడుగున 'పువ్వులు'అని యిచ్చితిమి. దీనికర్థము మూలములో 'పువ్వులు' అనియుండఁగా మేము 'ప్రువ్వులు' అని దిద్దితి మని.

3. బండిఱా లిప్పటి కోశవ్యాకరణముల ననుసరించియే వ్రాసితిమి. కాని మూలమునందు బండిఱ లేనిచోట మే మచ్చులో దాని నుంచినయెడల నాసంగతి చదువరులకుఁ దెలియుటకై యట్టిబండిఱాలను ( ) నిట్టి చిన్నకుండలీకరణములందుఁ జూపితిమి.

౪. అఱసున్నలును మూలమునందున్నవి లేనివి కుండలీకరణమువలనఁ దెలుపఁబడినవి. తాటాకుగ్రంథమునం దఱసున్నయు నిండుసున్నగనే వ్రాయఁబడియున్నను నిప్పటి లేఖనక్రమము ననుసరించి మేము నిండుసున్న వ్రాయక యఱసున్ననే యుంచితిమి. మూలమునందు నిండుసున్న యేది యఱసున్న యేది యని నిర్ణయించుటకు రెండుమార్గములు గలవు. (1) ఛందస్సును బట్టి (2) నిండుసున్నయైనయెడల లేఖకుఁడు దానితరువాతి యక్షరమును జడ్డగ వ్రాయును; అఱసున్నయైనయెడల దానితరువాతియక్షరము క్రిందనొత్తియుఁడు. 'అమరంగ' నని వ్రాయవలసినయెడల 'అమరంగ్గ' నని వ్రాయును. 'అమరఁగ' నని వ్రాయవలసినయెడల 'అమరంగ' నని వ్రాయును.

౫. మూలమునందు పంక్తిచివరనుండు నకారపొల్లు(న్, ౯)కు బదులు 'ను' అనియు 'నూ' అనియు, లకారపొల్లు (ల్)కు బదులు 'లు' అనియు లేఖకుఁడు పెక్కుతావులలో వ్రాసెను, గాని వాని నన్నిటిని బుటక్రిందఁ జూపుట యనావశ్యకమని మేము చూపలేదు. అట్లే లేఖకుఁడు కొమ్ము ఋత్వమునకు బదులు పెక్కుతావుల నాంధ్రశబ్దములందు ఋకారమునే యుపయోగించెను. అనావశ్యకమని తలఁచి యీసంగతియుఁ బుటలక్రిందఁ జూపలేదు.

ఈనియమముల నన్నిటిని దప్పకుండ ననుసరించి గ్రంథము నచ్చొత్తించుటకు యత్నించితిని. అయినను మానవులకు సహజము లయిన భ్రమప్రమాదములవలనను, ఈపద్ధతి నూతనమై లేఖకముద్రాపకులకు ననభ్యస్తమై నందునను గొన్నిపొరపాటు లుండిన నుండవచ్చును.

పరిషత్కార్యాలయమున మేనేజరుగా నున్న శ్రీయుత క్రొత్తపల్లి సూర్యారావుగారును, బండితులుగా నుండిన విద్వాన్ కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రిగారు నీ గ్రంథము నచ్చొత్తించుటలో నాకుఁ జాల సాయము చేసిరి. నామిత్త్రులైన శ్రీయుత ప్రభాకరశాస్త్రిగారు మొదట నీగ్రంథముయొక్క యునికియు, యోగ్యతయు నాకుఁ దెలిపి దీనిని బ్రకటించుటకు నన్నుఁ బ్రోత్సాహపఱిచిరి. వీరి యందఱియెడ నేను కృతజ్ఞుఁడను.

వేదవిలాస్, ఎగ్మూరు
దుర్మతి సం॥
కార్తీక శు. ౧౫. శా. శ. ౧౮౪౩
౧౫-౧౧-౧౯౨౧
అంగారకవారము.

కొ॥ వెం॥ లక్ష్మణరావు.

ఉపోద్ఘాతము.

ప్ర్ర

—०००—

గ్రంథకర్తృత్వము.

"శివతత్త్వసార" మను నీశతకమునకుఁ గర్త మల్లికార్జునపండితుఁడు. ఈ విషయ మీశతకమందలి ౩౮౭-వ పద్యమువలన స్పష్టపడుచున్నది:—

కం. ఒండేమి? మల్లికార్జున, పండితుఁ డన నుంచుకంటెఁ బ్రమథులలో నె
న్నండొకొ నీయాజ్ఞోన్నతి, నుండఁగఁ గాంతు నని కోరుచుండుదు రుద్రా.

పాల్కురికి సోమనాథరచిత 'పండితారాధ్యచరిత్ర'మునకు నాయకుఁడును వీరశైవగురువును నగుమల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడే యీశతకమునకుఁ గర్త యని యీచరిత్రగ్రంథమువలననే తెలియుచున్నది. పండితారాధ్యచరిత్రమునందుఁ బండితునిచే 'శివతత్త్వసారము' రచింపఁబడియె నని స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది:—

ఈక్షితిఁ జను పూర్వపక్షసిద్ధాంత, పక్షముల్ తత్కర్మభాగైకపూర్వ
పక్షేతరజ్ఞానపక్షసిద్ధాంత, పక్ష వేదార్థోపపాదితపరమ
శైవాత్మకాచారసంసిద్ధి శుద్ధ, కేవలభక్తిసద్భావనోపేత
వీరమాహేశ్వరాచారమార్గాను, సారియై 'శివతత్త్వసార' సత్కృతిని
గావె కేవలభక్తిగతిఁ బ్రతిష్ఠించి, యాదటఁ దానును నట్లె వర్తించు
చున్నవాఁ డని వెండియును బ్రశంసింప, మన్ననపేర్చిన మల్లికార్జునుఁడు.

దీక్షాప్రకరణము పుట ౫౯.*

ఆరాధ్యులవారిని శివుండు జన్మమెత్తుటకుఁ బొమ్మని స్వర్గమునుండి భూమి మీఁదికిఁ బంపినపుడే యీ 'శివతత్త్వసారము' నుపదేశించెనఁట. చూడుఁడు శివవాక్యము:—

శివమహత్త్వప్రతిష్ఠితవచస్సిద్ధి, శివతత్త్వసారసంచితకళావృద్ధి
. . . . ఒసఁగెద.

దీక్షా ప్ర. పుట ౭-౯.

---

*వరంగల్‌లోని శివధర్మవర్ధనీ రామలింగేశ్వరముద్రాక్షరశాలలో శా. శ. ౧౮౩౧ సంవత్సరమున నచ్చుపడిన పండితారాధ్యచరిత్రమును నే నుపయోగించినాను.

ఈగ్రంథము నారాధ్యులవారును, వారిశిష్యులు, నితరభక్తులును సాధారణముగ నెప్పుడును బఠించుచుండినట్లు పండితారాధ్యచరిత్రమునందుఁ బెక్కుచోటులఁ జెప్పఁబడియున్నది:—

శివతత్త్వసారసంచితమహామహిమ, శివతత్త్వసార మన్నినకృతిఁ బొగడు
దీక్ష ప్ర. పుట ౬౨.

శతకంబు శివతత్త్వసార మాదిగను, గద్యపద్యంబులాకాంక్షఁ జదువుచును
వాద ప్ర. పుట ౧౭౩.

శతకంబు శివతత్త్వసారము దీప, కళిక మహానాటకము నుదాహరణ
. . . , అరుదారంగఁ జదువుచు నంకించువారు
పర్వత ప్ర. పుట ౩౭౯.

సోమనాథునిచేతనే రచింపఁబడిన అనుభవసార మను గ్రంథమునందును మల్లికార్జునపండితుఁ డీగ్రంథమును రచించినసంగతి స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది.—

సీ. శ్రుతి 'యేకఏవరుద్రో నద్వితీయాయ తస్థే' యనుమాట యథార్థంబు దలఁప
అవల 'యణోరణీయాన్మహతో మహీయా' నన నదియె యనూనపదము
వంబి 'యవాఙ్గోచరం' బను 'యప్రాప్య మనసాసహ' యనుమాట నిజము
ఏదియుఁగాదనియెడు పరమేశ్వరుఁ డె యెఱుంగు నెద్దిప న్నెఱుఁగ దనెడు
ఎట్టులనుచు సంశయింపక శివతత్త్వ, సారగద్యపద్యసమితిశివుని
మహిమ తెల్పినట్టి మల్లికార్జునపండి, తయ్యగారిఁ దలఁతు ననుదినంబు.

దీనినిబట్టి చూడఁ బండితయ్య శివతత్త్వసార మను గ్రంథమును గద్యపద్యములుగఁ జేసినట్లు కానవచ్చుచున్నది. 'గద్య' అనుపదము 'హృద్య' కు మాఱుగ లేఖకప్రమాదమునఁ బడినదేమో. అట్లుగాక 'గద్యపద్య' మన్నపాఠమే నిజ మగునేని పండితుఁడు గద్యమందును నొకశివతత్త్వసారమును రచియించియుండును. ఇప్పుడు మనకు దొరకినది కేవలము పద్యమయము. ఇందే కొంత గద్యమున్నయెడల లేఖకుఁడు దానిని మాత్రము వ్రాయకుండునా?

శతకప్రమాణము.

ఇట్లు పాలకురికి సోమనాథుఁడు శివతత్త్వసారమును బండితారాధ్యుఁడు రచించె నని చెప్పుటయే గాక యాశతకమునుండి పండితారాధ్యచరిత్రములోఁ గొన్నిపద్యముల నుదాహరించియున్నాఁడు:—

(శివతత్త్వసారమునందలి పద్యములు.)

కం. ఒండేమి మల్లికార్జున, పండితుఁ డననుండుకంటెఁ బ్రమథులలో నె
న్నండొకొ నీయాజ్ఞోన్నతి, నుండఁగఁగాంతునని కోరుచుండుదు రుద్రా. ౩౮౭

౧. దేవా సంసారాంబుధి, లో వెలువడఁజేసి ప్రమథలోకం బెలుఁగన్
నావాఁడు వీఁడు నుండీ, నావే నన్నుంపవే గణంబుల నడుమన్. ౩౮౬

(పండితారాధ్యచరిత్రలోని ద్విపదలు.)

ఊర్జిత ప్రమథాత్మ యొండేమి? మల్లి, కార్జునపండితుఁ డనఁగ నిచ్చోట
నుండుటకంటె నెన్నండకో ప్రమథ, మండలిలో భవన్మహాద్యాజ్ఞఁజేసి
యుండంగఁ గాంతునోకో 'యని కోరు, చుండుదు' నన్నట్టు లనుచుఁగదయ్య
దేవయీసంసారతీవ్రదుఃఖాంబ్ధి, లో వెలిప్రమథాదిలోకం బెలర్ప
నావాఁడు వీఁడు నుండీ వేఁడుగాఁడు, నా వె నన్నుంపు గణంబులనడుమ.

పర్వత ప్ర. ౪౦౪

౦తియకాదు. ఇందలి కొన్ని ప్రకరణముల సారాంశమును వీలగునంతవఱకు ౦వలి శబ్దములతోడనే సోమనాథుఁడు తనగ్రంథమునందుఁ జేర్చెను. ఈవిష నుము ముందు వివరముగఁ జర్పింపఁబడును.

పండితారాధ్యచరిత్రముఁ జెప్పినపాలకురికి సోమనాథుఁడు మల్లికార్జున పండితారాధ్యుల సుమనుమనినాఁటివాఁడు. ఈతనికాలము ౧౨-వ శతాబ్దము వఱకుఁ జనరను ౧౩-వ శతాబ్దారంభమునను* నగును. కావున 'శివతత్త్వసార' మందలి కందములను ద్విపదలలో వీలగునట్లు నాహరించుటఁ జూచి నప్పటి వఱకే యీగ్రంథము శైవులలో విశేషప్రచారముఁ జెంది యుండె ననియు, దానికి నెక్కుడుగౌరవ ముండె ననియుఁ జెప్పవచ్చును. పండితుని కాలము ౧౧౬౦ ప్రాంత మని వెంటనే చూపఁబోవుచున్నారము, గాన, నీశతకమున కింతవ్యాప్తి ౮౦-౯౦ సంవత్సరములలోనే వచ్చిన దని చెప్పవలెను.

ఇతరకావ్యములు.

ఈకవి 'శివతత్త్వసారము'గాక యితరకావ్యములును రచించినట్లు కాన వచ్చుచున్నది. పండితారాధ్యచరిత్రలోని యీక్రిందిద్విపదవలన నీతఁడు లిం గోద్భవదేవుగద్యము, రుద్రమహిమ, గణసహస్రమాల, అమరేశ్వరాష్టకము, పర్వతవర్ణనము నను కావ్యములను రచించినట్లు మన మూహింపవచ్చును:—

ఉద్వృత్ప్రసక్తి లింగోద్భవదేవు, గద్యంబు నా నొక్క గద్యంబుఁ జెప్పి
దేవదేవేశు నాదిమదివ్యలింగ, దేవు లింగోద్భవదేవు నాకృతను
చోద్యతరంబుగా స్తోత్రంబుచేసి. మహిమ ప్ర. పుట ౨౮౪.

* కర్ణాటకవిచరితె, ప్రథమసంపుటము పుట 229; ఆంధ్రకవులచరిత్రము, ప్రథమభాగము, నూతనావృత్తి.

మానుగా శ్రీరుద్రమహిమ యన్గృతిన, దానందుఁడగు శ్రీమహాదేవుమహిమ
నాయూథముగ మల్లికార్జునపండి, తారాధ్యు లాద్యులౌ ననఁబ్రతిష్ఠించె

పావ ప్ర. పుట ౨౮౨.

సన్నుతగణనామసంకీర్తనంబు, చెన్నారవాయూరసేయంగఁ దలఁచి
యాద్యభక్తగణసహస్రనామములు, హృద్యంబుగాఁ బఠియించె నట్లనిన

మహి ప్ర. పుట ౨౬౧.

ఆసక్తుఁడై యమరారామపురిని, వాసుని నమరేశు వానవాధీశు
నమరేశ్వరాష్టకంబంద గీర్తించి.

మహి ప్ర. పుట. ౨౬౯.

వారక పర్వతవర్ణన యనఁగ, మీరానతిచ్చిన చారుసత్కృతిని.

పర్వత ప్ర. పుట ౩౨౭.

ఇ వన్నియుఁ దెనుఁగున రచించెనో లేక సంస్కృతకర్ణాటభాషలలో రచించెనో కొన్ని యొకభాషలోను మఱికొన్ని యితరభాషలలోను రచించెనో చెప్పఁజాలము. ఏలయన నితఁడు కర్ణాటకమునందును గవిత్వముఁ జెప్పెను. ఈతఁడు కర్ణాటభాషలో గణసహస్రనామ, ఇష్టలింగస్తోత్ర, బసవగీత లనుగ్రంథములను రచించినట్లు చెప్పఁబడియున్నది. బసవేశ్వరుఁడు పంపిన విభూతిని ధరింపఁగనే యీతనికిఁ గన్నడము వచ్చి యందుఁ గవిత్వము చెప్పఁదొడఁగె నఁట,

పటుభక్తిఁ గర్ణాటభాష నర్థించి, యటమున్న బసవదండాధీశుకడకుఁ
బుచ్చిన జంగమంబును భక్తవరులు, వచ్చి యాబసవన్న పరమహత్త్వంబుఁ
బ్రస్తుతించుచు సమర్పణసేయ బసవ, హస్తానుగతభూతి యందు నంతటను
గర్ణాటభాషసాంగముగఁ బ్రాణేశుఁ, గర్ణాటగీతసంగతులఁ బాడుచును
మఱియును బసవన్న మహిమయు వినుచుఁ, దఱితఱి బసవయ్యఁ దలఁచి
మ్రొక్కుచును. మహిమ ప్ర. పుట ౨౭౮.

పైని పేర్కొనఁబడిన గ్రంథములుగాక యీకవి యీక్రిందిగ్రంథములు వఠించె నని చెప్పఁబడియున్నది:—

గద్గదకంఠవికస్వరరసన, ముద్గతస్తవనసంయుతవాక్యుఁ డగుచు
హారలీలఁ దేలుచు హారలీలఁదనర, హారలీలయనుకృతి హారలీలఁబొగడు; [చు;
మహిమఁజెప్పెడుమహిమ్న స్తవంబునను, మహిమాకరునిమహామహిమకీర్తిం
మలహరణంబగుమలహణంబునను, మలహాణప్రియునిద్రవులహరుఁబొగడు;

శ్రీమయంబైన యనామయంబునని, రామయుండగుకరుణామయుఁ బొగడు;
నాయతప్రీతి హలాయుధంబున హ, లాయుధ ప్రియుఁ ద్రిశూలాయుధుఁ బొగడు;
పాంచభౌతికపంచపంచేంద్రియప్ర, పంచదూరు నుతింపఁ బంచగద్దెలను;
శివతత్త్వసార మన్నిచక్కృతిఁ బొగడు.
మహనీయమగురుద్రమహిమయన్గృతుల, మహనీయమగురుద్రమహిమఁగీర్తించు;
నలరుసంసారమాయాస్తవంబునను, అలఘుసంసారమాయాదూరుఁ బొగడు;
శంకరగీత భాస్వత్పదావళిని, శంకరుదురితభయంకరుఁ బొగడు;
నానందగీతంబులనుపదంబుల న, దానందు భక్తగణానందుఁ బొగడు;
బండరు బసవన్న భవ్యగీతముల, బండరు బసవన్న ప్రాణేశుఁ బొగడు;
ప్రాక్తననూతనభవ్యగీతప్ర, సూక్తుల వెండియు భక్తాత్ముఁ బొగడు.

దీక్షా ప్ర. పుట. ౬౨.

పైద్విపదలలోఁ జెప్పఁబడిన వన్నియు నితనిచే రచింపఁబడినవి యే యని చెప్పుటకు వీలు లేదు. మహిమ్నాదులు సంస్కృతమునందలి ప్రాచీనస్తుతులు. వానినే యీతఁడు చదివె నని యర్థమో? లేక వానిని దెనిఁగించె నని యర్థమో స్పష్టముగఁ దెలియుట లేదు. ఈతనిచే రచింపఁబడిన దని స్పష్టముగఁ దెలిసిన 'శివతత్త్వసారము' ను 'బసవగీతములు' ను గూడ నిందుఁ జేరియున్నవి గనుక మిగిలినవి గూడ నీతనిచేతనే రచింపఁబడె నేమో యన్నసంశయము కలుగు చున్నది. మొత్తముమీఁదఁ బండితారాధ్యుఁడు కవి యని యాకాలమందును దరువాతికాలమందును బ్రఖ్యాతిఁ జెందె నని యీక్రిందివాక్యములవలన స్పష్టపడుచున్నది:—

వివరింప శేషునివేయునాలుకలు, శివకవి మల్లయ్యజిహ్వకు సరియె
. . . వేయేల కవిమల్లువిషయేంద్రియములు. దీక్షా ప్ర. పుట ౬౪.

శివతత్త్వసారము వెనుకఁబడుటకుఁ గారణము.

కొంతకాలమువఱకు నీగ్రంథము శైవులకు ముఖ్యమైనదిగ నుండినను పాల్కురికి సోమనాథునితరువాత దీనిప్రచారము తగ్గి క్రమక్రమముగ నిది వెనుకఁ బడెను. ఇందుకు సోమనాథుని 'పండితారాధ్యచరిత్ర' యే కారణము. 'శివతత్త్వసారము'నందలి పద్యములయొక్క సారాంశమును వీలయినంతవఱకు మూలశబ్దములతోడనే సోమనాథుఁడు తనగ్రంథమునందుఁ జేర్చెను. ఇప్పుడు మనకు దొరకినశివతత్త్వసారమందు ౪౮౯ కందపద్యములు కలవు. వీనిలోఁ గల

కొన్ని ప్రకరణములే పండితారాధ్యచరిత్రములోఁ గానవచ్చుచున్నవి. అట్టివి కొన్ని యీక్రిందఁ జూపుచున్నాను:—

శివతత్త్వసారములోని పద్యములసంఖ్య వర్ణింపఁబడినవిషయము.	పండితారాధ్యచరిత్రలోని రూపాంతరిత ద్విపద భాగము.
౨౧ - ౬౬ అద్వైతఖండనము.	పుట ౧౮౭ వాదప్రకరణమందలి వేదాంతవాదఖండనము.
౩౦౦ - ౩౧౮ దక్షాధ్వరధ్వంసము.	పుట ౨౩౩ - దక్షాధ్వరప్రశంస
౩౧౯ - ౩౫౦ ప్రళయవర్ణనము.	పుట ౨౩౬ - ౩౮ ప్రళయలీల.
౩౫౧ - ౩౮౩ శివగణముల వర్ణనము.	పుట ౨౩౮ - మహాతాండవలీల.
౩౮౪ - ౩౮౫ తనను శివగణములలోఁ జేర్చు మని కోరుట.	పుట ౪౦౫ పర్వతప్రకరణమందలి పండితుని చరమప్రార్థన.

ఆరాధ్యచరిత్రము నింకను వెదకినయెడల నందు శివతత్త్వసారమందలి పద్యముల యర్థముగల ద్విపద లింకను దొరకఁగల వని నా తాత్పర్యము. పైని జూపిన సమానభాగములలో నొక్కొకచోట సోమనాథుఁడు శివతత్త్వసారమందలి శబ్దములనే యుపయోగించి చక్కఁగ ద్విపదలుగఁ జెప్పెను. ఇందు కిదివఱకు రెండుపద్యములును వానికి సరియైనద్విపదలు నిచ్చియున్నాను. ఇచ్చట నింకఁ గొన్ని యుదాహరణము లిచ్చెదను:—

కం. కల దననోపక లే దని, పలుకఁగనేరక యు మూక బధిరులక్రియ ని
ష్ఫల నద్వైతులు దమలో, పల వగతురు భువనభిన్నభావమున శివా. ౪౯

ఇందుకు సరియైన ద్విపదలు.

కలదనంగా నోపకయును లే దనియుఁ, బలుకనేరకమూకబధిరులక్రియను
బరఁగు భువనభిన్నభావంబుఁ జూచి, యరయంగ నద్వైతమనఁగ లావేది.

పుట ౧౮౯.

కం. నిర్వచనీయము లేక య, నిర్వచనీయంబు గలదె నిర్వచనీయా
నిర్వచనీయోత్పత్తిన, సర్వాద్వైతంబు చెడదె సర్వావసందా. ౩౯

ద్వి. నెక్కొన నిర్వచనీయంబు లేక, నిక్కమనిర్వచనీయంబు గలదె?
నిర్వచనీయ మనిర్వచనీయ, మూర్వినా నద్వైత మొగి రెంటికగునె.

పుట ౧౮౮.

కం.భూతములు దర్భత్రాళ్లను, హోతల మెడ లంటఁగట్టి యూపంబులతోఁ
త్రేతాగ్నులయాగాశ్వము, భూతేశ్వర గంగలోన బోవైచె నజా. 303

ద్వి.తడయక నచట హోతల దర్భత్రాళ్లఁ, దొడరి యూపంబులతోడ బంధించి
యత్యాగ్రహమున నాహవనీయగార్హ, పత్యదక్షిణనామపరిమితాగ్నులను
నావృతం బైనయాగాశ్వంబుగాఁగ. పుట ౨3౫.

కం.ససముద్రద్వీపాచల, వసుమతి వడి మీఁది కెగుర వైచి సనత్కు
త్రసురావాసాకాశము, వెసఁగ్రిందికిఁదివుచుఁబ్రమథవిభుఁడొకఁడు శివా. 3౨౭

ద్వి.జలనిధి ద్వీపాంతసహితధరిత్రి, వడిమీఁది కెగురంగ వైచి యాగ్పుచును
మీఁదిలోకములతో మించునాకసము, రాఁదివుచు క్రిందికిఁ బ్రమథేంద్రుఁ
డొకఁడు. పుట ౨3౭.

కం.యమమహిషశృంగములునిం, ద్రమహాగజదంతములుఁబ్రతాపముతోడఁ గ
సమున్పుష్టి దుస్సికొని నీ, ప్రమథులు దాళములు వేసి పాడుదురు శివా. 33౧

ద్వి.అలరి యమేంద్రవాహనదంతశృంగ, ములు తాళములు వేయు మున్నొక్క
గణము పుట ౨3౭.

ఈప్రకారముగ నెన్నియో యుదాహరణము లీయవచ్చును. ప్రకరణములకుఁ బ్రకరణములు సోమనాథుఁడు ద్విపదలో రూపాంతరము చేసెను. శివతత్త్వసారమునందు నొక్కొకపద్యములోఁ జెప్పఁబడిన భక్తులచరిత్రములు విపులముగను రసవంతములుఁగను బసవపురాణమునందును బండితారాధ్య చరిత్రమునందును ద్విపదలలో వర్ణించెను. ఇట్టికారణములచేతఁ బాలకురికి సోమనాథారాధ్యుల గ్రంథములే యధికలోకప్రీతికిఁ బాత్రములై యీవిషయములనే తెల్పునట్టి పండితారాధ్యుని తత్త్వసారము వెనుకఁబడెను.

ఈయొక్కగ్రంథమే కాదు. మల్లికార్జునపండితారాధ్యులవారు రచించి రన్న యితరగ్రంథములు కూడ నీకారణముచేతనే నామావశిష్టము లయ్యె నని నా తాత్పర్యము. గణసహస్రమాల, రుద్రమహిమ, లింగోద్భవదేవు గద్యము, అమరేశ్వరాష్టకము, పర్వతవర్ణనము, హరలీల, బసవమహిమ యనుకృతులు పండితయ్యగారిచే రచింపఁబడినట్లు పండితారాధ్యచరిత్రమువలననే కానవచ్చు చున్న దని పైని దెల్పితిమి. ఇం దేదియు నిప్పుడు విడిగాఁ గానరాదు. గణసహస్రమాల, రుద్రమహిమ, పర్వతవర్ణనము నను ప్రకరణములు చిన్నచిన్న కావ్యము లనఁదగినంతవి సోమనాథుని పండితారాధ్యచరిత్రమునం దున్నవి.

వీనిని మొదటఁ బండితారాధ్యులవారు రచించియుందు రనియుఁ దరువాత వానిని సోమనాథుఁడు తనగ్రంథమునందు ద్విపదగా ననువదించె ననియుఁ దోఁచుచున్నది. పండితారాధ్యచరిత్రమునకు శైవులలో నెక్కుడు ప్రచారము కలిగినందున మూలమునకుఁ బ్రచారము లేకుండఁ బోయియుండును.

కవికాలనిర్ణయము.

పండితారాధ్యునికాలమును మన మాతనిసమకాలికుల కాలమునుబట్టి నిర్ణయింపవలయును. పాలకురికి సోమనాథుని పండితారాధ్యచరిత్రములో నతనిసమకాలికు లయినకొందఱు రాజులయొక్కయుఁ గొందఱు మంత్రుల యొక్కయుఁ బేళ్లు చెప్పఁబడినవి. వానిలో, కల్యాణమందలి బసవేశ్వరుఁడు, చందవోలులోని వెలనాటిచోళుఁడు, పానుగంటి ఉదయావనీశుఁడు ననువారు ముఖ్యులు.

బసవేశ్వరుఁడు:—బసవేశ్వరుని భూమిపై నవతారమెత్తుటకుఁ బంపినపుడే శివుఁడు పండితునిగూడఁ బంపె ననియుఁ* బండితారాధ్యులవారు గుంటూరు జిల్లాలోని యమరావతిలో నుండఁగా బసవేశ్వరుని దూత లాతనియొద్దకు వచ్చి రనియుఁ దరువాతఁ బండితుఁడు బసవేశ్వరుని జూచుటకు బయలుదేఱి నైజాము రాజ్యమందలి పానుగంటిమీఁదుగా ననిపుర మనుగ్రామమునకుఁ జేరునఱకు బసవేశ్వరుఁడు కూడలి సంగమేశ్వరునిలో లింగైక్యముఁ జెందె నన్నవార్త రాఁగా మిక్కిలి విలపించె ననియుఁ జెప్పఁబడియున్నది.† కల్యాణపురమున రాజ్యముచేసిన కాలచురిరాజగుబిజ్జలునకు లింగాయితమతస్థాపకుఁ డైనబసవేశ్వరుఁడు ముఖ్యమంత్రి. బిజ్జలరాజు క్రీ. శ. ౧౧౬౦ లో రాజ్యమునకు వచ్చి ౧౧౬౭ లో బసవేశ్వరుని శిష్యులచేఁ జంపఁబడియెను. బసవేశ్వరుఁడు ౧౧౬౮ లో బిజ్జలుని కుమారునిచేఁ జంపఁబడియెను.‡ కావునఁ బండితారాధ్యుఁడు ౧౧౬౦-౭౦ ప్రాంతమువాఁ డని మనము నిశ్చయింపవచ్చును.

వెలనాటిచోడుఁడు;—పండితారాధ్యుని మఱియొకసమకాలికుఁడు వెలనాటిచోడుఁడు. పండితుఁడు సనదవోలు (చందవోలు) గ్రామమునందు వెలనాటిచోడుని సభకుఁ బోయి బౌద్ధులతో వాదించినట్టును, బౌద్ధగురువును, ఈతనిశిష్యులు చంపఁగా రా జీతనికనులు తీయించినట్టును, అందుపైఁ బండితుఁ డారాజును శపించి యమరావతికి వెడలిపోఁగా నారాజు నశించినట్టును,

* దీక్షాప్రకరణము పుట ౮. † మహిమాప్రకరణమందలి పండితప్రలాపము పుట ౨౦౧

రాదప్రకరణమునందును మహిమాప్రకరణమునందును జెప్పఁబడినది.* చందగోలులో వెలనాటిరాజులు రాజ్యముచేయుట ప్రసిద్ధము. ఆ వంశమునందు వెలనాటిచోడనామముగల రాజులు తాతమనుమ లిద్దఱుండిరి. వీరి శాసనములనుబట్టి కాలనిర్ణయము చేయఁగా మొదటి వెలనాటిచోడుఁడు క్రి. శ. ౧౧౧౫ మొదలు ౧౧౩౬ వఱకు రాజ్యముచేసెను. రెండవ వెలనాటిచోడుఁడు క్రీ.శ. ౧౧౬౩ మొదలు ౧౧౮౦ వఱకు రాజ్య మేలెను.† ఈ రెండవ వెలనాటిచోడరాజే తెనుఁగుదేశమందు వెలనాటిచోడుఁ డన్నపేరుతో విశేషముగ ఖ్యాతిఁ గాంచెను. ఇతఁడు బసవేశ్వరునికి సమకాలీనుఁడు. కావునఁ బండితుఁ డీతని సభకే వెళ్లియుండె నని మనము నిశ్చయముగఁ దెలిసికొనవచ్చును.‡ ఈరాజు

* చూఁడు పుటలు ౧౭౦ - ౨౬౧.

† రెండవవెలనాటిచోడునిశాసనములు పెక్కులు గలవు. వాని నన్నిటి నుదాహరించుట యనావశ్యకము. Epigraphical Reports, Southern Circle 238 of 1893 అనునది శా. శ. ౧౦౮౫ (క్రి. శ. ౧౧౬౩) నాఁటిది. ఇంతకుఁ బూర్వపువి యాతనిశాసనములు లేవు. చివరసంవత్సర మగు శా. శ. ౧౧౦౨ (క్రి. శ. ౧౧౮౦) నాఁటిది Ep, Re. 413 of 1893 అనునది. ఈమధ్యకాలపువి పెక్కుశాసనములు కలవు. వానిలో వెలనాటిరాజులవంశవృత్తమును దెలుపునట్టి Ep. Re. C. P. 23 of 1917 అనునది ముఖ్యము. ఇది శా. శ. ౧౦౯౧ (క్రీ. శ ౧౧౬౯) నాఁటిది. అట్లే వీరివంశమును దెలుపునట్టి పిఠాపురశాసనమును (Ep. Ind. Vol. IV p. 32) వీరిచరిత్ర దెలిసికొనఁగోరువారు చూడఁదగినది. దానిని రెండవవెలనాటిచోడుని మనుమఁడగు పృథ్వీశ్వరుని తల్లి శా. శ. ౧౧౦౭ (క్రి.శ. ౧౧౮౫) లో వేయించినది. కాని యొక హెచ్చరిక చేయవలెను. పృథ్వీశ్వరునిశాసనమును బ్రకటించిన హుల్ష్‌షారగారు రెండవవెలనాటిచోడుఁడు పృథ్వీశ్వరుఁడు నొక్కఁడే యని వ్రాసిరి. ఇది పొరపాటు. వీరిద్దఱు తాతమనుమలు. రాజేంద్రచోడనామము గలరెండవచోడుఁడు గొంకనికిని సబ్బాంబికకును బుట్టినవాఁడు. (C. P. 23 of 1917) పృథ్వీశ్వరుఁడు తృతీయగొంకనికిని జయాంబికకుఁ బుట్టినవాఁడు. (జయాంబిక పిఠాపురశాసనము Ep. Ind. IV p. 32) రెండవ వెలనాటిచోడునితరువాత నాతని కుమారుఁ డైనమూఁడవగొంకఁడు బహుస్వల్పకాలము రాజ్యముచేసినట్లు కానవచ్చుచున్నది. మనుమఁడైన పృథ్వీశ్వరుఁడు ౧౧౮౫ వఱకే రాజ్యమునకు వచ్చినట్లు తోఁచుచున్నది. కేయూరబాహుచరిత్రమువలనను వెలనాటిచోడుఁడును పృథ్వీశ్వరుఁడును వేఱువేఱు పురుషు లని స్పష్టపడఁగలదు. ఇందును నొకపొరపాటు గలదు. పిఠాపురశాసనమునందు వలెఁ జోడునికొడుకు గొంకఁడు, వానికొడుకు పృథ్వీశ్వరుఁడు ననిచెప్పక, చోడునికొడుకు పృథ్వీశ్వరుఁ డనిచెప్పఁబడియున్నది. ఎట్లయిన నిద్దఱు నేకపురుషులు కాఁజాలరు. ఈపరస్పరవిరుద్ధములను సమన్వయించి వెలనాటిచోడులచరిత్రమును వేఱుస్వతంత్ర వ్యాసమునఁ జర్చింపఁబోవుచున్నాను గాన విరమించెద.

‡ పండితుఁడు మొదటివెలనాటిచోడునికాలమునఁ గూడ నుండిన నుండవచ్చును గాని రెండవచోడునికాలమున నుండినమాట నిశ్చయము.

నక్కే చోడుఁ డనియు, రాజేంద్రచోడుఁ డనియు, కులోత్తుంగరాజేంద్రచోడుఁ డనియు నామాంతరములు కల వని శాసనములవలనను, కేయూరబాహు చరిత్రమందలి కృత్యాదిపద్యములవలనను స్పష్టము.

ద్వి. అంత రాజ్యార్థమై యనిఁ బోరి యతని, సంతాన మెల్ల నిస్సంతాన మయ్యె.

మహిమా. పుట ౨౬౧.

అని వెలనాటిచోడుని గుఱించి వ్రాయఁబడియున్నది. చోడునితరు వాతఁ ద్వరలోనే రాజ్యమునకువచ్చిన యాతనిమనుమఁ డగుపృథ్వీశ్వరుఁడే వెలనాటిరాజులలోఁ జివరవాఁడుగఁ గానవచ్చుచున్నాఁడు. ఈతనినే నెల్లూరు మనుమసిద్ధిమంత్రి యైనతిరుకాళవిభుఁడు చంపె నని కొందఱయభిప్రాయము. అయినను నీవిషయ మింకను శోధింపవలసియున్నది. ఎట్లయినఁ బృథ్వీశ్వరుఁడు చివరవాఁ డనుటకు సందేహము లేదు.

ఉదయావనీశుఁడు:—పండితారాధ్యుని మూఁడవసమకాలికుఁడు పానుగంటి ఉదయావనీశుఁడు. పండితుఁడు పానుగ ల్లనుగ్రామమునకు వెళ్లినప్పు డచ్చటి యుదయుఁ డనురాజు రాజ్యముచేయుచుండెను. ఆతఁడు చోడవంశము వాఁడు.* ఆతనిమంత్రి పింగలి గోవిందప్రధాని. పానుగల్లు నైజామురాజ్యము నందు మహబూబ్ నగర్ జిల్లాలో నాగర్ కర్నూలుతాలూకాలో నున్నది. ఇది పూర్వము గొప్పదుర్గము. ఈప్రాంతమునఁ బండితునికాలమున నుదయ చోడుఁ డనురాజు† రాజ్యముచేసినట్లు శాసనములవలనఁ గానవచ్చుచున్నది.

---

* మహిమాప్రకరణము పుట ౨౯౭.

† పండితారాధ్యచరిత్రములోఁ జెప్పఁబడిన ఉదయావనీశుఁడు గూడఁ జోడుఁడే యనుటకు నందు రెండుప్రమాణములు కలవు. (౧) ఈరాజు నుద్దేశించి యీతనిసేవకుఁ డిట్లు చెప్పెను. 'జోళవాళికగాక క్షోణీతలేశ । వేళవాళికిఁ గర్తవేయొట్టు లనిన' (పుట ౨౯౭). ఇందుఁ జోళవాళి = చోళపాళి, చోళరాజ్యము; వేళవాళి = వేళపాళి = కాలపాళి = కాలునిరాజ్యము అని నే నర్థము చేసికొంటిని. కాని యర్థము స్పష్టమనుటకు వీలులేదు. ఈప్రమాణ మెట్టున్నను ఇంకొకప్రమాణమువలన నీతఁడు చోడుఁడె యనుట స్పష్టపడుచున్నది. (౨) పండితారాధ్యుఁడు, ఉదయునకు శాపమిచ్చి గ్రామమునుండి వెడలఁగనే, అచ్చటిరాతికోళ్లు కూసినవఁట, రాతిపాన్న పూసినదఁట, "మసలకపండితమల్లికార్జునుఁడు । వెసఁ దలిర్పఁగ బురివెడలంగ వెనుక । నక్కజంబుగఁ బూచె నంతగల్ పాన్న । కుక్కరోకుర్రని కూసె గల్కోడి" [మహిమాప్రకరణము, పుట ౩౦౧] కల్పాన్నయుఁ గల్కోడియుఁ జోడులవిశేషచిహ్నము లని మనకు నన్నెచోడునికుమారసంభవము మొదలయినవానివలనఁ దెలియును.

ఉదయచోడుని దండనాయకులు శా. శ. ౧౦౮౪ (క్రి. శ. ౧౧౬౨) లో వేయించినశాసన మొకటి* జడచర్లలోఁ గలదు. జడచర్ల నైజాము రాజ్యము నందుఁ బానుగంటికి నుత్తరమునఁ బదునైదుక్రోశములమీఁదఁ గలదు. ఈ సంవత్సరముననే ప్రథమరుద్రదేవునిచే వేయింపఁబడిన హానుమకొండశాసనమునందును నీచోడోదయుఁడు పేర్కొనఁబడియె. రుద్రుఁడు చోడోదయుని గెల్చినట్లును ఆతనిరాజధాని యైనకందూరును గాల్చినట్లును నీశాసనమందుఁ గలదు. కందూరు పానుగంటికి సమీపముననె యున్నది. ౧౧౬౨ ప్రాంతమున అనఁగాఁ బండితారాధ్యునకు మన మితరప్రమాణములవలన నిర్ణయించినకాలమందుఁ బానుగంటివైపున నొకయుదయావనీశుఁ డుండె నని స్పష్టపడుచున్నది.

ఇట్లు పండితునిసమకాలీను లైనయొక్కమంత్రిశేఖరునియొక్కయు, నిద్దఱు రాజులయొక్కయుఁ గాలమును స్వతంత్రములయిన వేఱ్ఱేఱు శాసనప్రమాణములవలన క్రి. శ. ౧౧౬౦-౭౦ ప్రాంత మని నిశ్చయింపఁ గలిగితిమి గనుక యిది నిజమైనకాలనిర్ణయ మనియే యెంచవలయును.

బుద్ధరాజు:—'చందవోలు కైఫీయతు' అనుదానిలోఁ బండితునికనులు దీయించినవాఁడు కొండపడమటి బుద్ధరాజని చెప్పఁబడియున్నది.† ఈతఁడు మన వెలనాటిచోడుని బావమఱఁది, భార్యకుఁ దోఁబుట్టినవాఁడు, అతనికి మంత్రిగ నుండెను. ఈతనిశాసన మొకటి శా. శ. ౧౦౯౩ (క్రి. శ. ౧౧౭౧) నాఁటిది చందవోలులోఁ గలదు.‡ కావున నందువలనను మన మిదివఱకుఁ జేసినకాలనిర్ణయమే సరిపోవుచున్నది.

ఇంకొకప్రమాణము:—పైప్రమాణములకంటెఁ బ్రబలమైనది కాకపోయినను, ఈకవికాల మూహించుట కింకొకమార్గము కలదు. పండితారాధ్యుని చరిత్రము వ్రాసిన పాలకురికి సోమన పండితునిసమకాలికుఁ డైన బెలిదేవి వేమనారాధ్యుల మనుమనిశిష్యుఁడు§ తాతమనుమలకు రెండుతరము లంతరము

* Lithic Records of Hyderabad by Mr. Ramakrishna Kavi.

† లోకల్ రికార్డ్సు సం. ౧౯, పుట ౪౩౩.

‡ Ep. Ind. Vol. VI p. 268.

§ పేరన్నఁబడిన శ్రీబెలిదేవి వేమ । నారాధ్యులను పరమారాధ్యదేవు । మనుమనిశిష్యుండ. [దీక్షా. పుట ౪]. పండితుఁడును వేమనారాధ్యుఁడును సమకాలికులనుటకు—పేరన్నఁబడిన శ్రీ బెలిదేవివేమ । నారాధ్యులాదిగా నలరుజంగములు । దవిలి పండితవిభు దర్శించువేడ్క . . . సను దెంచుచూడఁగ. [దీక్షా. పుట ౫౬].

గనుక తరమునకు ౩౦ సంవత్సరముల ప్రకారము ౬౦ సంవత్సరములయంతర ముండిన నుండవచ్చును. శా. శ. ౧౧౪౪ (క్రీ. శ. ౧౨౨౨) లో గ్రంథము రచించితి నని వ్రాసికొనిన కన్నడకవి యగుసోమరాజు పాలకురికి సోమనాథుని స్తుతించియున్నాఁడు.* ఇద్దఱు కవులును సమకాలికు లనుకొన్నను నంతకు ౬౦ ఏండ్లకుఁ బూర్వపువాఁ డగుపండితుఁడు క్రీ. శ. ౧౧౬౨-వ సంవత్సరప్రాంతమువాఁ డగును. ఇదివఱకుఁ జేయఁబడిన కాలనిర్ణయము నియ్యది బలపఱుచుచున్నది.

శతక మెప్పుడువ్రాసెను:—ఇట్లు పండితారాధ్యునికాలమును నిర్ణయించి యీశతక మాతఁ డెప్పుడు నిర్మించెనో యాలోచింతము. ఈశతకమునందు బండరు బసవఁడు, మడిమెల మాచయ్య పేర్కొనఁబడిరి. బండరు బసవఁడు విష మెత్తి త్రాగి శివభక్తిమహిమచే బ్రతికె ననియు (పద్యము ౪౨౯-౪౩౦), మడిమెల మాచయ్య మదపుటేనుఁగును జంపెననియుఁ (౪౩౬) జెప్పఁబడియున్నది. బండరు బసవఁ డనఁగా లింగాయతమతస్థాపకుఁ డైనబసవేశ్వరుఁడు నిశ్చయముగ విషము త్రాగి బ్రతికియుండె నని బసవపురాణమునందును గథ కలదు. (౨-వ ఆశ్వాసము). మాచయ్య చాకలివాఁడు. బసవేశ్వరుని సభలోనున్న లింగాయతభక్తుఁడు. రాజతనిమీఁదికి మదపుటేనుఁగును దోలఁగా దాని నీతఁడు చంపె నని బసవపురాణమునందుఁ గలదు. (౪-వ ఆ). ఇట్టికథలును మాహాత్మ్యములును బసవేశ్వరుని చివరకాలమునను మరణముతరువాతను గాని బాగుగ వ్యాపించి యుండ వనుకొనుట సహజము. బసవేశ్వరుఁడు క్రీ. శ. ౧౧౬౮-వ సం॥ ప్రాంతమున లింగైక్యముఁ జెందెను. కావున నీశతక మాసంవత్సరమునకుఁ దరువాత వ్రాయఁబడియె నని యెంచవలెను.

కవిచరిత్రము.

సాధనములు:—పండితారాధ్యులవారిచరిత్ర తెలిసికొనుటకు పాల్కురికి సోమనవ్రాసిన చరిత్రము† దప్ప నిశ్చయాత్మకమైన వేఱుసాధన మేదియుఁ

---

* నరసింహాచార్యరచిత కర్ణాటకకవిచరితె, పుట ౨౭౦, ౨౭౯.

† పండితారాధ్యచరిత్ర మొకటి తెనుఁగునందు, నొకటి సంస్కృతమునందు, నొకటి కన్నడమునందును గలవు. వీనిలోఁ దెలుఁగుది మొదటిది. పాలకురికి సోమనాథునిచే ౧౩-వ శతాబ్ద ప్రారంభమునందు వ్రాయఁబడినది. మిగిలినవి రెండును తెలుఁగుచరిత్రము ననుసరించి వ్రాయఁబడినవి. సంస్కృతచరిత్ర గురురాజనువానిచేతను, కన్నడచరిత్ర నీలకంఠుఁ డనువానిచేతను ౧౫-వ శతాబ్దమునందు రచింపఁబడినవి. (కర్ణాటకకవిచరితె ౧ భా. పు. ౧౬౧). కావునఁ గాలమందును

గానవచ్చుటలేదు. అందయినను పండితునిచరిత్ర యత్యల్పముగను, వర్ణనములు స్తుతిస్తోత్రములు మహిమలు నితరభక్తులచరిత్రలు మొదలయినవియే యెక్కుడుగను గానవచ్చుచున్నవి. అట్టివాని నన్నిటిని వదలి యీకవికి సంబంధించిన చరిత్రభాగమును మాత్రము సంగ్రహింపఁ బ్రయత్నించితిమి.

గోదావరిమండలమందలి భీమేశ్వరమున భీమేశ్వరలింగమునకుఁ బురోహితుఁడు (పూజారి) అయిన భీమనపండితుఁ డీతనితండ్రి; గౌరాంబ యీతనితల్లి. వీరిది ఋగ్వేదము, గౌతమగోత్రము.* శ్రీశైలమల్లికార్జునదేవు నుపాసించిన తరువాతఁ బుట్టినందున నీతనికి మల్లికార్జునుఁ డన్నపేరు పెట్టిరి. భీమేశ్వరమునొద్దనున్న కోటిపల్లివాఁ డయిన ఆరాధ్యదేవుఁ డీతనిగురువు. ఈయారాధ్యదేవరకు అవాంతరయ్య గురువుగా నుండెను. ఆరాధ్యదేవరయొద్ద నుండి మల్లికార్జునుఁడు శైవదీక్షవహించి శైవమతరహస్యములను జక్కగాఁ దెలిసికొని యాచరించుచుండఁగా నచ్చటిబ్రాహ్మణులు వచ్చి యీతని శైవాచారముల నాక్షేపించిరి. ఈతఁడు వారికి విభూతిమహిమ, రుద్రాక్షమహిమ, గురుపాదోదకమహిమ, లింగార్చనమహిమ, ప్రసాదస్వీకారమహిమ బోధించి, ఘంటాకర్ణాది పురాతనభక్తుల చరిత్రలు చెప్పి వారిని మెప్పించి పంపివేసెను. వీరమాహేశ్వరాచారమార్గమును దెల్పుచు శివతత్త్వసార మనుసత్కృతిని రచించి యందుఁ జెప్పినప్రకారము తాను నడచుకొనుచుండెను. ఎక్కుడు భక్తితో నద్భుతముగ శివపూజఁ జేయుచుండెను.

పోరంష్ల సూరసానమ్మ యనుభక్తురాలును, బెలిదేవి వేమనారాధ్యుఁడును† మఱికొందఱు జంగములును బండితునిఁ జూడవచ్చిరి. అప్పు డాతఁడు

ప్రమాణమునందును పాల్కురికి సోమనాథుని తెలుఁగుచరిత్రయే యెక్కుడు గ్రాహ్యమనుటకు సందేహము లేదు. ౧౫-వ శతాబ్దము ప్రారంభమం దున్నశ్రీనాథుఁడు సోమనాథుని ద్విపదకావ్యము ననుసరించి పద్యకావ్యము చేసెను. కాని యది యిప్పుడు కానరాదు. ఇటీవల శివపురపు రాజలింగసూరి యనునాతఁడు, ఇందలి దీక్షాప్రకరణమును 'చారిత్రదీక్షాప్రకరణమ్' అని పేరు పెట్టిసంస్కృతములో వ్రాసెను. అది యచ్చుపడినది. గురురాజకృతమయిన సంస్కృతపండితారాధ్యచరిత్రమును కన్నడార్థముతో శ్రీయుత కటిబసవప్పశాస్త్రిగారు మైసూరిలోఁ బ్రకటించిరి.

* పండితుని సూత్రము సంగతిగాని గోత్రముసంగతి గాని పండితారాధ్యచరిత్రమునందుఁ జెప్పఁబడలేదు. 'చతుర్మతనిర్ణయ'మన్న చిన్నిసంస్కృతపుస్తకమునందు నితనినిగుఱించి చెప్పుచు "ఖ్యాతో గౌతమగోత్రజో గురువరో ఋగ్వేదశాఖాన్వితః" అని చెప్పఁబడియున్నది. ఈచిన్నిపొత్తము వరంగంటి శివధర్మవర్ధనీరామలింగేశ్వరముద్రాక్షరశాలలో ముద్రింపఁబడినది. ఇది యెవ రెప్పుడు వ్రాసినది తెలియదు. ఇది యెంతవఱకుఁ బ్రమాణమో చింత్యము.

† ఈతఁడే పాల్కురికి సోమనాథుని గురువునకుఁ బితామహుఁడు.

శివపూజ చేసికొనుచున్నను జంగములు లింగరూపులే యనిన భావముగల వాఁడు గనుక శివపూజయైనఁపి వారిని గౌరవించి జంగమపూజకూడ లింగపూజయే యని తెల్పెను. సూరసానమ్మగారు పండితునకు బసవేశ్వరుని మహిమయు నతనియొద్ద నుండిన కొందఱు భక్తుల మహిమయుఁ దెల్పెను.

సనదవోలు (చందవోలు) అను గ్రామమునందు వెలనాటిచోడుఁడనురాజు రాజ్యముచేయుచుండెను. చందవో లిప్పుడు గుంటూరుజిల్లా తెనాలితాలూకాలో నున్నది. పూర్వము వెలనాటిరాజులరాజధాని. ధనదపుర మని దానికి నామాంతరము. పండితారాధ్యుఁ డాగ్రామమునకుఁ బోయి తనమతమును బోధింపసాగెను. అచ్చటిరాజుగురువు బౌద్ధుఁడు. అతనిపేరు బౌద్ధపదపదాచార్యుఁడు. ఈతఁడు బ్రహ్మవంశజుఁడఁట.* తాను రాజునకు గురువుగా నుండఁగా నన్యమతస్థుఁ డారాజధానిలో మతబోధ చేయుటచూచి సహింపనోపక. యాబౌద్ధుఁడు రాజుతోఁ జెప్పి యొక గొప్పసభ చేయించి మల్లికార్జునపండితారాధ్యు నాసభకు రప్పించెను. ఆసభకు నద్వైతులు జైనులు సాంఖ్యులు చార్వాకాది నానామతములవారు వచ్చియుండిరి. పండితుఁడు బౌద్ధమతము నితరమతములను దనపాండిత్యమహిమచే ఖండించి తనమతమును స్థాపించెను. ఇంతియకాక శివుఁడు శ్రేష్ఠుఁ డనుటకుఁ దనతల యిచ్చెద ననియు, మంటలో దుమికెద ననియుఁ జెప్పి, శివునికంటె నెక్కుడు దైవము కలఁడని యెవ్వరైనను జెప్పిన యెడల వారితల తనకాలితోఁ దన్నెద నని ప్రతిజ్ఞచేసి తనసిద్ధాంతమును నిలుపుకొనుటకై 'రుద్రమహిమ'యనుకృతిని రచించెను. అంతబౌద్ధుఁ డేమియుఁ బ్రత్యుత్తర మీయఁజాలక పండితుని నిందించెను. అందఱును వెడలిపోయిరి.

కాని బౌద్ధుఁడు పండితుని నిందించినందున నాతని శిష్యులకు మిక్కిలి కోపము వచ్చెను. 'అట్టినిందకుని జంపనియెడల నతఁడు ద్రోహికాఁడు; తామే ద్రోహులమగుదు'మని వారుతలఁచిరి. పండితుని శిష్యులలో రేమయ్య దేవయ్యలనువారీపనికిఁ బూనుకొనిరి. సముద్రములోని† యొకలంకలో నొకబౌద్ధాలయ ముండెను. అచ్చటి కాబౌద్ధుఁడు ప్రతిదిన మొక్కఁడు వెళ్లి వచ్చుచుండును. ఆసంగతి తెలిసినవారు గావున నొకనాఁ డుదయముననే రేమయ్య దేవయ్య లాలంకకు నెవరికిఁ దెలియకుండఁ బోయి దేవుని మరుగున దాఁగి

* బ్రహ్మవంశజా బౌద్ధపదపదాచార్య । బ్రహ్మఘ్నుఁ జంపింపఁ బాడియే యనుచు ॥
(మహిమా. పుట ౨౭౩.)

† సముద్రము చందవోలునకుఁ దొమ్మిదిమైళ్లమీఁద నున్నది.

యుండి బౌద్ధుఁడు వచ్చి బుద్ధవిగ్రహమునకుఁ జాఁగిలి మ్రొక్కునప్పుడు వానిని జంపి వికృతరూపునిఁ జేసి వెడలిపోయిరి. ఈసంగతి తెలిసి రాజు మిక్కిలి కోపించి పండితయ్యను బిలిపించి యడుగఁగా నతఁడు 'నేనే చేయించితిని; నేనే చంపించితి' నని దోషమంతయుఁ దనమీఁద మోపుకొనియెను. అంత రాజు పండితుని కనులు తీయింపఁగా నతఁడు రాజునకు శాపముపెట్టి యచ్చటినుండి శివ్యయుక్తముగా నమరావతికి వెడలి పోయెను.

చందవోలులో నున్నప్పుడే యీతఁడు "లింగోద్భవదేవగద్య" యచ్చటి దేవునిపైఁ జెప్పెను. లింగోద్భవుని దేవాలయ మిప్పటికిని జందవోలులో నున్నది.

'చందవోలుకైఫీయతు'* అను పుస్తకమునందు నీకథయే యిట్లున్నది. పండితారాధ్యుఁడు శ్రీశైలమునకుఁ బోవుచు చందవోలునకు వెళ్లి పాండీశ్వర స్వామిగుడిలో దిగెను. కొండపడమటి బుద్ధరాజునకు గురువైన బౌద్ధుఁడు బుద్ధాం అనుగ్రామమందుండెను. వాఁడు పండితుని మహిమను జూచి యోర్వ లేక పోయెను. పండితుని ప్రతిదినశివపూజలోఁ గావలసిన యొకపూజాపాత్రను బౌద్ధుని శిష్యుఁడైన బెజుఁ డనువాఁ డెత్తుకొనిపోయెను. పండితుని శిష్యులు వానిని బట్టుకొని చంపిరి. ఈసమాచారము వారు తమ గురువునకుఁ దెల్ప లేదు. అంత బుద్ధరాజు పండితునివద్దకు మనుష్యులను బంపి నరహంతుకున కేమి శిక్ష శాస్త్రీయ మని యడుగగా కనులు తీయుటయే తగినశిక్ష యని పండి తుఁడు చెప్పెనఁట. దానిపై బుద్ధరాజు పండితుని కనులు తీయించెను. పండితుఁ డాతనికి శాపమిచ్చి యిఁకమీఁద శైవులెవరును చందవోలులోఁ దీర్థము పుచ్చు కొనఁగూడ దని నియమించి వెడలిపోయెను.

అమరావతి చేరగనే పండితుఁడు చోడునితో భాషించిన పాపంబు పొవు టకును శివనింద విన్నపాపము పోవుటకును శివభక్తుల సహస్రనామగణమాలిక పఠించెను; అమరేశ్వరాష్టకముఁ జెప్పెను.

పండితారాధ్యుఁ డమరావతిలో నుండఁగా బసవేశ్వరుఁ డతనికి భస్మము పంపెను. అప్పుటనే యాతఁడు కర్ణాటకవిత్వము చెప్పమొదలిడెను. తరువాతఁ బండితుఁడు బసవేశ్వరుని జూడవలయు నని కల్యాణపురమునకు బయలుదేరెను.

---

* స్థానికచరిత్రలు (Local Records) సంపుటము ౩౮, పుట ౪౩౩. ఇది క్రి. శ. ౧౮౧౧ లో వ్రాయఁబడినది.

త్రోవలో సారంగేశ్వరుఁడు దేవుడుగాఁ గల నిడుగుడుము లనుచోట* తన ముఖ్యశిష్యుఁ డగుదోనయ్యగారికి నన్నయయిన పీరచాకిరాజయ్యగారిచేఁ గౌరవింపఁబడి పానుగంటికిఁ† బోయెను. అచ్చట నుదయుఁడను రాజునొద్దనున్న పింగలి గోవిందప్రధాని పండితునిభక్తుఁడు. కావున నాతనిని మిక్కిలి మర్యాదతో నెదుర్కొని తనయింటికిఁ దోడ్కొనిపోయెను. అచ్చట ధవళేశు నామయ్య అనుభక్తుఁడు కలఁడు. ఇతఁడు రాజునొద్ద స్వంతసేవకుఁడు. (ఖాసా). పండితుఁ డాగ్రామమునకు వచ్చినప్పటినుండియు నాతని భజనలోనుండి రాజుసేవ సరిగఁ జేయకుండెను. అంత రాజునకుఁ గోపమువచ్చి యాతనిని బిలిపించి కోపపడఁగా, దేహముమాత్రము మీదిగాని ఆత్మ మీదికాదు; మీదేహమును మీరు తీసికొండని గుడిశిఖరముమీఁదికెక్కి యురిపెట్టుకొని చచ్చెను. అంతఁ బండితుఁ డారాజునకు శాపముపెట్టి వెడలిపోయెను.

వనిపురములో శంకరయ్య యనుభక్తుని సపర్యలఁ గొని, కల్యాణమునకుఁ బయలుదేఱగా నంతకుఁ బూర్వ మెనిమిదిదినములక్రింద బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్యముఁ జెందె నన్నసమాచారము త్రోవలోఁ దెలిసి పండితున కమితఖేదము కలిగి యాతఁడు బసవని బొగడుచుఁ బ్రలాపించెను.

అంతఁ బండితుఁడు శ్రీశైలపర్వతము వైపునకుఁ బోయెను. వెల్లటూరు‡ నొద్దకువచ్చి తానచట నేయుండి తన ప్రియశిష్యుఁడైన దోనయ్యను గిరిప్రదక్షిణ

---

* 'నిడుగుడుములు' అనునది యిప్పుడు కృష్ణాజిల్లా నందిగామతాలూకా మునగాలజమీందారిలోని ముఖ్యగ్రామమగు 'నడిగూడెము' అని నాతాత్పర్యము. 'ముదమువ నిడుగుడుములకు నేతెంచి। సదమలాత్ముఁడు పీరచాకిరాజయ్య। ప్రవ్యక్తభక్తి సారంగేశునంద' (మహిమ పు. ౨౯౧) అని చెప్పఁబడియున్నది. ఇప్పుడు 'నడిగూడెము' అనఁబడు గ్రామమునకు 'నడిగుడుములు' అని పూర్వములెక్కలలోఁ బేరుగలదు. ఇచ్చటిదేవుఁడు సారంగేశ్వరుఁడు. ఇది యమరావతినుండి పానుగంటికిఁ బోవుత్రోవలో నున్నది.

† నైజామురాజ్యమునందు రెండుపానుగల్లు లున్నవి. ఒకటి నల్లగొండ జిల్లాలోను, వేఱొకటి మహబూబ్‌నగర్ జిల్లా, నాగర్‌కర్నూలు తాలూకాలోను కలదు. ఉదయచోడుని స్థలమును బట్టి నాగర్‌కర్నూల్ తాలూకాలోనిదే పండితుఁడు వెళ్లిన పానుగల్లని నిశ్చయింపవచ్చును. ఇంకొక పానుగల్లు (హానుగల్లు) బొంబాయిరాజధానియందు ధార్వాడుజిల్లాలోఁ గలదు.

‡ గుంటూరుజిల్లాలో రెండువెల్లటూళ్ళు కలవు. ఒకటి రేపల్లెతాలూకాలోను, ఇంకొకటి వినుకొండతాలూకాలోను. నైజామురాజ్యమున నల్లగొండజిల్లాలోఁగూడ నొకవెల్లటూరు కలదు. కాని శ్రీశైలమునకు సంబంధించినది వినుకొండతాలూకాలో నిదియే. ఇది వినుకొండనుండి శ్రీశైలమునకుఁ బోవుత్రోవను నాలుమైళ్ళ ప్రక్కగ నుండును.

ము చేసి శివరాత్రివఱకు శ్రీశైలముపైకిఁ బోయి తనవ్రతమును బూర్తిచేయుమని చెప్పి, యతనికి 'పర్వతవర్ణనము' నొడివెను. అతఁడు గిరిప్రదక్షిణము చేసి వచ్చిన తరువాతఁ బండితుఁడు తానువచ్చిన పని యైన దనియు, బసవేశ్వరుఁడును బోయెను గనుకఁ దా నుండనక్కఱ లేదనియు నీశ్వరుని బ్రార్థనచేసి భార్యాపుత్రులతో వెల్లటూరులోనే లింగైక్యముఁ జెందెను.

పండితేంద్రుఁడు మరణసమయమునకు వృద్ధుఁడైనట్లు మనము తలంప వచ్చును. ఎందు కనఁగా దోనయ్యకుఁ గలలోఁ గానవచ్చిన శివుఁడు వృద్ధతాపసవేషము వేసికొనె ననియు, మల్లికార్జునపండితయ్య తనకుఁ బూర్వస్నేహితుఁ డని చెప్పెననియు నున్నది.* పండితయ్య ముసలివాఁడు కానియెడల నాతని పూర్వస్నేహితుఁడ నని చెప్ప శివుఁడు ముసలివేషము వేసికొన నక్కఱ లేదు. ఇదియుఁగాక తాను శ్రీపర్వత మెక్కక శిష్యునినే వెళ్లి తనవ్రతసమాప్తి చేయుమని చెప్పుట గూడఁ జూడ నాతఁ డప్పటికిఁ గడువృద్ధుఁడై యుండనోపు నని తోఁచుచున్నది. పండితునిమరణము బసవేశ్వరుని తరువాతఁ ద్వరలోనే తటస్థించె నని మన మెంచిన యెడల క్రీ. శ. ౧౧౯౦ ప్రాంత మతనిమరణకాలమని నిర్ణయించుకొనవచ్చును. అప్పటి కాతఁడు ౬౦ ఏండ్లవాఁ డని యెంచినయెడల క్రీ. శ. ౧౧౩౦ ప్రాంత మాతనిజన్మకాల మగును. ఇట్లీతఁడు మొదటివెలనాటిచోడునికాలమునను, రెండవ వెలనాటిచోడునికాలమునను నుండినవాఁడనవచ్చును.

పండితారాధ్యసంతతి.

ఆరాధ్యులవారితరువాత వారిసంతతి యభివృద్ధియై యారాధ్యగురువంశములుగఁ బ్రబలెను. పండితారాధ్యులవా రన్నయింటిపేరు గలవారును వేఱింటిపేళ్లు గలవారును నగునారాధ్యులు తాము మల్లికార్జునపండితారాధ్యుని సంతతివార మని చెప్పుకొనియెదరు. కాని వీ రెవరియొద్దను మల్లికార్జునపండితుని మొదలుకొని నేఁటివఱకు వచ్చినవంశములను జూపు నెడతెగని వంశవృక్షము కానరాదు. పండితారాధ్యులవారిలో రెండువిధములు గలరు. ఒకరు మల్లికార్జునపండితుని వంశమువార మనియెదరు. వారిది గౌతమగోత్రము. మఱియొకరు శ్రీపతిపండితుని వంశమువార మనియెదరు. వారిది కౌశికసగోత్రము. మైసూరుప్రాంతమునందు నారాధ్యు లనువారు కొందఱు తాము మల్లికార్జునపండితుని వంశమువార మని చెప్పుకొనియెదరు. పండితారాధ్యచరిత్రము చివర నాతనికుమారుఁ డైన కేదారయ్యవంశమును నతనిశిష్యుఁ డైన యువటూరి

---

* 'మదనసంహారుఁడు శ్రీమల్లికార్జునుఁడు । పొదలుచు వృద్ధతపోధనులీల
నరుగుదేరఁగ శరణార్థిసేయంగ । . .
నావుడు తపసి దోనయ గారవీర । శైవలోకమున కాచార్యుండు పండి
తారాధ్యవిభుఁడు [illegible] । వాఁడును మేము పూర్వస్నేహితులము.' (పర్వ. ప్ర. ౩౯౭)

సోమనాథయ్యగారి వంశమును నీయఁబడినవి. వాని నీక్రింద నుదాహరించు చున్నాను:—

వంశవృక్షము.

(పండితారాధ్యచరిత్రమునుబట్టి)

భీమన = గౌరాంబ

|

మల్లికార్జునపండితారాధ్య

|

కేదారయ్య

|

మనుపండిత | భీమపండిత | మహాదేవపండిత | చెన్నపండిత.

(కేదారయ్యశిష్యుఁడు) ఇవటూరు సోమనాథయ్య = భూమమ్మ

|

సూరీశ్వరుఁడు | విశ్వనాథప్ప | సింగనమంచి.

కన్నడదేశమునందు గురుదేవుఁడను నొకకవి ౧౫-వ శతాబ్దమున నుండెను. ఇతఁడు సంస్కృతమున "వీరశైవాచార" మనుగ్రంథమును వ్రాసెను. అందుఁ దాను మల్లికార్జునపండితుని సంతతివాఁడ నని చెప్పుకొని యీక్రిందివంశవృక్ష మిచ్చియున్నాఁడు:—

*కోటిపల్లి దేశిక

|

భీమపండిత = గౌ[illegible]

|

పండితారాధ్య

|

వీరారాధ్య

|

గురుబసవ

|

గంగాధర | బసవ

|

హరియార్య | పండితార్య

|

గురులింగ

|

గురుదేవ | పండితార్య | బసవార్య | జక్కారాధ్య.

---

* కర్ణాటకకవిచరిత్రె, ౨-వ భా. పుట ౩౮.

ఈవంశవృక్షమునకును బసవపురాణ వంశవృక్షమునకును సంబంధము కలియుటలేదు. ఇం దేది నిజమో, రెండును నిజమో చెప్పఁజాలము. పండితునకు కేదారయ్య, వీరారాధ్యు లను నిద్దఱు కుమారు లుండిరేమో? ఉండిన యెడలఁ బండితునికిఁ దరువాత నేఁబది యెనుబది సంవత్సరములకే జన్మించిన పాల్కురికి సోమనాథున కాసంగతి తెలియకుండునా?

మహిమలు.

బుద్ధుఁడు, యేసు, శంకరుఁడు, రామానుజుఁడు మొదలైన మతకర్తల చరిత్రలలోఁ జెప్పఁబడినట్లు పండితారాధ్యచరిత్రమునందును బెక్కుమహిమలు వర్ణింపఁబడినవి. తమగురువు మిగిలిన మతముల నన్నిఁటిని గెలిచె ననియు, నితరమానవులకుఁ జేఁతగాని యద్భుతకృత్యములను దనమహిమచేఁ జేసి చూపె ననియు వ్రాయుట యన్నిమతగ్రంథములందును గానవచ్చుచున్నది. అట్లే పండితారాధ్యచరిత్రమునందలి మహిమలును నని గ్రహింపవలయును. వీనిని మనము నమ్మినను నమ్మకపోయినను వినుటకు వినోదకరములుగ నుండును గనుకను, నొకప్పుడు వీనినిబట్టి కొంతచరిత్రాంశము నూహించుటకు వీలుండును గనుకను వానిని సంక్షేపముగ నిచ్చుట నుదాహరించెదను.

.. ..

పండితుఁ డొకదేవుని యవతారము కాఁడు. నందికేశ్వరుఁడు భూలోకమునందు బసవేశ్వరుఁడుగాఁ బుట్టఁబోవునపుడు శివభక్తిని స్థాపించుటలో నాతనికి సాయపడుటకై శివభక్తి, నంది సర్వజ్ఞత, భృంగి నిష్ఠ, దూర్వాసాదుల శాపశక్తి, రుద్రాదిగణముల ప్రసాదైకరతి, ప్రాక్తననూతన భక్తగణముల ప్రత్యక్షముగఁ గనఁబడుమహిమ, వీరభద్రుని శౌర్యము నను నీగుణములఁ దీసికొని శివుఁ డొకమూర్తిని జేసి నీవు భూలోకమునకుఁ బోయి బ్రాహ్మణుఁడుగఁ బుట్టి శివభక్తిని వృద్ధిచేయు మని చెప్పి పంపెను.

.. ..

వెల్లగొండ మహాదేవయ్య యనుభక్తుఁడు నిద్ర మేల్కాంచి పొరపాటున శివార్చనపాత్రములఁ దన్నెను. అందుకై యాతఁడు తనపాదముల నఱికికొని శివుని కర్పించెను. పండితుఁ డదిచూచి మహాదేవయ్య యసమానశివభక్తికి మెచ్చి శివునికి దీపారాధనచేసిన నూనె రాచి యాపాదముల మరల నతికించి శివదేవయ్య యెప్పటియట్ల నడచునట్లు చేసెను. పండితారాధ్యచరిత్రము

[illegible]ందుఁ జెప్పఁబడిన యీకథకు సహకారిగా 'శివతత్త్వసారము' నందు నీక్రింది పద్యము కానవచ్చుచున్నది:—

ఫలహారుఁడు జలకమాడిన, జలములు విషములకు మందు శత్రుప్రణాసం
కులమునకు దీపతైలము, త్రిలోచనుని భక్తులకు నతివిచిత్ర మిలన్. ౧౮౬

.. ..

వెలనాఁటిచోడుఁడు కనులు తీయించెద నని భయపెట్టినప్పుడు పండి తారాధ్యుఁ డాన స్వయముగ గోరుగల్లుతోఁ దనకనులు తీసి పళ్లెములోఁ బెట్టఁగా నాతనికి మరలఁ గనులు వచ్చెను. ఈప్రకారము రెండుసారులు జరిగెను. [illegible]లుగుకన్నులును బళ్లెములోఁ బెట్టఁగా రాజును సభాసదులును జూచిరి. [illegible] శ్లాఘాతని కనులఁ దీయింపఁగా నతఁ డాతని శపించి యమరావతి కేగి [illegible]చ్చట శివుని కరుణావలన మరలఁ గనులను బడసెను. అతనికి మూఁడవ నేత్రము గూడఁ గల్గెను.

.. ..

వైష్ణవులెమె చంపవోలు శైవమతములో మతభేదమొకవిధముగ నున్నది, దాని నున్నదాని నున్నట్లిట్లు నుదాహరించెదను:—*

«తరసంవత్సరం తూర్పు దేశములనుంచి యీశ్వరప్రసాద అగ్నిహోత్రులయినశివభక్తులని అఖండ [illegible]శివపరశైవాచారప్రవర్తులయినవారు వచ్చిరి। వారిలో ముఖ్యులయిన శ్రీమల్లికార్జున పండితారాధ్యుల వారు। శ్రీశైలప్రయాణోద్యోగులై యీమార్గాన చంపవోలు వచ్చి। శ్రీ [illegible]స్వామివారి మొక్క ముఖమంటపములో వుండి వున్నంతన శ్రీమహాదేవ [illegible] కొండపల్లినాటిబస్తరాజా [illegible]ంగారి। సమ్మె। బహునమతానుసరణశాస్త్రప్రవీణుడై। యిక్కడనె వుండినారు గనుక। మల్లికార్జున పండితారాధ్యులవారి వినయులు గొంపలయిన పరిభవం చూచి। నాదేవ్వేషంవారిని విరోధించి। పరాజయం [illegible]చవలెనని। ప్రసంగం చేసినందున। యీశ్వరాంశసంభూతులు గనుక। వారు యిచ్చిన ప్రశ్నలు [illegible]ప్రత్యుత్తరం చేసి। జైనుల బహుమతాచారవాక్యములని ఖండన చేసి। పరాజయమును పొందింపచేసిరి। [illegible]ప్పు యీసంవత్సరం బహుళ గురుద్వారా పరిచారకులు। తనుగురుద్వారా పరాజయం విచారించి। పండితారాధ్యుల [illegible]రి। శివపూజాసమస్తాగనిష్ఠలచూచి తన్నిమిత్తకు విఘ్నం† చాయాపలది పండితారాధ్యులవారి లింగా [illegible]న కాలమందు। నిత్యం ప్రతింగానవిచారించె। నక్షత్రహారతి బెట్టకనే బహుధామకు యాచరించి

---

* లోకల్ రికార్డ్సు సంపుటము ౧౭, పుట ౪౩౩.

† నిత్యము తాము చేయవలసిన శివపూజావిధానమందు నెట్టివిఘ్నము సంభవించినను, [illegible]శైవులలోని శీలవ్రతస్థులు, గండకత్తెర యనుదానిని మెడకుఁ దగిలించుకొని శిరస్సు తామే [illegible]అకొని శివుని కర్పించుచుండిరఁట. శివపూజాద్రవ్యమగు నక్షత్రహారతి లేకపోయినయెడల నాస్తికు విఘ్నముకలుగుచు, పండితుఁడు మడిసెను నని బౌద్ధుల యభిప్రాయము.

చోరత్వంచాతను తీసుకుపోతూ వుండగా। పండితారాధ్యులవారి। శిష్యుడికి తెలిసి। చందవోలు పశ్చిమపార్శ్వంగా వెళ్లుతూవున్న। జెజ్జంణ్ణి కనుక్కొని। అత్యంతకోపంచాతను। గురుద్రవ్యం అపహరించినందున। వాండ్ని వధంచేసి। అనత్త్రహారతి తీసుకొనివచ్చి గురువుకు తెలియకుండా। శివపూజాద్రవ్యంల్లో తెచ్చివుంచినాడు। అటుపిమ్మట బవుధులు కొందరు। పండితారాధ్యులవారి దగ్గరకు వెళ్లి। అక్రమంగా జీవహింస చేసినవారికి। శాస్త్రోక్తప్రకారంగా। చర్యాతగ్గప్రాయశ్చిత్తముకు విధియేమి నిర్ణయింపవలసినదో మాగురువు మిమ్మున అడిగిరమ్మన్నారు అని చెప్పినంతల్లో। యీలాగంటి పని చేయించినవారి కండ్లు తోడించుడం విధి అని చెప్పె గన్క అప్పుడు బవుధులు యీక్రమం మీవల్లనె జరిగిన పని। యీవత్తు తెలియచేసినంతల్లో ఆయన దివ్యజ్ఞానంచేత విచారించి। యిందుకు ప్రతిహతం విచారిస్తిమీ అసత్యం పలికినవారము అవుతాము। యిది అంత్తా బవుధులు చేసినకృత్యము గదా అని తెలిసి స్నానసంధ్యాధ్యానుష్ఠానుమతానుసరణశాస్త్రోక్తప్రకారం గాను। శివపూజాక్రియలు జరుపుకొని లింగోద్భవస్వామివారి యెదుట కూచుండి సదాశివునియందు భక్తివుంచి। యీశ్వరుడికి తననేత్రములు తీసి। లింగోద్భవునిముందర పెట్టిన తరువాత। అతనిభక్తివిశేషం వల్ల। ఆభక్తునికి తిరిగి కండ్లులు ప్రసాదిస్తు వచ్చినంతల్లో। తనప్రభావం ప్రకటన చేసికొనక తిరిగి కన్నులు తోడుతూ వచ్చినారు. యీప్రకారంగా ముప్పందుం పరిమితిగం కండ్లు తోడి అంత్తట పండితారాధ్యులవారు। భవుధులు* యీప్రకారంగా విపరీతం చేసినందున కోపంవచ్చి యింతనుంచి। యీచందవోలులో లింగధారులైన వారికి శివపూజచర్యాదానను మాహాత్మ లేకపో అనిన్ని। యీపట్నం కొంతకాలమునకు బస్తిగా వుండకపోననిన్ని యీబవుధులకు యీస్థలంలో జయంలేకపోవుననిన్ని, శాపంయిచ్చి అక్కడినుంచిలేచి। ఆగ్రామాన్కు దక్షిణభాగాన వునషపంటి మహాప్రభావంగల గోకర్ణేశ్వరం వెళ్లి। శివసంన్నిధ్యమందు వున్నపరమాయమున, గోకర్ణేశ్వరస్వామివారు। యీయనయందు కరుణించిరిన్ని। కన్నులు దయచేసినారు। గన్క అక్కడనుంచి శ్రీశైలప్రదక్షిణం వెళ్లినారు. పండితారాధ్యులవారి శాపంవల్లను। బవుధులు దినదినం భిన్నమై పోయిరి.'' †

.. ..

పండితుఁడు చందవోలునుండి వెళ్లునప్పుడు తాను రాజునెదుటఁ దీసిన నాలుగుకన్నులును లింగోద్భవదేవుని కర్పించెను. ఆదేవుఁడు వానిని గ్రహించి తనమూఁడుకన్నులకు జత మూఁడుకన్నులు నింతకుఁబూర్వము విష్ణుచే నొక పాదముపై సర్పింపఁబడినకంటికి జతగా రెండవకాలిమీఁద నొకకన్నును ధరించెను.

.. ..

పండితుఁడు చందవోలునుండి వెడలునప్పుడు వెలనాటిచోడుని నీక్రింది విధముగ శపించెను.

* లింగధారులు లింగములేనివారి నందఱను 'భవులు' అని యందురు.

† ఈకైఫీయతు ప్రజోత్పత్తినామసంవత్సర చైత్ర శు॥ ౮ సోమవారం ది ౧ తేది ఏప్రిలు అన ౧౮౧౧ సంవత్సరం దినమున వ్రాయఁబడియె నని దానిచివర నున్నది.

"ఈయసంఖ్యాత మహేశ్వరోద్ధతస, మాయతక్రోధోద్ధతానలచటుల
విరచితజ్వాలల వెలనాటిచోడ, ధరణీతలాధమేశ్వరపతంగంబు
భస్మమయ్యెడును దద్బంధులు సుతులు, విస్మయంబున నిష్ప్రభస్మమైపోదు
రని శాపమిచ్చుచు నాపండితయ్య."

ఆశాపమహిమచే నాగ్రామమునం దీక్రింద వర్ణింపఁబడిన ట్లుత్పాతములు పుట్టి జనులు పాఱిపోయిరి.

"పురిమహోత్పాతము లుప్పట్టంగఁదొడఁగె.
నేలగాలఁగఁజొచ్చె నింగివడ్డట్టు, చాలిమేఘంబు లాసన్నమై పర్వెఁ
బవలు చుక్కలుగానఁబడియె ధూమ్రంబు, గవిసె నెల్లెడవంటకంబులువుచ్చె
భూకంపరావ మద్భుతమయ్యెరాత్రి, కాకకౌశికజంబుకము లర్వఁదొడఁగె
గాలిధూళియుఁబర్వఁగడు మోరలెత్తి, తూలుచుఁబశువులుదారలంగఁజొచ్చె
నింద్రచాపములుఃఖండేందుచాపములు, చంద్రార్కపరివేషజాలములొ్వడిచె;
మనుజేశునకు నంత మంత్రివిరోధ, మును బ్రధానవిరోధమును నాప్తభటవి
రోధంబుఁ బుత్రవిరోధంబు నిరప, రాధంబు పుట్టె నూరను మారిమసఁగె
ధరణి వెండియు మహోత్పాతముల్ పుట్టెఁ, బురిజను లెవ్వచ్చిరి భూమికిసవధి
యదియేలతప్పుఁ దా హరగణక్షోభ, మది యేల తప్పు నాయయ్య శాపంబు?
మొన్నఁ బండితుఁడు సమున్నతిఁ బలికె, నిన్న నుత్పాతము లెన్నెలకొనె నేఁడు
పుట్టె గోత్రకలహములు దమలోన, నెట్టుగా నున్నదో యింకఁ జోడనికి
సిద్ధంబు భక్తివిరుద్ధంబు ఫలము, సిద్ధింపనోపుఁ జేసేతన నట్లు
కలహంబుగా నోపుఁ గ్రందుగానోపుఁ, బ్రళయంబుగానోపుఁ బ్రజలకునింకఁ
బురినున్కి యిటమీఁదబుద్ధిగాదనుచుఁ, బౌరుగూళ్లకును దమపొందుపట్లకును
వారువా రిఁక నేగ వడి నొక్కనాఁడు."

కపాలాస్థిమాలలు ధరించినటువంటి భయంకరాకారము గలకంకాళము (అస్థిపంజరము - ఎముకలగూడు) ఒకటికనుపించి కన్నులనిప్పులు రాల్చుచు బొమ్మపైఁద్రొక్కి త్రిశూలములతోఁ బొడిచినట్లు వెలనాటి చోడుఁ డొకదినమునఁ గలఁ గాంచెను. అప్పటినుండియు నాతనియుదరమున నొకగ్రంధి (గడ్డ) పుట్టి దినదినము పెరిఁగి జైనబౌద్ధాదులును వైద్యులు నెన్నియుపాయములు చేసినను మానక,

"ఒడవుచు నొకనాటికొకనాఁడు పుండు, వొడవుచు రంధ్రములొ్వవుచుఁజొట్లు
సెలయుచుఁ బ్రేవులు చెదరుచుమఱికి, వలుచుచు వాఁచుచు వ్రయ్యుచు [illegible]

క్రుళ్లుచుఁ గదలుచుఁ గూలుచు నూర్పు, లోల్లనయూర్చుచు నూడుచు రసిక
జిలజిలనెత్తురుఁ జీము గాఱుచును, విలివిలియనఁ జచ్చి విడివి చూపఱకు
నేవ[illegible] దోపంగ నిది యెంత పెద్ద, శైవాపరాధికి సర్వపాపునకు
ఘనశివద్రోహికి ఖలునకుఁ దనకు, ననుచు నంతకుపురి కరిగెఁ జోడండు.
అంత రాజ్యార్థమై యనిఁబోరి యతని, సంతానమెల్ల నిస్సంతానమయ్యెఁ
బాడయ్యె భూమియుఁ బండితవిభుని, యీడిత శాపమహిమ్మతఁ జేసి."

మహిమా. పుట ౨౬౦.

.. ..

కన్నడభాష తనకు రావలయు నన్నకోర్కెతో నీతఁడు కల్యాణమునకు బసవేశ్వరునియొద్దకు వర్తమాన మంపెను. అంత నాతఁడు భస్మము పంపెను. దానిని ధరింపఁగనే పండితునకుఁ గన్నడభాష వచ్చెను. అతఁ డాభాషలోఁ గొన్నిగీతములను చెప్పెను.

.. ..

పానుగంటిరా జైన ఉదయావనీశుని బాధవలనఁ దనశిష్యుఁడు నామయ్య యనువాఁ డురిఁబెట్టుకొని చావఁగాఁ బండితుఁడు కోపగించి రాజునకు శాప మిచ్చి యచ్చటినుండి వెడలెను. తరువాత జరిగిన సమాచారము పండితారాధ్యచరిత్రమునం దిట్లు వ్రాయఁబడి యున్నది:—

"కాదింక నీపానుగంట నుండఁగమ, హాదేవుభక్తుల కనుచుఁ గట్టలుక
మసలక పండితమల్లికార్జునుఁడు, వెసఁ దలిర్పగఁ బురి వెడలంగ వెనుక
నక్కజంబుగఁ బూచె నంత గల్పొన్న, కుక్కురో కుర్రని కూసెఁ గల్కోడి
పురిమహోత్పాతముల్వొట్టె వెండియును, బురముపాడగునని బుధులుగలంగ
విదితశాపోద్ధత విలయోగ్రవహ్ని, కుదయావనీశుఁ డాహుతియయ్యెఁ బుత్ర
పౌత్రు లన్యోన్యకళత్రాభినిరతి, శత్రులై చీఁకటి చప్పరంబులను
దడయ కానురియచేఁ దనపురిజనము, లడరంగనిష్ఠాలమై రట్లు గూడ
సంతానమెల్ల సిస్సంతాన మయ్యె"

మహిమ. పుట ౩౦౧.

.. ..

బసవేశ్వరుఁడు తనకు దర్శనమీయకుండఁగనే మరణము నొందినందు వకుఁ బండితుఁడు మిక్కిలి విలపింపఁగా నాతనిప్రాణలింగమందు బసవేశ్వరుఁ డాతనికిఁ గానిపించె నఁట.

"లింగార్చనంబుఁ జెల్లించుచుఁ జెలఁగి, మంగళారతులెత్తి మహితతదీయ
లింగగర్భమున సల్లీల నొప్పారు, భంగిగా బసవయ్య భావంబు[illegible]ఁవ

కనుఁగవ హర్షకంకణములు దొరుగఁ, దనువున రోమాంచతతులు దలిర్ప
గంధరంబునను గద్గదము నెక్కొనఁగ, బంధురానందవిభ్రాంతిఁ బండితుఁడు [సు
కనువిచ్చి చూచుచుఁ గరముద్ధి మ్రొక్కుచు, నుభజించుచు నభిస్తుతులు సేయుచు
ఈమూర్తి యస్మదీ యేష్టలింగము మ, హామూర్తి యైన వృషాధీశమూర్తి"

శ్రీశైలమువైపు వెళ్లి పర్వతము క్రిందనున్న వెల్లటూరిలో నివాసముగా నుండి శిష్యుఁడైన దోనయ్యను గిరిప్రదక్షిణము చేయఁ బంపెను. ఆతఁడు కొంతదూరము పర్వతయాత్ర చేసిన తరువాత నాతనికిఁ గలలో శివుఁ డొక ముసలిజంగమువేషమునఁ గాన్పించి, యొకచె ట్టెక్కించి శ్రీశైలపర్వతము మీఁద నున్నట్టియుఁ జుట్టు నున్నట్టియు క్షేత్రము లన్నియుఁ జూపి చెప్పి నీకు శ్రీగిరిప్రదక్షిణఫలము వచ్చిన దని యనుగ్రహించెను. శైవమతమునకు గురు వైన పండితారాధ్యుఁడు తనకుఁ జిన్ననాఁటిస్నేహితుఁ డనియు నతనికి యాత్రా ఫలము సిద్ధించిన దని చెప్పవలసిన దనియు దోనయ్యతోఁ జెప్పెను. అంత దోనయ్య పర్వతము దిగి వెల్లటూరునకు వచ్చి పండితునితో నీసంగతి చెప్పఁగా నాతఁడు సంతోషించెను. శ్రీపర్వతము శివలింగమయముగాన వెళ్లినయెడలఁ గాళ్లతో లింగములఁ దన్నినట్లగును; వెళ్లకున్న మల్లికార్జునుని జూచుట తటస్థింప దు. అని తలఁచి తనను శివలోకమునకుఁ దీసికొని పొమ్మని శివుని బ్రార్థించెను. అంత శివలింగ మాతని నాతని భార్యాపుత్రులను దనలోఁ గలుపుకొనెను.

తెనుఁగుదేశమందు బుద్ధపూజ.

పండితారాధ్యచరిత్రయందు వెలనాటి చోడుఁడును చందవోలుకైఫీయతులోఁ గొండపడమటి బుద్ధరాజును బౌద్ధగురువుల శిష్యులనియుఁ దమగురువుల ప్రోత్సాహమువలన వారు శైవుఁడైన పండితారాధ్యుని కనులు తీయించి రనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది. కాని, యీరాజులచే నీయఁబడిన శాసనము లన్నియు, దొరకినంతవఱకు శివకేశవుల కీయఁబడిన దానములుగ నున్నవే కాని బుద్ధున కిచ్చినవిగా లేవు. తనకుఁ బూర్వు లయిన వెలనాటిరాజు లందఱును శైవులుగ నుండిరనియు, దానుమాత్రము బౌద్ధమతము నంగీకరించితి ననియుఁ, జరమదశలోఁ జెప్పి చోడుఁడు చింతించినట్లు పండితారాధ్యచరిత్రలో నున్నది.

"ధరణీశ్వరుఁడు తమతరతరంబునను, హరుని భక్తుల కాని యన్యులు లేరు
కనియు వినియు నెఱుఁగని బౌద్ధమతము, దనకుఁ బ్రాప్తంబయ్యె ధర్మేతరంబు

వేదబాహ్యము ముక్తివిముఖంబు శూన్య, వాదం బగును బౌద్ధవాదం బనంగ
పాపంబు దుర్బోధ పాలైతి నింక. [మహిమా. పుట. ౭౯.

ఇట్లు వెలనాటిచోడుండు గాని యాతనిబావమఱంది యగుబుద్ధరాజు గాని బౌద్ధమతావలంబు లనుటకుఁ బండితారాధ్యచరిత్రయుఁ గ్రైఫీయతునుదప్ప మఱి యేయాధారము లేకపోయినను, నాకాలమందును నంతకుఁ బూర్వకాలమందును, కొంతవఱకుఁ దరువాతికాలమందును, తెలుఁగుదేశమునను విశేషముగ గుంటూరుప్రాంతమునను చందవోలువైపునను బుద్ధునిపూజ యుండెనని శాసనాదులవలన స్పష్టముగఁ దెలియుచున్నది. పూర్వకాలమందు బుద్ధుని పూజ యున్నందునకు గుంటూరుజిల్లా సత్తెనపల్లి తాలూకాలోని అమరావతీ స్తూపమును, చందవోలుకు ౧౪-౧౫ మైళ్లదూరమున నున్న భట్టిప్రోలుస్తూపమును సాక్ష్యములు. చందవోలుభూమిలో జైనబౌద్ధుల రాగిప్రతిమలు పెక్కులు దొరకినవి.*

పండితుని కాలమునందు నాప్రాంతమున బుద్ధోపాసన కల దనుటకుఁ గొన్ని దృష్టాంతములు కలవు. బెజవాడ మల్లేశ్వరదేవాలయమునందు శా. శ. ౧౦౬౯ (క్రి.శ. ౧౧౪౭) నాఁటిశాసన మొకటి కలదు. అది మహామాండలిక భీమన అనురాజుయొక్క సంధివిగ్రహి (మంత్రి) యైన సోమనప్రెగ్గడచే వేయఁ బడినది.† ఈతఁడు "ఆంధ్రధరణి పంచారామముల మహాదేవరలకు బుద్ధదేవరకును ౧ జేబ్రోలు సహస్రాసీనునకు నుం బినపురము హుంకారశంకరికిఁ గరము మాఘికెక్కిన బెజవాడమల్లేశ్వరదేవరకు నఖండదీపములు" పెట్టించెను. అమరావతిలోఁ గోటకేతరాజు శాసన మొకటి కలదు.‡ అది శా. శ. ౧౧౦౪. క్రి. శ. (౧౧౮౨-౩) నాఁటిది. ఇందు మూలమున నారాజు బుద్ధదేవునకుఁ గొన్నిగ్రామ

* Chandavolu— ... Close by it were found buried a number of Budhist or Jain copper images now in the library at Bezwada.
Sewell's Antiquities Vol. I, App. p. iii.

† Ep. R. 295 of 1892.

‡ Ep. Ind. Vol. VI, p. 152 &c. "శ్రీమహామండలేశ్వర కోటకేతరాజులు శకవర్షములు ౧౧౦౪ గు నేంటిమాఘశుద్ధ ౧౦ గురువారమున శ్రీబుద్ధదేవరకు సుంకములోనుగా సర్వాయములతో నాచంద్రార్కముగా నిచ్చిన ఊద్ధుకంప్రుడిలోని క్రంతేరు కొంపపడమటి లోని మేడుకొండసూరు దొంకపట్టును. ఈస్థలము సమపనివారు పంచమహాపాతకములు చేసినవారు . . . కోటకేతరాజులు . . . దమకు ధర్మార్థముగా శ్రీబుద్ధదేవరకు నఖండదీపంబులు రెంటికినై ఇచ్చిన ఇన్నఎడ్లు ౧౧౦ . . . శ్రీమత్కోటనృప స్సమస్తగురవే గ్రామాన్వరేణ్యా న్బహూన్ సంప్రాదా త్సుగతేశ్వరాయ విపులు శ్రీధర్మసంవృద్ధయే."

ములు మొదలయినవి యిచ్చెను. ఇతనియుంపుడుకత్తెలును బుద్ధదేవర దేవారాధనకై కొన్ని గొఱియల నొసంగిరి యని తెలియవచ్చుచున్నది.

తరువాతఁగూడ బుద్ధునిఁ దెనుఁగువారు కొంతకాలమువఱకుఁ బూజించుచుండి రనుట శా. శ. ౧౧౫౬ (క్రీ. శ. ౧౨౩౪) లోని బయ్యాంబ శాసనము వలనఁ దెలియుచున్నది.*

ఇట్లు పండితునికాలమునఁ దెనుఁగుదేశమందు బౌద్ధమతము కొంతవఱకుండె నని చెప్పవచ్చును. అది దానియంత్యదశ యనుటకు సంశయము లేదు. కాని యప్పటికి దానికిని హిందూమతమునకును ప్రబల వైర ముడిగి యవి యిప్పటిశైవవైష్ణవమతములవలె నుండె నని, యొక్కరాజే శివునకు, విష్ణువునకు, బుద్ధునకు, మఱియితరదేవతలకు దానముచేయుటఁ బట్టి యూహింపవచ్చును. కృష్ణదేవరాయాదులవలె, నిప్పటి పెక్కురాజులవలెను, దామొక సంప్రదాయపువారైనను, అనఁగాఁ దమగురువులొకమతమువారైనను, రాజులు సాధారణముగ నన్నిదేవతలకును దానధర్మము లిచ్చుచుండిరి. అట్టిదేవతలలో బుద్ధుఁడుకూడఁ బూజింపఁదగినదేవతగ నెంచఁబడుచుండెను.

ఇప్పటి స్మార్తులకు సాధారణముగ శివకేశవులు సమానులయినను, ఒకప్పుడు కొందఱకు నప్పయ్యదీక్షితులవలె శివునియందును, కొందఱకుఁ బోతనవలె విష్ణువునందును భక్తియధికమైనట్లు లప్పుడొకానొక రాజునకు బుద్ధునియందు భక్తి యెక్కుడు కల్గియుండిన నుండవచ్చును. అట్టివానికి గురువుల ప్రేరణచే మతోద్రేకము కలిగ యన్యమతద్వేషము కల్గుట వింతకాదు. అట్లె వెలనాటిచోడునకుఁగాని యతనిబావమఱఁదియైన బుద్ధరాజునకుఁ గాని యాకాలమందు బౌద్ధమతమునందు నెక్కుడు విశ్వాసము కలిగి, బౌద్ధగురువుల ప్రేరణచే వారు పండితుని నగౌరవించుటకు యత్నించియుండిన నుండవచ్చును.

చోడుని బావమఱఁదియైన బుద్ధరాజు నామమువలననే వీరివంశమునందు బుద్ధభక్తి యెక్కుడుగా నుండె నని మన మూహింపవచ్చును. చందవోలునకు సమీపమున బుద్ధవాడ యనుగ్రామము కలదఁట. అది పూర్వము బౌద్ధుల నివాసస్థానమఁట.

ఈగ్రంథమందలి మతవిషయములు.

ఆంధ్రదేశమందలి బ్రాహ్మణులలో నారాధ్యు లన్న యొకతెగ గలదు. వీరు లింగమును ధరించెదరు. ఇట్లు బ్రాహ్మణులలో లింగధారణ చేసికొను

* Ep. Ind. Vol. VI p. 157.

నాచారము తెలుఁగుదేశమునందుఁ దప్ప మఱియెచ్చటను లేదు.* అఱవ దేశమునందు బ్రాహ్మణులలో స్మార్తులనే శైవులందురు. అచ్చట బ్రాహ్మణేతరు లలో వీరశైవులు పెక్కుగు గలరు. పెక్కుమఠములును, పండారములను, గురువులును గలరు. కాని, వీరు శివాధిక్యతను బోధింతురే కాని, లింగము కట్టుకొనరు. కర్ణాటదేశమునందు బ్రాహ్మణేతరులందు మాత్రము లింగధారులు గలరు. వారిని లింగాయతు లనియెదరు. వీరిది బసవసంప్రదాయము. తెలుఁగు దేశమందలి యారాధ్యులది పండితసంప్రదాయ మనిపించుకొనును. ఈరెండు సంప్రదాయములకును భేద మేమియన నారాధ్యులు శ్రుతిస్మృతులందుఁ బ్రమాణభావము కలవారలై, గృహ్యసంస్కారములను వేదోక్తముగ జరుపుకొనియెదరు. ఒక్కయంత్యసంస్కారమును, ప్రతిసంవత్సరము శ్రాద్ధమును నాగమోక్తముగ జరిపెదరు. జాతినిబాటించెదరు. లింగాయతులు వేదాదికములను మన్నింపరు. భక్తియె వారికిఁ బ్రధానము. తెనుఁగుదేశమందలి జంగము లిట్టివారు.

జందెముతీసి, జాతివిడిచి, తనలోవచ్చి కలియవలసినదిగా బసవేశ్వరుఁడు మల్లికార్జునపండితుని గోరినట్లును, నాతఁడు "భక్తిమీఁదివలపు బ్రాహ్మ్యంబుతోఁ బొత్తుఁ బాయలేను నేను బసవలింగ"యనిప్రత్యుత్తరము పంపినట్లును జెప్పెదరు. ఈతనిచే నేర్పాటుచేయఁబడిన యాచారములనే యారాధ్యు లనుసరించుచున్నా రని యీసంప్రదాయమువారి యభిప్రాయము.

ఈగ్రంథమునందు శివాధిక్యతను గుఱించి యెక్కువగఁ జెప్పఁబడినను, లింగధారణను గుఱించి యెంతమాత్రముఁ జెప్పఁబడి యుండకపోవుట యాశ్చర్యము! ౨౨౮ మొదలు ౨౩౦ వఱకు శివదీక్షను గుఱించి చెప్పఁబడియున్నది, గాని, యదియె లింగధారణదీక్ష యని కవియొక్క యభిప్రాయ మేమో తెలియదు.

౨౧ మొదలు ౩౦ వఱకు 'పశుపాశుపతి' వివేకము చెప్పఁబడినది. ఇదియె పాశుపతశైవసంప్రదాయముయొక్క ముఖ్యసిద్ధాంతము.

౩౧ మొదలు ౬౬ వఱకు నద్వైతులమాయావాదము యుక్తులచే ఖండింపఁబడినది. మాయావాదమును ఖండించుటకై రామానుజకృత శ్రీభాష్యమందును జెప్పఁబడిన, యనిర్వచనీయానుపపత్తి మొదలయినయుక్తులు

* కర్ణాటదేశమునందుఁ గూడ నారాధ్యులు గలరు. కాని వారు పూర్వము తెనుఁగుదేశమునుండి పోయినవారుగనే కానవచ్చుచున్నారు.

కొద్దిలోఁ బండితునిచే నీపద్యములందుఁ జూపఁబడినవి. ఇందువలన నీతఁడు భాష్యాదికములను జక్కఁగఁ జదివినపండితుఁ డని స్పష్టపడుచున్నది.

మాయావాదఖండనమునందు నీతఁడు విశిష్టాద్వైతులతో నేకీభవించినను, ఇతరవిషయములలోఁ గేవలద్వైతి. ఇతనిమతమునఁ బ్రపంచము సత్యము, నాత్మకంటె భిన్నము. జీవాత్మపరమాత్మ లొక్కటి కాదు. శివునకు జీవునకుఁ బర్వతపరమాణుభేదము కలదు. భక్తితో నీశ్వరుని సేవించినఁ గాని ముక్తి లేదు. కేవలజ్ఞానమువలన ముక్తిలేదు.

కేవలయుక్తులచేఁ దనమతమును స్థాపించుటకు యత్నించినను, వేదప్రమాణమును గూడ విడువలేదు. వేదవాక్యములు కేవల ద్వైతమునే బోధించు నని ప్రతిపాదించియున్నాఁడు (౫౩) ఇంతియ కాదు. అద్వైతపరములుగాఁ గానవచ్చెడు వాక్యములకు ద్వైతపరముగ నర్థము చెప్ప యత్నించెను. 'అద్వైతపరములుగాఁ గానవచ్చెడి వాక్యము లీశ్వరుని యైశ్వర్యాద్వైతమును బోధించునేగాని, జీవశివాద్వైతమును బోధింపవు; అట్లర్థముచేయుట తప్పు. (౬౨) సర్వము శివుఁ డనఁగా, సృష్టియందలి యన్నియు నతని యధీనమని యర్థము. (౬౩)' అని యీతఁడు వాదించియున్నాఁడు. 'తత్త్వమసి' యను వాక్యమునకు మధ్వమతస్థులు 'తస్యత్వమసి' యని యర్థము చేయుట మన మెఱుఁగుదుము. పండితుఁ డీయర్థమునే యీక్రిందిపద్యమునందుఁ జెప్పెను:—*

క. జీవుఁడు శివుఁ డనువాక్యము, భావింపఁగ నైక్యమునకుఁ బ్రతిపాదకమే
జీవుం డనఁ బశుభృత్యుఁడు, గావున నీవాఁడ వేఱు గా దనుట శివా. ౪౦

కావున, నీలకంఠశివాచార్యులవారు విశిష్టాద్వైతి యైనను బండితుఁడు మాత్రము ద్వైతి యనియే చెప్పవలయును.

ఈగ్రంథమునందు శివభక్తిమహిమ యెక్కువగఁ జెప్పఁబడి యున్నను, నిందుఁ గొన్నివిశేషములు గలవు. భర్త శివభక్తుఁడు కానియెడల భార్య వానిని విడిచి వేయవలయును; దోషము లేదు (౨౩౧-౩౩) అనసూయ నాలాయని యనుమునిపత్ను లిట్టు చేసి శివునిచే వరములు వడసిరి. (౨౩౪) శివనింద చేయు

* మల్లికార్జునుఁడు ౧౨-వ శతాబ్దమువాఁడు. మధ్వరాయఁడు ౧౩-వ శతాబ్దమువాఁడు కావున, 'తత్త్వమసి' యను వాక్యమునకు 'తస్యత్వమసి' (వానివాఁడవు) అని యర్థముచేయుట మధ్వరాయలే పండితునియొద్దినుండి యో, యీమతమువారినుండి యో గ్రహించియుండును. మధ్వరాయ లనఁబడు నానందతీర్థుల కాలముకొఱకుఁ జూడుఁడి Dr. Bhandarkur's Vaishnavism &c. p. 50,

గ్రంథములఁ గాల్పవలయును. తద్గ్రంథకర్తలఁ జంపవలయును. శివనిందకుని జంపినను, నాప్రయత్నమందుఁ జచ్చినను ముక్తివచ్చును. (౨౮౭-౨౯౦.)

ఇట్లు శివనిందకులఁ జంపవచ్చునని యీగ్రంథమునందుఁ జెప్పినను, బసవపురాణమునందుఁ గొందఱు భక్తులు భవులను జంపి రన్నకథ లున్నను దమవారి వీరశైవు లిట్టియమానుషకృత్యముల నొప్పినవారు కారు. కర్ణాటదేశమందలి యబ్రాహ్మణు లగులింగాయతు లేమిఁ దెలుఁగుదేశమందలి బ్రాహ్మణు లగునారాధ్యు లేమి ప్రభుత్వమువారిచే మిక్కిలి శాంతప్రియు లయినవారుగ నెంచఁబడుచున్నారు. కావున నీబోధ నుత్తరకాలీను లైనశైవు లంగీకరింప లే దని యే చెప్పవలయును.

శివునికొఱకు మృతినొందువానికి దినవారములు మొదలయిన ప్రేతక్రియలు చేయఁగూడదు. వానిపుత్రాదులకు సూతకము లేదు.* వాని చావు నకై యందఱును బందుగ చేసికొనవలసినది. (౨౯౧-౨౯౩.)

౨౯౪-వ పద్యము మొదలు ౨౨౨-వ పద్యమువఱకు శివనిర్మాల్యము భుజింపవచ్చుననియు, దానిని శివదీక్షితుఁడు తప్ప నితరులు భుజింపఁగూడదనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఇతరశైవగ్రంథములలోఁ గూడ నిందునుగుఱించి విశేషముగఁ జర్చ యుండును. ఇందుకుఁ గారణ మేమనఁగా శివుని నైవేద్యము నిర్మాల్య మనియు, భుజింపఁగూడ దనియు స్మార్తుల యభిప్రాయము. అందుచే వారు శివాలయములలోని కొబ్బరి మొదలయిన ప్రసాదముఁగూడ భక్షింపరు. ఇట్లు శివునకు నైవేద్యము చేసినవస్తువు సన్న్యాలు భక్షింపఁగూడ దన్న యూహ జనులకుఁ గల్గినది. దానిని ఖండనచేయుటకును, శివునకు నర్పింపనిది యేవస్తువును భక్షింపఁగూడ దని స్థాపించుటకును నీప్రకరణము వ్రాయఁబడినది. లింగధారులు లింగమునకు నైవేద్యము పెట్టనిది యేవస్తువు భుజింపరు. తుదకు మందుఁగూడ నైవేద్యము పెట్టి భుజింతురు. కొందఱ కిం కొకనియము కలదు. ఒక్కసారే కావలసినభోజనపదార్థములు వడ్డించుకొనియెదరు. రెండవసారి వడ్డించుకొనరు. నైవేద్యము పెట్టినపదార్థ మంతయు భుజింపవలయును. శివునకు నైవేద్య మైనపదార్థము లింగధారులు దప్ప యితరులు భుజింపరాదు. ఈయాచారముల కన్నింటికిని బైని చూపిన పద్యములలోని బోధయే మూలాధారము.

---

*ఆరాధ్యులలో నిప్పటికి నొకవిధముగ సూతకమును బాటింపరనియే చెప్పవచ్చును. వారు సూతకదినములలో నితరులనుండి విడిగానున్నను, ఆదినములలో సంధ్యావందన శివపూజాదికమును మానరు. ఎప్పటివలెనే చేసికొనియెదరు. స్త్రీలును రజస్వలలైన దినములలోను, బురిటిలోను శివపూజను జేసికొనియెదరు. ఇట్లేల యనియడుగ, యజ్ఞదీక్షితునకు నాశౌచమువచ్చిన యెడలఁ గర్మ విడువఁడు. అట్లే చేయవలయునని చెప్పెదరు.

భాషావిశేషములు.

ఈకావ్యము తెలుఁగువ్యాకరణము నతిక్రమింపక పూర్వకవిమార్గము నే యనుసరించి సలక్షణముగ వ్రాయఁబడిన దని చెప్పవచ్చును. ఈకవికిఁ బూర్వపు వాఁ డని నిశ్చయముగఁ జెప్పుటకు వీలయినవాఁడు నన్నయయే. నన్నయ కావ్యమందలి లక్షణమును శబ్దజాలమును నీశతకమునందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. అందువలన నాసంప్రదాయము పరంపరగా నీతనికాలమువఱకు వచ్చెనని మన మూహింపవచ్చును.

స్వల్పవిశేషములు.

ఇట్లు మొత్తముమీఁదఁ బూర్వపద్ధతి నవలంబించినను నన్నయగ్రంథము నందుఁగాని తరువాతివా రగుతిక్కనాదుల గ్రంథములలోఁగాని గానరాని భాషా విశేషములు కొన్ని యిందుఁ గానవచ్చుచున్నవి.

'అనాఁడు' అనుటకు 'అన్నఁడు' (౨౬౯), 'మలహానుఁడు' అనుటకు 'మలహా', (౪౧౫), అను మాఱురూపములు కానవచ్చుచున్నవి. పానలు (౪౬), బడరుఁడు (౨౬౦), పొసపోరు (౪౩౧-౨) అనుక్రొత్తశబ్దము లున్నవి. ఇందు 'పానలు' అనునది పాలకురికి సోమనాథుని గ్రంథములందును, ఇతర శైవగ్రంథములందును గానవచ్చును. 'బడరుఁడు' నన్నెచోడుని కుమారసంభవమం దున్నది. మూఁడవది పాలకురికి సోమనాథుని గ్రంథమునందుఁ గొంచెము మాఱురూపముతో నున్నది. ఈశబ్దముల యర్థములను గుఱించి లఘుటీకఁ జూడనగును. మొత్తముమీఁద నీశబ్దములను శైవగ్రంథకర్తలే విశేషముగ వాడుచున్నట్టు కనఁబడుచున్నది. ఇంకను జిన్న విశేషములు లఘుటీకలోఁ జూడ నగును.

ప్రాసవిశేషములు.

మనపూర్వలాక్షణికు లెవ్వరును జెప్పనట్టిదియుఁ గర్ణాటభాషలో నొప్పు కొనఁబడినదియు మనపూర్వకావ్యములలో నరుదుగఁ గానవచ్చునదియు నగు నొకప్రాస మిందుఁ గానవచ్చుచున్నది. దీనిని 'వలపలగిలుకప్రాస' మనవచ్చును. ఒకసంయుక్తాక్షరమునందు మొదటిహల్లు రేఫగా నుండి రెండవది మఱియొక హల్లుగా నున్నప్పుడు నట్టిసంయుక్తాక్షరమునకును రేఫలేని రెండవయక్షరము నకును బ్రాసమైత్రి చెల్లును. ౩౧౭-వ పద్యముఁ జూడుఁడు. ఇందు, కర్మ, నిర్మాత, తమ్ములు, ఇమ్ములు అనుపదములలోని ద్వితీయాక్షరములు ప్రాసస్థానమునం దున్నవి. ౩౨౦-వ ౪౪౪-వ పద్యములలోను నిట్టిప్రాసమే కలదు. ఇది కర్ణాట సంప్రదాయము. ఇట్టిది యాంధ్రగ్రంథములలో గలదా యని విచారింపఁగా నీక్రిందిప్రయోగములు కానవచ్చినవి:—

1. క. ద్యూతక్రీడకుఁ గొండొక, నేతుఁగం గపటమున నోర్వనిజనంబులు నా
చేతిధన మెల్లఁ గొని పరి, భూతిఁయొనర్చినవిరక్తిపుట్టి వెడలితిఁ.

తిక్కన విరాట. ౧-౧౯౫.

2. ద్వి. బిజ్జలునకు వినిపింపఁగ నతఁడు, కజ్జఱ్ మెంతేనియుఁ గలదు పోరాదు.

పా. సోమనాథుఁడు, బసవపురాణము పొడ్డలదేవుకథ.

3. భగుఱ్ం డంతకవాహినుల్ శరహతిఱ్ భంజించున ట్లిమ్మెయిఱ్
తగఱ్ంగా రథపత్త్రముల్ విఱిగి వేదండాంకురానీకముల్
నుగ్గాడం భటకోరకంబు లలరఱ్ నూత్నాశ్వపుష్పౌఘముల్
మ్రగ్గింతుఱ్ బరసైన్యపద్మవనముఱ్ మద్బాణవఱ్షంబునన్.

నన్నెచోడ కుమారసంభవము ౧౧-3౮.

4. క. ఎప్పుడుఁ దప్పులు వెదకెడు, నప్పురుషుని గొల్వఁగూడ దదియెట్లనినఱ్
సర్పంబు పడగనీడను, గప్ప వసించినవిధంబు గదరాసుమతీ.

సుమతిశతకము.

ఈ 'వలపలగిలుక ప్రాసము' ఇటీవలి లాక్షణికు లొప్పినది కాదు. కావున మూలగ్రంథములలోఁ బైని చూపినట్లు పాఠమున్నను, దాటాకులపై వ్రాయు లేఖకులును నిటీవలి పండితులును వానిని దిద్ది, నేతుఱ్ (నెత్తుఱ్ అను నర్థ మందు), కజ్జము (కర్జమను నర్థమందు,) నుగ్గాడఁ (నుగ్గుచేయు నను నర్థమందు), మర్గింతుఱ్ (మ్రగ్గింతున్ అను నర్థమందు), సప్పము (సర్పమను నర్థమందు), అనునూతనశబ్దములుగ మార్చి, యివి మహాకవిప్రయోగములు గనుక నీరూప ములే సాధువు లని వాదించుచున్నారు. కాని యీశబ్దముల యీవిపరీతరూప ముల నంగీకరించుటకంటె వీనికన్నిఁటికిని సమానమైన వలపలగిలుక ప్రాస మాకవుల కిష్టమని తలఁచుట లాఘవము గదా? భాషలో నాయా యొక్కొక తావునఁ దప్ప నీవిపరీతరూపములకు మఱియెచ్చటను బ్రయోగము కానరాదు. 'నేతుఱ్' అని విరాటపర్వమునందుఁ దప్ప భాషలో మఱియెచ్చటను గాన రాదు. 'సప్ప' మని ప్రాకృతరూపము కలదుగాని యది తెనుఁగులోనికి రాలేదు. సుమతిశతకమునందుఁ దప్ప సప్ప మెచ్చట నగపడదు. ఇట్లే యితరశబ్దములను గుఱించియుఁ దెలిసికొనవలసినది. కావున నీశబ్దములవింత రూపము లాయా కవులకు సమ్మతము లని యనుకొనుటకంటెఁ బూర్వకవులకు నీకర్ణాటసంప్ర దాయ మిష్టమనియే యెంచుట మంచిది. కాని చెవులకు నింపుగ లేనందునఁ గ్రమముగఁ ద్యజింపఁబడి యుండవచ్చును.

పండితమతము.

సంస్కృతపండితారాధ్యచరిత్రమును గర్ణాటభాషాంతరముతో మైసూరు నందుఁ బ్రకటించిన శ్రీయుత కఱిబసవశాస్త్రిగారు పీఠికలో నిప్పుడు గుత్తిలో నున్న జంగమమఠమే పరంపరాగత మైనమల్లికార్జునపండితారాధ్యుని మఠ మనియు, దానిని భిక్షావృత్తిమఠ మని కూడ ననియెద రనియు వ్రాసియున్నారు. కాని వా రందుకు నేమియు నాధారములు చూపియుండలేదు.

పండితారాధ్యుని మతము జంగమమత మెప్పటికిని గానేర దని నాతాత్పర్యము. ఏలయన మల్లికార్జునుఁడు బ్రాహ్మణత్వము వదలినవాఁడును గాఁడు, సన్న్యాసము పుచ్చుకొనినవాఁడును గాఁడు. జంగమమతమునకు నీరెండును నవశ్యకములు. పండితుని శివతత్త్వసారమువలన నాతనికి వేదప్రామాణ్యము నందు దృఢవిశ్వాసము కల దనియు, బ్రాహ్మణులయెడ భక్తి గల దనియు స్పష్టపడఁగలదు. ఈగ్రంథమందలి ౧౭, ౧౯, ౨౦, ౨౭, ౩౨, ౩౩, ౪౩, ౪౮, ౬౨, ౬౩, ౬౪, ౭౩, ౧౦౦, ౧౦౧, ౧౧౮-వ సంఖ్యలు గలపద్యములఁ జూడనగును. "భక్తిమీఁదివలపు బ్రాహ్మ్యంబుతోఁ బొత్తుఁ బాయలేను నేను బసవలింగ" యన్నయర్థ మీశతకమునందుఁ బాగుగఁ గనఁబడుచున్నది. కవి శివభక్తిమహిమయు వర్ణించియున్నాఁడు, వేదముల ప్రామాణ్యము నంగీకరించి యున్నాఁడు. ఇఁక నీతండు లింగైక్యముఁ జెందువఱకును గృహస్థుఁడుగ నుండెనే గాని సన్న్యాసి కాఁ డనినవిషయము పండితారాధ్యచరిత్రమువలననే స్పష్టము. ఈతఁడు వెల్లటూరిలో భార్యాపుత్రులతోఁ గూడ శివునిలింగమునందుఁ బ్రవేశించె నని పండితారాధ్యచరిత్రము నందున్నది. కావున నీతఁడు చివరవఱకు గృహస్థధర్మమునే యనుసరించుచుండె ననుట స్పష్టము. ఇంతియకాదీతనికి జుట్టు జందెము తీసి సన్న్యాసియగుట కిష్టము లేకయుండె నని ౪౮-వ పద్యమువలన స్పష్టము. అందు సన్న్యాసులను 'గతశిఖాగాయత్రియజ్ఞోపవీత నాస్తికులు' అని నిందించియున్నాఁడు.

ఇదియుఁగాక, ౧౫ాతనితరువాత నీతనిమతము వ్యాప్తిచేసిన వారిది గృహస్థపీఠమే గాని సన్న్యాసపీఠము కా దనియు, నాపీఠస్థులు పండితునికుమారుఁడైన కేదారయ్యయొక్కయు, శిష్యుఁడైన దోనయ్యయొక్కయు సంతతివారనియు స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడియున్నది. కావున భిక్షావృత్తిమత మనఁబడు జంగమమతమునకును బండితమతమునకును సంబంధము లేనట్లు స్పష్టపడుచున్నది.

శ్రీశైలముమీఁద ౧౪-వశతాబ్దమునందు భిక్షావృత్తిమత మొకటి యుండెనని శాసనములవలనను శ్రీనాథుని శివరాత్రిమాహాత్మ్యము వలనను మన మెఱుఁగుదుము. శ్రీనాథుఁడు తనగ్రంథమును భిక్షావృత్తియతీంద్రుని యనుజ్ఞ ననుసరించి యతనిశిష్యునికంకితముగ వ్రాసెను. ఈకవియే పండితారాధ్యచరిత్రమును బద్యకావ్యముగ రచించె నన్నమాట మనము మఱచిపోరాదు. కావునఁ బండితారాధ్యులకును భిక్షావృత్తిమతమునకును నేవిధమైన సంబంధ మున్నను శ్రీనాథుఁడు తనశివరాత్రిమాహాత్మ్యమునందుఁ జెప్పియుండును. అట్లాతఁడు చెప్పియుండ లేదు.

కొ॥ వేం॥ లక్ష్మణరావు.

౧౬౮. "బత్తళి" యనుకర్ణాటశబ్దము లేకుండ నీపద్యము నిట్లు దిద్దవచ్చును. క. తత్త్వ స్థాది[సమస్త]వి । పత్తులు జలతపన[శీత]బాధాది. ఇత్యాది.

౧౮౮. పుచ్చిన - పెఱికిన.

౧౯౪. శ్వపచునకుఁ గీడు=శ్వపచునకుఁ గ్రిందివాఁడు, మాలవానికంటెఁ దక్కువవాఁడు.

౧౯౫. పలమెత్తు ప్రత్తికిఁ గుల మంతయు నమ్ముడుపోయినకథ యేశైవపురాణమం దైనను గలదేమో. పెరియపురాణములో - నొక భక్తుని కౌపీనముతో రాజు నైశ్వర్యమును గుటుంబమును సరితూఁగలేకపోయె నని కథ కలదు. దీనికి దాని కేమైన సంబంధము గలదా.

౧౯౬. ప్రువ్వులు = పురుగులు.

౧౯౭. కొన్నిటినాళ్లల్ - కొన్నినాళ్లు మట్టుకు. స్వల్పకాలమువఱకే యని భావము. మెర యలక్రియ "మెఱియలక్రియ" నని దిద్దుకొనవలయును. మెఱియ యనఁగా గుంత్రాయి. దినవారములు చేయునపు డొక ఱాతియందుఁ బ్రేతనారోపించి దానిమీఁద నీళ్లు పోసి నువ్వులు దర్భలు మొదలయినవివేసి, దానికే పిండములు పెట్టెదరు. ఆరాతివైభవము పదిదినములే. పిదప నుండదు. మీసముమీఁది మెదుకులమెరపుల్ - ఎట్లు క్షణభంగురములో - కొంచెముకాలము మీసము మీఁద నుండి తరువాత భోజనముచేసినవాఁడు ముఖము కడుగఁగనే జాఱిపోవునట్లే శివునికృపలేని వైభవము లని భావము. ఇందు దృష్టాంతములు రెండు.

౧౯౯. పుట్టనని చచ్చి చానని పుట్టెడు = పుట్టినవి పుట్టినట్టుగనె లెక్కలేకుండఁ జచ్చుచున్నటువంటివి యని యర్థము స్ఫురించుచున్నది. ఈప్రయోగము చింత్యము. పుట్టనని చచ్చి, చానని పుట్టెఁడు - పురుగులు చచ్చునపుడు మరలఁ బుట్ట నని యనుకొనును. పుట్టునప్పుడు చావ నని తలఁచును. అనఁగాఁ బురుగులకు బ్రదికియున్నపుడు తమకెప్పుడు తప్పక చావు గల దన్న జ్ఞానముండదు. చచ్చునపుడు పునర్జన్మ మున్నదను జ్ఞాన ముండదు. ఇట్లువి యేవిధమైన జ్ఞానము లేక మరలమరలఁ బుట్టుచుఁ జచ్చుచు నుండును. అట్లే శివభక్తిలేని మనుజులు మరల మరల జన్మమెత్తుచు ముక్తికి దూరముగ నుందురు.

పుట్టఁగని చచ్చి, చాఁగనీ పుట్టెడు - అనికాని, పుట్టఁగనెచచ్చి, చాఁగనెపుట్టి - అనికాని దిద్దవచ్చును. పుట్టిన కొలఁదికాలముననె చచ్చి చచ్చినకొలఁదికాలముననె పుట్టు నని యర్థము.

౨౦౦. రాజులు రట్టళ్లు = రాజులు రెడ్లు. 'రట్టడి'పదమునకు వాఙ్మయమునందుఁ బ్రచారము లేకపోయినను శాసనములలో నీశబ్దము విశేషముగఁ గానఁబడుచున్నది. రట్టడి, రడ్డి, రెడ్డి యని యీపదముయొక్క రూపవికాస మని తోఁచుచున్నది.

౨౦౨. మంద్రేయేనిక్ = బ్రతుకంచలఁచితిరేని. మనుధాతువు.

౨౦౪. ఆలరి = దుశ్శీలుఁడు.

౨౧౦. కుటిలాత్మకుఁడు ధరియించు గోత్రము నెల్లం = ఇది తాటాకుగ్రంథములోనిపాఠము. కుటిలాత్మకుఁ డుద్ధరించు గోత్రము నెల్లం' అని యుండవలెను.

౨౧౫. అతగుల్ (బలహీనులు). శివుని కవిలియక్ (కవిలెకట్టుకు) ఎక్కుదురయ్య - అని నాల్గవపాదమున కన్వయము.

౨౧౭. మహేశ్వనిర్మాల్యే - "మహేశ్వరనిర్మాల్యే" అని యుండవలయును.

౨౨౪. స్వార్థ పరార్థ శివార్చన - ధనము తీసికొని గుళ్లలోఁ బూజారులు చేయుపూజ పరార్థశివార్చనము.

౨౨౬. దీనికై - అనఁగ ౨౨౪-వ ౨౨౫-వ పద్యములలోఁ జెప్పఁబడిన విషయమును.

౨౨౯. ఒక్కగురువుచే శైవదీక్షఁ బొందినవారందఱును నతని కుమారులవంటివారు; కావున శివపూజాదిశైవకృత్యములందు (కార్యములందు) వారందఱును సోదరులు; ఆగురువునకు నౌరసపుత్త్రుఁడు కలఁడేని యాతఁడు శైవదీక్ష నొందనిచో గురుపుత్త్రుఁ డయినంతమాత్రమున నితరదీక్షితులతో సమానుఁడు కాఁడు. సమానుఁడై శివపూజాదిశైవకార్యములు చేయుటకు నాతఁడు దీక్షపొందవలసియుండును. అని దీనిభావము తోఁచుచున్నది.

౨౩౨. పురుషేచ్ఛను - పురుషుని యిచ్ఛను ననుకూలముగ.

౨౪౩. ఎయిదఁడు - పొందలేఁడు.

౨౬౦. బవరుఁడు - సందర్భమువలన నీపదమునకు దేవుఁడు లేక శివుఁ డని యర్థము స్ఫురించుచున్నది. నన్నెచోడుని కుమారసంభవమునందు నీశబ్దము గానవచ్చుచున్నది.

"క. తొడవులు చివికిన యెమ్ములు। గుడిముట్టు గపాల మిల్లు గుడిముడి యెద్దు। కుడు గట్టుపలువుఁ దోలగు। బవరున కొక్క నవయ నేమిప్రియము వచ్చెన్." (ఆ. ౭. ౭౦.) సందర్భమునుబట్టి చూడఁగా శివతత్త్వసార పద్యమునందువలెనే యిచ్చటను 'బవరుఁడు' అను పదమునకు దేవుఁడు, శివుఁడు నను నర్థము సరిపోవుచున్నది. శ్రీయుత రామకృష్ణకవిగారీపదమునకు "దరిద్రుఁడు" అని యర్థము వ్రాసినారు. అందు కేయాధారమును గనఁబడదు. శివతత్త్వసారమందలి యీ పద్యమందును కుమారసంభవమునందలి పై పద్యమునందును శివుఁడు అను నర్థమున బవరుఁడు శబ్దము సరిపోవుచున్నందున ౧౦-౧౧-వ శతాబ్దములందు, ఈ యర్థమునందే యీపదము వాడఁబడుచుండెనని తోఁచుచున్నది. శాసనములందును భటార పదమొకటి శివుఁడను నర్థమందుఁ గానవచ్చుచున్నది. ఆటవమునందు "పడారక్" అనుపదము పాములవాఁడు, పాములను వశపఱుచుకొనువాఁడు నను నర్థముం గున్నది. అందుండియే యీపదము పుట్టినదేమో.

౨౬౯. ఇందు 'ఆనాఁడు' అనునర్థమునందు 'అన్నాఁడు' అనురూపము వాడఁబడినది. ఈ రూప మిప్పటివ్యవహారభాషయందుఁ గలదు. కాని, గ్రాంథికభాషలోఁ గానరాదు. ఏనాఁడు ఎన్నఁడు ననురూపములు కలవు గాని 'ఆనాఁటి'కి అన్నాఁడు, 'ఈనాఁటికి' ఇన్నాఁడు నను రూపములు కానరావు.

ఈపద్యమున కిట్లన్వయము చేసికొనవలయును. [శివ!] [భక్తుఁడు] నిన్నెఱుఁగుచుఁ దన్నెఱుఁగని యన్నాఁడు శివయోగమగ్నుఁ డనఁబడు; శివా! నిన్నును దన్నును నెఱింగెడి యన్నాఁడు యోగమగ్నుఁ డనఁబడును; లేదా యుత్తరార్థమున "శివయోగమగ్నుఁ డనఁబడఁడు" అని సవరింపవచ్చును.—ఈసందర్భమునఁ బాల్కురికి సోమనాథుని చెన్నమల్లు సీసములలోని యీ క్రిందిపద్యము చూడదగును.

సీ. నీవె కర్త వటన్న నిక్కంబు భక్తుండు, తా నన్న నుభయకర్మానుగతుఁడు
నీకె యన్నను సదానిత్యప్రసాదాంగి, తన కన్న నింద్రియ తత్పరుండు

నిన్ను నెఱింగిన నెట్టన శరణుండు, తన్ను నెఱింగినఁ దాసుండు
నీవు తా నన్నను నిజము లింగైక్యుండు, తాను నీ వన్న నద్వైతవాది
కానఁ గాయకర్మగతిమతిశుద్ధ చై, తన్యభావములను దన్ను మఱచి
లింగగతిఁ జరించు లింగ లింగైక్యులఁ, జేర్పవయ్య నన్నుఁ జెన్నమల్లు.

౨౭౦. అష్టాంగయోగము ప్రసిద్ధమె. షడంగయోగము పాశుపతులకు విశేషము. పాశుపతసూత్రమునం దిట్లు చెప్పఁబడి యున్నది:—'హసిత, గీత, నృత్య, హుడుక్కార, నమస్కార, జప్య, షడంగోపహారేణ ఉపతిష్ఠేతేతి' (సర్వదర్శనసంగ్రహము, నకులీశదర్శనము).

౨౭౧. శివయోగాఘ్య్యల్ - అనిదిద్దవలయును.

౨౮౫. పశుసంతతి - పశుత్వమునకు సంబంధించిన సంతతి; శైవులు కానిసంతానము. శైవగురువులసొత్తు వారిపుత్రులలో శైవు లైనవారికిఁ జెందవలయునే గాని శైవులుకానిరామాళ్లకుఁ జెందఁగూడ దను భావము గానవచ్చుచున్నది.

౨౯౨. పాపటి - అధముఁడు. ఈశబ్దమె శబ్దరత్నాకరమున పాపలి యని యున్నది. అందుకుఁ బ్రమాణము గౌరనరచితనవనాథోపాఖ్యానమునందలి "పాపపు విప్రుని పనికిఁ గామున్న, తాపికాఁ డైనపాపలిమంపడేఁడు" (భా. 3.) అను ద్విపద యీఁబడినది. కాని యిందలి 'లి'కారము ప్రాసస్థానమునందుఁ గాని యతిస్థానమునందుఁగాని లేదు. శివతత్త్వసార మందలి పద్యమున 'టి' కారము ప్రాసస్థానమునం దున్నది. కావున 'పాపటి' యనుపమే సాధు వని యెంచవలయును.

౨౯౩. ముద్దటు లడచిన - పిడుకలు చఱచిన, వెంద్రుకలు వాచికొనిన - చిక్కుదీసికొన్నిన.

౨౯౪. అతకడచిన - అతిక్రమించిన, అగౌరవించిన; ఈయర్థమందె 'అతకరించు' అను ధాతువు కలవు.

౩౧౧. తారాజ్యేష్ఠుని - నక్షత్రములలో శ్రేష్ఠుని.

౩౨౦. నిర్వృతికి - సుఖమునకు.

౩౨౨. సమసుప్తినాథ-కల్పాంతరమం దంతయును బోయెడు నిద్ర సమసుప్తి, దానికధిపతి.

౩౪౧. త్రియాకా - త్రేయుకా అనిదిద్దవలయును.

౩౪౬. జతిలు - దీనిని 'జతులు' అని దిద్దవలయును. జతి, గతి యనునవి నాట్యసంగీతశాస్త్రములలోని పదములు "జతి" యనఁగా నాట్యయోగ్యతగల శబ్దసంతతి. (శబ్దరత్నాకరము) ఇది సంస్కృత యతిశబ్దమునుండి పుట్టినది. 'యతి' యనఁగా వాద్యాంగప్రబంధవిశేషము. 'గతి' యొక గమనవిశేషము.

౩౭౬. నావె - అనవె.

౪౦౨. అతిమెల్పడ - అఱుమేల్పడ ననిదిద్ది మెహమీఁదినుండి పడునట్లుగా నని యర్థము చేసికొనవచ్చును.

౪౧౪. 'దీర్ఘా' యని - దీర్ఘాయు అని. ఇచ్చటి యనుకరణసంబంధమైన యుత్వసంధి చింత్యము. లేదా, 'దీర్ఘా' యనునది పెద్దసంస్కృతవాక్యమందలి మొదటి పదమాత్రముతే యని తలఁపవలయును.

౪౩౭. బెజ్జమహాదేవి - ఈమెనామ మీరూపముతోనే పెక్కు శైవగ్రంథములలోఁ గాన వచ్చును. "మఱియును విను బెజ్జమహాదేవి యనఁగఁ। గఱకంఠశ్రీపాదకమలాంతరంగ" (బస వపురాణము. ఆ. ౩.)

౪౩౧-౩౨. పొసపోర్లై బండారువు బసవన - పొసపోరని బండారువు బసవన - ఈరెండుఁ చోటులను 'పొసపరి యాబండారువు బసవన' యని యుండవలయునేమో. 'పొసపరి' అనఁగాఁ బట్టుపట్టి, ప్రతినచేసి యని సందర్భమును బట్టి యర్థ మిచ్చుచున్నది. బసవపురాణమునందు నీ పదప్రయోగము గలదు. "పొసపరి శూన్యదురోర్బ్యగలఁ దగిలి। భసితం బలందని పాతకులార। [ఆ. ౭.] "బసవయ్య యంత్రము ల్పన్నుటఁ జేసి। పొసపరి మాతోడఁ బోరుచున్నారు [ఆ. ౭.]

ద్వి. దేవరదాసయ్య భావజాంతకుఁడ, దైవంబనుచు జైనతర్కుఁబునూక
పొసపరివట్రీల్లుపాట్లచెర్వునను, వసతులేణ్యూరును ప్రచ్చివైపించె.

పండితారాధ్య. వాదప్ర. పుట ౨౦౦.

౪౩౧ లో "బొసహొర్లై" యని మూలములో నున్నది.

౪౭౧. దీనియర్థము చింత్యము.

---

౩౫. తోఁచుచుండు - తోఁచుచుండ నని సవరింపవలయును.

౪౯. భువనభిన్నభావ - భువిన భిన్నభావ అని సవరింపవచ్చును.

౮౮. హారనికివి - హార నీకివి యనఁదగును.

విఘాతమ్మున కేగుమార్గమునఁ గుముదుఁ డనుశాపోపహతగంధర్వుఁడు చంద్రికారూపాతిశయమును వర్ణించుటయే కాక తాను వసుచరిత్రముం జదివిన వాఁడుం బోలెఁ దనతో రాజును జంద్రికకడకుఁ దోడ్కొనిపోయి నాయికానాయకులకుఁ బరస్పరానురాగము సంఘటించెను. చంద్రభానుఁడు లోకసామాన్యముగ విద్యార్థివేషమునఁ దుంబురుపరిచర్య సేయుచు నొకనాఁడు కార్యవశమున నేతెంచిన నాయికం జూచి మదనపరతంత్రుఁడై తుద కామె పాణి గ్రహించెను. సుచంద్రుఁ డట్లుగాక యకారణబాంధవుం డగు నాముని వాక్యములు వినినంతనె కామపరవశుఁడై యెక్కడనో యున్న నాయికం జూడ వేడుకపడి వానివిమానమ్మున నాయికోద్యానముం జేరి తుదకుఁ దద్దర్శనలాభము ననుభవించెను.

చంద్రికాపరిణయమునందలి నాయికతండ్రి నైషధీయచరితముం జదివిన వాఁడుఁబోలెఁ దనకూఁతుమనంబు సుచంద్రులగ్న మయ్యె నని యెఱింగియు పాటికి స్వయంవరము చాటించెను. స్వయంవరకాలమునఁ జంద్రికకు భూపాలురప్రతాపాటోపాదికమును వర్ణింపఁ బార్వతిని నియోగించెను. పార్వతియు నైషధీయభారతిం బోలె భువనేశ్వరమంత్రమును సుచంద్రున కుపదేశించి యంతర్హితయయ్యె. చంద్రభానుచరిత్రములోని నాయికానాయకులు రుక్మిణీస్వయంవరము నెఱిఁగినవారు గనుక మాయవలన నేమి యేవిధముననైన నేమి సర్వావస్థలను వారినే యనుకరించిరి. రుక్మబాహుండును దనతనయను శిశుపాలుని తనయునకే యొసంగ నిశ్చయించి వియ్యమును రావించి యతనికి ద్వితీయవరాభవమును గూడ సంఘటించెను. చంద్రభానుఁడు కాదంబరీరసాస్వాదనపరవశునట్టులు తనకు సాత్యకితనూభవు నొకని దోడుచేసికొని యడవిలో మృగయావ్యాపారమునఁ జంద్రాపీడుఁడువలెఁ దాను గానవిద్యాభ్యాసమిషంబున స్వజనులఁ బాసి దుర్వాసశ్శాపగ్రస్తుఁడై యాతండు కిన్నరమిథునముం బట్టఁబోయి యేకాకియై గానపరవశయగు మహాశ్వేతం గాంచి తద్ద్వారమునఁ గాదంబరీలాభము నందినయట్టులు వనమయూరంబులం బట్టఁబోయి శాపవశమున నేకాకియై గానాచార్యుం దుంబురుం గని తన్నికటమున విద్యనభ్యసించుచుఁ గుముదినీలాభముం బొందెను. కాదంబరిలోని పుండరీకునట్లు నిందు విజయలోలుఁడు శాపతాపితుఁడై యొకవత్సర మెట్లో చరించి తుద కనురూపకాంతాసమాగమమును బ్రధాననాయకునితో సమముగ నందెను.

ఇట్లీ రెండుగ్రంథములకు భిన్నభిన్నగ్రంథానుకరణములును సాధర్మ్య

వైధర్మ్యంబులును గలవు. కేవలసాధర్మ్యములనే యాలోచించినచో నీయిరువురు కవులలో నొకరి నొకరు తప్పక యనుకరించి రని స్ఫురింపకతీరదు. ఇరువురిలో నెవ్వరు ప్రాచీనులో వారినర్వాచీను లనుకరించి రనుట సమంజసము గదా! మల్లన పూర్వుఁ డనియు మాధవరాయఁ డర్వాచీనుఁ డనియు మా యభిప్రాయము.

ఎలకూచి బాలసరస్వతి తాను రచించిన యాంధ్రశబ్దచింతామణి భాష్యములోఁ దనవంశావతారము నీక్రిందిరీతి నిచ్చియున్నాఁడు:—

౧. తిప్పన, ౨. వల్లభసోమయాజి, ౩. తిప్పన, ౪. భైరవార్యుఁడు, ౫. తిరుమలార్యుఁడు (రామయ), ౬. భైరవుఁడు, ౭. కృష్ణకవి, ౮. బాలసరస్వతి. వీరిలో నైదవపురుషుఁ డగుతిరుమలార్యుఁడు “అళియరామావనీంద్ర దత్తయెడ నిల్లిముఖ్యసద్గ్రామవిభుఁ” డని వర్ణింపఁబడియెను. ఈతిరుమలార్యుఁడు ౧౫౬౪ సంవత్సర ప్రాంతమున నున్నను నతనిమనుమని కొడుకగు బాలసరస్వతి మఱి యిఱువదిసంవత్సరముల పిదప, ననఁగా ౧౬౧౪ ప్రాంతమునందుండి యుండవలయును. ఈబాలసరస్వతిచే మల్లభూపాలీయమును గృతిఁగొన్న పెద్దమల్లభూపాలుఁడు నాకాలమందే యుండునుగదా. చంద్రికాపరిణయకర్త యగు మాధవరాయఁ డీమల్లభూపాలుని కొడు కని కొందఱును మనుమఁ డని కొందఱును జెప్పుదురు. కొడు కనుకొన్న నాతనికాలము క్రీ. ౧౬౪౪ సంవత్సరప్రాంత మగును. కావున నితఁడు తరిగొప్పుల మల్లనకంటె నర్వాచీనుఁడే.

గ్రంథములపోలికలు.

చంద్రభానుచరిత్రము—ద్వితీయాశ్వాసము.

సీ. నిడుచాలు వెనుచాయ నడకనిద్దపుఁ దేఁటిగమివీరజడలతో గంధవహుఁడుఁ
జెలువంపు మైకప్పుజిగిసురమా వింతవగ జగబిరుదుతో మృగధరుండుఁ
జొక్కంపుఁ దుదిఱెక్క సోఁకుపుప్పొడిరేక పసుపుఁ బావడలతోఁ బక్షికులముఁ
దొగరువన్నియమావిచిగురుమొత్తంబుక్రొంబగలుపంజులతోడ మాధవుండుఁ
బ్రకటగతి వచ్చి యహహామహామికల మాక
మాక యుత్తరు వనుచు సంభ్రమ మొనర్ప
వారిఁ గరుణార్ద్రదృష్టిచే గారవించి
మునివరునిమీఁద నెల విచ్చి పనుపుటయును.

ఉ. చొక్కపుఁబువ్వుఁబొంపములసొంపున మ్రాఁకులు విఱ్ఱవీఁగ నల్
దిక్కులసావితావి నెలదేఁటులపాటల నీటుసూపెఁ బ
ల్పక్కులకాకలీకలకలధ్వని మీఱెఁ జకోరికోరికల్
నెక్కొనఁ బండువెన్నెలలు నిండె యథోచితవృత్తి నయ్యెడన్. 132

కం. కనుఁగవ మోడ్చి నిదిధ్యా
సనతత్పరుఁ డగుచు మస్తచంద్రసుధాసే
చనమునఁ దను దా నెఱుఁగని
మునిఁ గనుఁగొని యేము దాము ముం దని కడఁకన్. 133

సీ. ఉడురాజు నిజనిశితోత్తాలకిరణసంఘము పేరి బలుచిచ్చు గడలఁ జిమ్మి
మధుఁడు శాఖాన్యోన్యమర్శననిసృతజ్వాలకావళిపేరితూలు ఉవ్వి
పవనుండు పేఱెంబువాఱి గంధాయాతభృంగనిధ్యానంబు పేరఁ బిలిచి
శుకపికాదులు గరుత్ప్రకటధ్వనుల పేర వివిధవాద్యంబుల రవళిఁ జూపి
కేశవపదాబ్జచింతారసాశయాంత
రాళగతమానిహృదయశుండాల మవశ
మగుట వెలి దార్పఁగాలేక హత్తి యిట్టు
లమితనిజశక్తిమీఱఁ బోరాడునప్పుడు. 134

చంద్రికాపరిణయము—ద్వితీయాశ్వాసము.

సీ. అరిరాజచిత్తభీకరకరకాండప్రచండిమ మను రాజమండలంబుఁ
గ్రొందళంబులఁ జాలఁ గూర్చుక హరివితానములతో జైత్రసేనావిభుండుఁ
గన్నుల నెఱసుంట గ్రక్కుచుఁ గలరుతుల్ బెరయ నానావనప్రియబలంబుఁ
గనకరజోరేఖ గనుపట్టు వరగంధపటిమ రాజిలు మహాబలకులంబుఁ
దోలుదోలుత దీప్రవిస్ఫూర్తి దొడరి నడువఁ
జిలుకమేల్పక్కిపై నెక్కి యలరువింటి
దంట యమ్మానిఁ గదిసె దుర్దాంతశారి
కాళి యాత్రైకబిరుదపద్యములు చదువ. 76

ఉ. అపుడు రణోత్సుకుం డగుసితాంబుజనాయకుకంటిసన్నఁ గీ
రపటిలి చల్లగాడ్పు తోవశాయఁడు కోయిలపౌజుఁ జైత్రుఁ డ
చ్చపుఁదెలితెక్కపుల్గు లనిసల్పఁగఁ జాలుదు నేన నేన యం
చపరిమితాగ్రహాస్ఫురణ నమ్మునిఁ జుట్టిరి సత్వరంబుగన్. 77

సీ. శైత్యవత్కరకుంతచటులధారారేఖ శమినేత నాటించెఁ జలువమిన్న
తళుకుతళ్కున వేగ జళిపించి మావిక్రొంగళపుఁగత్తిని మాని నఱకెసురభి
కడుఁ జంచరీకసంఘము మ్రోయ ఘనజాలకంబులయతిమొత్తె గడుసుగాడ్పు
కటురజోగ్నికణాళి గ్రమ్మఁ జెంచావమందు తిత్తుల ముని గప్పె హత్తి యంచ
యిట్టు లాదిట్ట లందఱుఁ జట్టు ముట్టి- గట్టితన ముట్టిపడ నురుతాంతికవచ
ధారి జడదారి నొప్పించి ధైర్యలీల, నడపలేకున్కిఁ గని మరుం డపుడు గడఁగి.

చంద్రభానుచరిత్రము—ద్వితీయాశ్వాసము 168 పద్యము.

సీ. అరయ ననగ్నికుండాహుతిస్తోమమై బూదిఁగూడె సుమాస్త్రుపోఁడి మెల్లఁ
జగ్గింప నూషరస్థాపితబీజమై ధూళిఁగూడె సమీరుహాళి యెల్లఁ
జింతింప వఱదఁగూర్చిన చింతపండయి నీటఁగూడె హిమాంశు నేర్పు లెల్లఁ
గనుఁగొన నడవిని గాచినవెన్నెలై చెట్లఁగూడె వసంతుచెల్వ మెల్ల
నకట చక్రాతిపై వాన యగుచుఁ జెదరి
పఱచె నలువంకలకుఁ బక్షిబలము లెల్ల
విశ్వభూనాథ విను పదివేలమంది
మన్మథులకైన వానిఁ దెమల్ప వశమె.

చంద్రికాపరిణయము—ద్వితీయాశ్వాసము 114 పద్యము.

సీ. తనక్రొందళములమన్నన చెట్లపాలుగాఁ జనియె సూనశ్రీల నెనసి మధువు
తనతనూగరిమ మెంతయు ధూళిపాలుగా నరిగె వడంకుచు ననదుగాడ్పు
తనమహఃస్ఫూర్తి తోల్తనె యగ్నిపాలుగాఁ బఱచె వెల్వెలఁబాఱి పద్మవైరి
తనపాత్రవృత్తి తోడ్తనె మింటిపాలుగా నడఁగెఁ గొమ్మలఁ బికాద్యభ్రగాళి
తనపురారాతిభీకరోదగ్రవిగ్ర, హస్ఫురణ భూతిపాలుగా నతనుఁ డేగెఁ
జాపశరజాతములు వనస్థలిని వైచి, యమ్మహామౌని కోపాప్తి నడరునపుడు.

చంద్రభానుచరిత్రము—ద్వితీయాశ్వాసము.

సీ. జాఠరశిఖిశిఖాజాతధూమంబులచాడ్పున నల్లనిచాఱ లెసఁగఁ
గ్రోధద్రుమాగ్రసంరూఢపల్లవముల చెలువున నిక్కిన చెవులు దనర
సకలమృగానీకశాసనోద్ధతవేత్రవల్లికచందాన వాల మమర
నాస్యగహ్వరరసనాహీంద్రవిమలతాచ్ఛటలునాఁ గఱకుమీసలు వడంక
నావులించుచు గబ్బున కడరునీఁగ
మూఁకఁ గమియుచు సెలవులు నాకికొనుచు

భూరిభీకరభాంకృతు లొప్పదలఁ గొన్ని
పొదల నడుచక్కి బెబ్బులి గదిసె నొకటి. 39

కం. ఆపులి నిజతురగదిదృ, క్షాపరత న్నిగుడ దాని ఘనపరుషరుషా
చాపలతం దూపు భుజా, చాపలతం దొడిగి శౌరిసంభవుఁ డడిచెన్. 40

చంద్రికాపరిణయము.-ద్వితీయాశ్వాసము.

సీ. అఖిలజంతునిఖాదనాయూథిమైఁ బోలె నతివిస్తృతంబైన యాస్య మమర
నాశేభములఁ జీర్పనట్టి సిబ్బితిఁబోలె నతిగన్ననఖరసంతతి వెలుంగ [నర
స్వమృగహింసావిహారముఁగాంచురతిఁబోలెఁ దలపై నెగయు వాలదండ మొ
నిగుడుకోపాంకురనికరంబగుటఁబోలె సితకేసరములకెంజిగిఁ జిగుర్ప
వక్రదంష్ట్రలు శతకోటివాదుగెలువ
వర్తులపుఁగన్నుఁగవ భానువాసిఁ గేర
ఘుటఘుటార్భటి ఘనకోటిపటిమఁ దెగడ
నొక్కసింగంబు వడిఁ బొదనుండి వెడలె. 27

కం. వెలలి జిష్ణుతురగౌరవ, కలనన్ లంఘించునృపతిఁ గన్గొని నిజని
స్తులచంద్రహాసధారం, దలద్రెవ్వఁగ నేసె నద్భుతంబుగ నంతన్. 28

ఇట్టిపోలిక లనేకములు గలవు గాని గ్రంథవిస్తరభీతి నిట నుదాహరింప లేదు. ఇట్టులీయుభయగ్రంథములకు సాదృశ్యమున్నను వైసదృశ్యము గూడఁ జాలఁ గలదు. మల్లన తఱచుగా వర్ణనములందు మనుచరిత్రము ననుకరించి మృదులమృదులము లగుపదముల నేర్చి కూర్చువాఁడు. మాధవరాయఁ డన్నన్ వసుచరిత్రానుకరణుఁడై శ్లేషాద్యలంకారముల గుప్పించుటకై కొంచెము క్లిష్టపదప్రయోగము గావించువాఁడు. మల్లనకవి యు శ్లేష నతిమాత్రముగ నుపయోగించెను. పదకాఠిన్యమున కంతగా సహించువాఁడు కాఁడు. మాధవరాయలు పదలాలిత్యము నాలోచింపక శ్లేషాద్యలంకారగరిమకే ప్రాధాన్య మిచ్చువాఁడు. మల్లనకుఁ గథాభాగమధికముగా నుండుటయుఁగార్యవశమునఁ గొంచెము కొంచెము గా వర్ణనలఁ బెంచుటయు నభిమతము. మాధవరాయని గ్రంథమందుఁ గథాభాగ మత్యల్పమైనను వర్ణనలచే గ్రంథము పెంచఁబడినది. ఈయిరువురుకవులు నసాధారణపాండిత్యప్రకర్ష గలవారు. శాస్త్రమర్యాదలఁ జక్కఁగ నెఱింగినవా రనుటకు వారిప్రయోగములే ప్రమాణము. ఇతరగ్రంథములందుఁ గానరాని సంస్కృతపదములు వీరిగ్రంథములం దగపడును. మల్లన తఱచుగాఁ గర్ణాటాదీతరదేశ్యపదములను బ్రయోగింపనలవాటుపడినవాఁడు.

మాఘవరాయలట్లొర్చినట్లు కానరాదు. కొం దుత్తమప్రబంధములం గొని తారతమ్యవిచారము చేయుట కష్టము. ప్రస్తుతచంద్రభానుచరిత్రమునకు వత్తము.

కథావిమర్శనము.

చంద్రభానుచరిత్రమునఁ గథానిర్మాణము విచిత్రముగ నున్నది. ఈకవి క్రొత్తమార్గముం ద్రొక్కినాఁడు. ప్రప్రథమమున రుక్మిణీవైభవామూయచే సత్యభామకుఁ జంద్రభానూదయమును వర్ణించినాఁడు. పిదప నారదాగమనమున సంగీతాభ్యాసమను కథాబీజమును నాటెను. కలహాశనముని కుముదినీలాభమునకు మార్గదర్శకుఁ డయ్యెను. అడవిలో వేఁటాడుచున్న చంద్రభానునకుఁ దుంబురుని చెలికాఁ డొకసిద్ధుఁడు కుముదినీజన్మప్రకారంబును నామెకుఁ దుంబురుఁడు గానవిద్య నేర్పుటయుఁ దెలిపి కుముదిని యందుఁ జంద్రభానుని మనంబొకింత లగ్నమగునటులు వర్ణించి యంతర్హితుండయ్యె. చంద్రభాను చెలికాఁడగువిజయలోలుని తోఁ గూడ వనమార్గమునం బోవుచు నొకచో బడలి నిద్రించుచుండ నొకజింకజంట వారిమెయి నాక నిద్రాభంగవ్యాకులమనస్కులై వారు హరిణపోతమ్ముల బెదరించిరి. ఈపనికై కోపించి దుర్వాసోముని వీరిరువురకు వియోగముగలుగ శపించెను. పిదపఁ గాఱడవి నొకయుద్ధసాధనసన్నద్ధమగురథ మీయదుకుమారులకు గోచర మగుడు నీరధికమగు నాతేరు వా రధిగమించిరి. ఇంతలో నెక్కడనుండియో యకాండ జలదాగమంబుం బోలి యొక్క రక్కసుం డరుదేరఁ జంద్రభానుఁడు ఘోరముగఁ బోరి వాని నుక్కడించెను. ఈయుద్ధవర్ణనము చదువుట కెంతయు మనోహరముగా నున్నయది. కూలిన యాదానవుండు శాపవిముక్తుఁడై కుముదినీలాభప్రధానసాధనం బగు మాయ నాయిరువురుబాలకుల కిచ్చి యథేచ్ఛం జనియె. పిదప శాపవశంబున వియుక్తుండైన విజయలోలుఁడు తిరుపతికిని జంద్రభానుఁడు కుండినమునకు నేగిరి. చంద్రభానుని చరిత్ర మింకఁ బై నంతవిశేషములు కలది గాదు. విజయలోలునికథ ముఖ్యమైనది. విజయలోలుని పాత్రము శేషశైలవర్ణనమునకును గడపట గుముదినీవేషముం దాల్చి ఫలమును సులభము సేయుటకునే కల్పింపఁబడినది. తిరుమలయం దాతనికిఁ గూడ ఫల ప్రాప్త్యాశ యుదయించినది. కాని తుద కాతని ఫలప్రాప్తి ప్రధానము కానందునఁ గవి దాని నంతగా వర్ణింపక చంద్రభానుని వలె విజయలోలుఁ డనువిందుని కూఁతు వివాహమయ్యె నని తేల్చివేసినాఁడు. ఇది కొంతవిరసముగ నగపడుచున్నది కాని యిట్లు తేల్చివేయుట యుచితమే రామాయణమున రామపట్టాభిషేకము నట్లు విభీషణుని లేక సుగ్రీవుని పట్టాభిషేకములు వర్ణింపఁబడియెనా.

ఇందు గ్రంథాదిని నారదవృత్తాంతము వర్ణింపఁబడినది. ఇదియే ప్రబంధ మెల్లఁ గల్పించుట కనువుపడినది. కలహాశనుఁడు రుక్మిణీసత్యాకుమారులకుఁ గయ్యము పెంప నూహించి చంద్రభాను ననాదరించెను. దానిచే నాతఁడు నారదునిపైఁ గినిసి తుంబురునివలన విద్యనేర్చి రా నుద్యుక్తుఁడై యట కేగి గానవిద్యతో పాటు కుముదినింగూడ సంగ్రహించుకొని వచ్చెను. తుదకుఁ దా నభ్యసించివచ్చిన గానవిద్య హరికిని బ్రద్యుమ్నునకును వినిపించి మెప్పునందెను. గానవిద్యయే కుముదినీప్రాప్తిహేతు వగుటచే దానినే బీజస్థానముం దనువు పఱిచెను. విజయులోలుని పాత్ర మంతసార్థకముగ లేదు; మాయాకుముదినీ రూపముం దాల్చి వాస్తవకుముదినిం జంద్రభానునితోఁ బంపుట కుపకరించినది. అసురయుద్ధమున గథచోదనమున కనువుపడినది. కాని శేషశైలవిశేషములఁ దెల్పి తన్నుఁ దా సార్థకపఱిచికొన్నది. వనములో నసురుఁడు యుద్ధమును గుముదినీలాభమునకు సాధన మగుశాంబరీవిద్య నేర్పుటకై కల్పింపఁబడినది, యుద్ధము లేనిచో మహాకావ్యలక్షణానురోధ మని కల్పించిన నుండవచ్చును. విజయులోలునికొఱఁత తీర్చుటకుమాత్రమే యనువిందునికూఁతురు కల్పింపఁబడినది. ఇంకను దరళికాదిపాత్రములు యథోచితకార్యసాధనమునకై యౌచితి నాలోచించి కల్పింపఁబడినవి.

అందందుఁ గొన్ని నెరసు లగపడుచున్నయవి. రసలోలుపుల కవి పాటింపఁదగనివి. ఈయుత్తమగ్రంథ మెల్లర కవశ్యాదరణీయ మని నొడువుటయే శివము.

కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రి.

శ్రీరస్తు.

స్వాగతోపన్యాసము (ఏలూరు).

మహాశయులారా!

ఉ. దూరము భారమం చనక తోరపుభక్తిని వచ్చినారు, భా
షారమఁ గొల్చుసత్కవులు సాహితిసాహితి సర్వశాస్త్రవి
స్తారముచేత సద్ఘనులు ధర్మవిధిజ్ఞులు నన్నిటం గడిం
దేరినవారు మాపురికి ధీరులు మీకు నమస్కరించెదన్.

ఉ. స్వాగతమయ్య సత్కవివిశారదులార! బుధాళులార! శా
స్త్రాగమవేద్యులార మఱి సర్వకళాపరిపూర్ణులార సు
స్వాగతమయ్య మేమిడెడిస్వాగతమే పదివేలు మీకు సు
స్వాగతమయ్య లోపముల నంకఁ దలంపకుఁడయ్య వేఁడెదన్.

పండితాగ్రేసరులారా! మహాజనులారా!

అవిచ్ఛిన్నవ్యవసాయము లేక యాంధ్రభాష కారణాంతరములచే నసిచెడి యుండ, నాంధ్రభాషాభిమానియు నాంధ్రమాతసుపుత్త్రుఁడు నగు శ్రీజయంతి రామయ్యపంతులుగారు చెన్నపట్టణమున ప్రెసిడెన్సీ. మేజస్ట్రీటుగా నుండునపుడు వారికిఁ గలపలుకుబడి నంతను వినియోగించి యాంధ్రసాహిత్యపరిష త్తనువిద్యాపీఠమును స్థాపించినారు. దీనికి ముం దాంధ్రకవిపండితసంఘమనునది యొకటి వెలసి మూఁడునాళ్లముచ్చటగాఁ బరిణమించెను. ఈపరిషత్తు నట్టిది గాకుండుటకై వలయునంత మూలధనముతో నాంధ్రదేశమున వెలయు సర్వకవిపండితబృంద సాహాయ్యముతో భాషాభిమానుల నిరంతరప్రోత్సాహముతో జగదలంకారభూతు లగుజమీందారులతో స్థాపించి, నేఁటికిఁ బదివత్సరములనుండి నిర్వ్యాఘాతముగాఁ గొనసాగించుచున్నారు. వారికి మాస్వాగతముతోపాటు నమస్కృతులు.

దూరదేశాగతు లగుమహానుభావులారా!

మీరిప్పుడు చూడవచ్చిన యేలూరుపట్టనము చరిత్రల కెక్కిన ప్రాచీనపట్టనము. భారతపాఠకులకు వేగీవిషయము క్రొత్తదిగాదు. ఈపట్టనమున కనతిదూరమున వేగీపురీచిహ్నము లున్నవి. ఒకప్పు డిది ౮ మైళ్ల మహానగరము.

ఇప్పు డాప్రాంతపట్టనపు రెండుకొనలు పెదవేగి చినవేగి యని రెండుపల్లెగ్రామములుగా నున్నవి. ఆనాఁడు మహోన్నతవైభవమున వేగినా డున్నప్పు డద్దాని పరిపాలకుఁ డాంధ్రభాషానాయకుఁడు రాజరాజనరేంద్రుఁడు. ఈనాఁటి యీ పల్లెలకు దక్షిణవల్లూరు జమీందారు పరిపాలకుఁడు. ఇప్పటికి శ్రీజయంతి రామయ్యగారివంటి దేశచరిత్రశాసనాన్వేషకులు వచ్చి వేగినాడు చూచిపోవుచుందురు. కొలఁది భాషాభిమానము గలనేను ప్రాచీనచరిత్రాభిలాషియు నీజిల్లాకు కలెక్టరు, జడ్జిగా నున్నకోల్‌రిడ్‌జి దొరగారితో వేగిలో నాలుగైదు దినములు గడపినాఁడను. ఱాళ్లను దొరలించి చూచినాము. ధనరాసులు పూడ్చి గుప్తలిపితో గుఱుతులు వేయఁబడిన ఱాతిపలకలకై వెదకులాడినాము. జీర్ణకర్ణాటకరాజ్యరాజధాని యగువిజయనగరమువలెనే వేగియు గొప్పదశ ననుభవించినది. ఆదికవి నన్నయ యీమహోన్నతదశను జవిచూచియుండును. ఇప్పటికిని పెదవేగి యారోగ్యప్రదమైనపల్లెగాఁ దలంపఁబడుచున్నది. అచ్చటి నూతినీరు శనివారప్పేఁట నూజవీడు జమీందారుల కమృతప్రాయము. దూర మనియెంచక ప్రాఁతజమీందారు లానీటినే తెప్పించుకొనుచుండెడివారు.

ఈమాయూరునకు దక్షిణమున నున్న మశీదులో, కొల్లేటిరాజులు రాజ్యమేలునపుడుచేసిన దానశాసన మొకటి మశీదురాయిగా నున్నది. ఆ కొల్లేరుసరస్సు మాయూరికి ౩ మైళ్లదూరమున నున్నను, కొల్లేరుసరస్సు ౧౨ మైళ్లమహాపట్టనమని స్థలజ్ఞులు చెప్పుదురు. అది దిగఁబడిపోయి మహాసరస్సయినదని భూతత్త్వశాస్త్రజ్ఞులు పల్కెదరు. ఇప్పటికి నామహాజలాశయమధ్యమం దున్నచిన్నచిన్నదీవిగడ్డలను జూచిన వానిప్రాచీనత వెల్లడి యగుచున్నది. ఈసరస్సులో నూతులకై త్రవ్వినప్పు డచ్చటచ్చట మనుష్యులు కాఁపురము చేసినట్టులు కానిపించు చిల్లపెంకులు చట్టులు ప్రాఁతపిడతలు దొరకుచున్నవి. కొల్లేటియొడ్డున నున్న పల్లెలుగూడఁ బ్రాచీనతను వెల్లడించుచున్నవి. మొన్న నీమధ్యఁ బెద్దపాడుగ్రామమున రాగిశాసన మొకటి దొరకినది. దానిని మ. రా. రా. శ్రీ. సోమంచి సీతారామయ్యపంతులుగారు మదరాసునకో కాకినాడకో పంపినారు. అందలిలిపి చాళుక్యులనాఁటి యాంధ్రలిపి. ఈపరిషత్తువారికి లభించిన పోతనవిరచిత నారాయణశతకము పెదపాడులోనే లభించినది. ఈ పట్టనమునఁ బ్రస్తుతము తాలూకాకచేరియున్న కోట చళుక్యవంశపురాజులచేఁ గట్టఁబడినది. ఈకోట బొమ్మరింటివంటిది గాదు. దీనికిఁజుట్టు నగడ్త యున్నది. ఇచ్చట, కొల్లేటిరాజులకును గొండరాజులకును గొన్నియుద్ధములు నడచినట్లు

పంబలపాటలు పాడఁబడుచున్నవి. దీనికి సామీప్యమున నున్న దెందులూరు ప్రాచీనపట్టనము. అచ్చటి పాటిదిబ్బ లాప్రాచీనతకు సహజము లగుసాక్ష్యములుగా నున్నవి. ఈయూర నెచ్చటఁ ద్రవ్వినను దేవాలయములు కానవచ్చుచున్నవి. ఒకప్పు డిచ్చట ౧౦౧ దేవాలయము లుండె నని చెప్పుదురు. వానియందలి జాతిప్రతిమల శిల్పమును బరీక్షించి చూచితిని. అవి కొండవీటి రాజుల శిల్పమునకుఁ జాలభేదముగా నున్నవి. కొండవీటిరాజుల గజలక్ష్మి యుండదుఁ గానిపింపదు. ఆకొండ నల్లతాయి గాదు. ఈతా ళ్లెఱుపు రంగు గలవి. ఇందలి శిల్పమునకును గ్రీకుశిల్పమునకుఁ గొన్నిపోలికలు కానిపించుచున్నవి. శిల్పశాస్త్రము గ్రంథప్రాయముగా నున్నదశ వీడి శిల్పుల హస్తగతమైనప్పుడు మలువఁబడిన యాటితేఁటిసశిల్పమువలెఁ గానిపించును. విగ్రహములు జీవకళ యుట్టిపడున ట్లున్నవి. విజ్ఞానకళావిజ్ఞానము మహోన్నతదశయందుండునప్పుడు గాని యిట్టి శిల్పకల్పన కవకాశము లేదు. దెందులూరిలోనియాలయములు శివాలయములు. అందలి లింగాకారము కాశి పాలశిలాలింగాకారమునంటి యాకృతికంటె భిన్నముగా నున్నది. గుడిచుట్టు ఱాళ్లను మలుచునులులు మిక్కిలి నిశితము లైనవి గావలయును. ఆరాతిమలుపు మిక్కిలి సున్నిదముగా నున్నది. ఈఱాళ్లే యీయూరి చెఱువులకుఁ దూములుగా గోరీలకుఁ గవ్వఱాళ్లుగా వాడఁబడియున్నది.

దెందులూరు శైవమతమునకు ముఖ్యస్థానముగా నున్నప్పు డచ్చటి నిత్యసేవకుఁ గాఁబోలు సాను లుండియుండురు. వారి కాప్రాంతమున నే సానిగూడెమని ప్రత్యేక మొకయూరు కట్టఁబడియున్నది. ఈవిధముగా నాకొల్లేరు, వేగినాడు, దెందులూరు మహోన్నతదశయం దుండునప్పు డీపురము, ఏలూ రనఁబడుచుండెను. ఈయూరిచుట్టును ఏఱు గలదు. ఇది తమ్ముఁడేఱు. శ్రీరామలక్ష్మణులు దండకారణ్యమున సంచరించునప్పుడు శ్రీరామునియాజ్ఞను దమ్ముఁడు లక్ష్మణుఁడు కనిపెట్టిన నీటిబుగ్గ. ఇది జీవనది. ఈయూరుచుట్టుకొని యుండుటనిది యేలూరని వ్యవహరింపఁబడుచుండెను. ర, ల, ఌ యభేదతను సాధించుటకు ధ్వనిశాస్త్రమున కిప్పుడు పోఁజాలము. ఏలూ రేలూ రైనది.

ఈవిధముగా నేలూరు ప్రాచీనచరిత్ర చెప్పి మిమ్ము విసిగించినందులకు మన్నింపుఁడు. ఈ యేలూరు హిందూరాజ్యపరిపాలనమును వీడి మొగలాయి రాజుల పరిపాలనమునకు వచ్చెను. ఔరంగజేబు రాజ్యకాలమున నేలూ రనియే దీని వ్యవహారము. ఉత్తరసర్కారుల కిది ముఖ్యపట్టనము. ఇచ్చటఁ దురకల

దండు విరివిగా నుండునట్లు తోఁచుచున్నది. నాఁటినుండి యిచ్చట మహమ్మదీయులు విరివిగా నావాసించుచున్నారు. ఔరంగజేబు రాజ్యకాలమున ఫకీరులకు సన్మానము మెండు. అతఁడు ముసల్మానుమతమున కాచార్యునివంటి వాఁడు. మీరు రైలునుండి వచ్చుదారిలో నతఁ డొకఫకీరున కిచ్చినమాన్యమున్నది. ఇచ్చటికి మిక్కిలి దగ్గఱగా నున్నకొత్తూ రనునది యతఁ డొసంగిన జాగీరు. అది గాక యీయూరిలో దరగాలకు మశీదులకు నతఁ డొసంగిన మడిమాన్యములు నేఁటివఱ కవిచ్ఛిన్నముగా జరుగుచున్నవి. ఈకాలమున మనయాంధ్రభాష పారసీపదములను విరివిగా గ్రహించెను. ఈప్రాంతపుఁ గవులానాఁడు వ్రాసినగ్రంథము లచ్చటచ్చటఁ గానిపించుచున్నవి. ఇది క్రమముగా హైదరాబాదునవాబునకు సంక్రమించి తద్వారమున ఈస్టిండియా కంపెనీ స్వాధీన మై బ్రిటిషురాజ్య మైనది. కంపెనీకాలమున నిచ్చట శిపాయిదండు విరివిగా నుండెను. ఏలూరు రైలుస్టేషను కెదురుగా నున్నమైదాన మాదండు కవాతుచేయు భూమి. క్రమముగా నీయూరు వాణిజ్యవిశేషమున నభివృద్ధిఁ జెంది జిల్లాకు ముఖ్యపట్టణముగ నుండఁదగిన దశకు వచ్చియున్నది. నేఁడు మీరాకచేత నాంధ్రభాషాయోష నాదరించిన కీర్తినిగూడఁ గడించుచున్నది.

మాయూర సంస్కృతవిద్య మిక్కిలికొఱఁతగా నున్నది. ఇంగ్లీషుబడులలోఁ జెప్పఁబడు తెలుఁగువలనఁ దెలుఁగుభాష విస్మృతిచెందుచున్నది. ఆంధ్రభాష క్షీణించుచున్నది. మీవిద్యావీరదర్శనలాభమున మాయూరఁ గూడ నాంధ్రభాషావ్యవసాయము వృద్ధియగునుగాక!

దేవతల నారాధించునప్పుడే గాక విద్యావిలసితులగు మిమ్ము నారాధించునప్పుడుఁగూడ భక్తిహీనమని చెప్పుకున్నను గ్రియాహీన మనిచెప్పి క్షమాపణము వేఁడికొనుచు మాసమాదరాహ్వానము నంగీకరింపఁగోరుచున్నాను.

ఇంకొకమాట—నేను బెజవాడకు వెళ్లి యేలూరున కీసభ నాహ్వానించితిని. నే నీయూరిలోఁ బ్రముఖుఁడను గాను. భాషలోఁ బండితుఁడను గాను. పలుకుబడి గలవాఁడను గాను. ఉత్తమగుణములచేతఁ బ్రజావశీకరణము గావించుకోఁగల నేర్పు గలవాఁడను గాను. సమయోచితముగా నేహంగున కాతాళము వాయింపఁగల యెప్పటికెయ్యది ప్రస్తుత మప్పటి కామాటలాడు వాఁడను గాను. పైపెచ్చు కారణవైరులచే నిరంతర పరిశోధ్యమాన కిణీభూతశరీరుఁడను. ఇట్టి నేను సభ నాహ్వానించినసంగతి శ్రీమోచెర్ల రామచంద్రరావుపంతులవా

రితోఁ జెప్పఁగా "మంచిపని జరిగినది. నీ కేమిభయము లేదు. నే నిది యంతయు నిర్వహించెద"నని సెలవిచ్చినారు. అట్లే శ్రీయుత వేంకటరంగము గారితో మాట్లాడినారు. కాని కైలాసగిరిమీఁదనున్నను శివునకు భైక్షవృత్తి తప్పనట్లు వారంతవారు నా కభయ మొసఁగినను నాకష్టపాటు తప్పినదిగాదు. వారి కింగ్లాండునకుఁ బోవలసినస్థితి వచ్చినది. కాని పోవుచుఁ బోవుచు సభ నాఁపుము, నేనువచ్చి జరిపెద ననిరి. సభ యాఁగలేదు, వారు రాలేదు. అనివార్యకారణసహస్రములచే సభ జరుపవలసివచ్చినది. ఇచ్చటి పరిస్థితులు పూర్వోక్తకారణములచేఁ బలుకుబడిచాలని నాకుఁ దోడుగా వానలు, వానలకంటె హెచ్చుగా సహాయనిరాకరణోద్యమ విజృంభణము, తత్సభలు. పురమందిర మాసభలచే నిరంతరశోష్యమాణమైయుండుట, సభజరుపు మని నిరంతరము తంత్రీవార్తలు తంతులేని మనోద్రేకము.

ఇట్లు తహతహపడి యెట్లో తంటాలుపడి యాహ్వానసంఘ మనునది యొకటి కల్పించితిని. తాలూకాబోర్డు ప్రెసిడెంటు శ్రీయుత పెన్మెచ్చ పెద్దిరాజు గారు, మునిసిపల్ చేర్మేన్ బడేటి వేంకట్రామయ్యనాయుడుగారు, భాషాపరుఁడు వకీలు కాశీభట్ల రామకృష్ణశాస్త్రిగారు, తత్త్వజ్ఞానసంపన్నుఁడు సోమంచి సీతారామయ్యగారు, పూర్వకాలపు నియోగిప్రవరుఁ డనఁదగు వకీలుదుగ్గిరాల రామారావుగారలు నా జడుపుఁదీర్చి నావెంటఁ దిరిగి కావలసినంత సహాయము చేసి సభజరుగుటకు సదుపాయము లొనర్చినారు. మీఁదీయూరినుండి వెడలునప్పు డేమైన మంచిమాట లనెదరా వారినే యనుండు. దైవమెఱుఁగును. నాయంతరాత్మ యెఱుఁగును. అవి వారికే చెల్లవలయును.

నే నిప్పుడు చెప్పిన స్వాగతవచనము లాహ్వానసంఘాధిపతిగాఁ జెప్పినవి కావు. ఏమందురా: నేను జందాలు సమకూర్చుటకు, వచ్చువారి యుత్తరప్రత్యుత్తరములు చూచుటకు, వంటసామగ్రి చేర్చుపనులలోనుండి యాహ్వానసంఘమును బిలిచి యధిపతిని నిర్ణయింపుమని చెప్పితిని కాని సాగలేదు. సాగకపోఁగా నిన్న నొకపెద్దమనుష్యుఁడు వచ్చి "మీరు వచ్చినవారికి సమస్త సపర్యలు చేసి వారితోఁ బల్కాడి కావలసినపని చేయుఁడు సభకుమాత్ర మెవ్వరినైన నధ్యక్ష నేర్పఱిచెద" మనిరి. అంతట నేను నావంటపనిని జూచుకొనుచు నాసందడిలో నుంటిని. తుద కీ యుదయమున సమ్మానసంఘాధిపతిగాఁ గాకపోయిన, నాంధ్రభాషాకవిగా నాంధ్రభాషాప్రచారకుఁడుగా నాంధ్రభాషాపరుఁడుగా నాంధ్రభాషావరుల మిత్త్రుఁడుగా నైన రైలునకుఁ బోయి వచ్చెడి

వారి నాహ్వానించు తలంపున నుండఁగా నొకమిత్రుఁడు వచ్చి "అయ్యో! నిన్న మీటింగు జరుగలేదు. ఏమిగతి. మీరే యాహ్వానసంఘము సెక్రెటరీగా నొకవ్యాసమును వ్రాయుఁ" డని నిర్బంధపెట్టెను. ఆకారణమున సర్వత్రాసర్వత్రా దూరమునుంచి రైలునకుఁ బోక యీయుపన్యాసమును వ్రాసితిని. ఈకారణముచే మీ కాహ్వానసంఘాధిపతినుండి మామూలువాడుకచొప్పున నుపన్యాసము రాలేదు. సెక్రెటరీనుండి వచ్చిన యీయుపన్యాసముతోనే సరిపెట్టుకొనుఁడు. మహాశయు లగుమీ రేదిసహింపఁజాలరు! ఈవృత్తాంతముతో నాయుదంతమును సరిపెట్టి దయనీయుఁడ నగునాయందలి లోపములను గప్పిపెట్టి శ్రీరామచంద్రరావుగా రిచ్చట లేని హేతువున నాకుఁ గలిగిన కష్టపాటును గనిపెట్టి యాహ్వానసంఘము కూడుటకే వీలుగాని సందర్భమును గనిపెట్టి యితోధికభక్తితో నాహ్వానసంఘముతరఫున నే నొనరుచు సేవను మాత్రమే తలంచి నన్ను మన్నింపఁగోరుచున్నాను.

నందిరాజు చలపతిరావు.

శ్రీరామసహాయః.

సీ. ప్రతివత్సరంబు, దూరం బని మానక తత్తత్పురముల కుదాత్తమోద [గిన
హృదయులై యేగుచు హృదయంగమాంధ్రభారతి నాఁడునాఁటికిఁ బ్రబలఁద
నెరవులుగాంచి నవీననిఘంటువు తోడ్తోడఁ దుదిముట్టుత్రోవ లరసి
పరిషత్ప్రియులు జయావహాముగనెఱపుచు సహృదయహృదయరంజకముగాఁగ

గీ. శబ్దశాస్త్రాదులను విమర్శనము సల్పి
వ్యాసముల్ వ్రాసి ప్రకటించుపండితులకుఁ
గావ్యనాటకము లొనర్చుకవులకు నిదె
స్వాగతపురస్సరయానమస్కారశతము

సీ. సరసులు గొనియాడ శతవధానముఁ జల్పి మంచిపేరు గడించిమనెడుప్రోడ
తనదు శిష్యుల నవధానులఁగా దిద్ది పొగడిత కెక్కిన బుద్ధిశాలి

నలుగురువినిమెచ్చనాటకంబులుఁ గావ్యములుఁ బెక్కురచియించి వెలయుసుకవి
బళిబళీయంచు సభ్యులు మాటిమాటికి నెంచుమాడ్కి నుపన్యసించుదిట్ట

గీ. చెళ్లపిళ్ల వేంకటశాస్త్రి చెలువుమీఱ
నాంధ్రసాహిత్యపరిషదగ్రాసనాధి
పత్యము వహించె నమ్మహాప్రాజ్ఞున కిదె
స్వాగతపురస్సరీయానమస్కారశతము

సీ. పాపభంగపటిష్ఠభంగమారుతముచే మిగులందనర్చును గౌతమీస్రవంతి
శ్రీరంగనాయకుకృపకుఁ బాత్రముఁ జేసి కూర్మిఁ గన్నులవిందుఁగూర్చెఁ బెన్న
రంగదుత్తుంగతరంగడోలల నూఁపె నిరుడు కృష్ణాతటినీమతల్లి
బల్లారిముఖగణ్యపత్తనరాజముల్ సత్కారములొనర్చె స్వాంతమలర

గీ. నాంధ్రసాహిత్యపరిషదబ్జాయతాక్షి
నేఁడు హేలాపురంబు నీజాడఁ దెలిసి
హర్షమెసఁగ సంభావించు నర్థభంగిఁ
గనుక నిచ్చోటనటువలెఁ దనియ నెంతు.

కలువపలపల్లి రంగనాథశాస్త్రి

గ్రంథస్వీకారము.

---

౧. చెన్నపురీవిలాసము.

ఇది శ్రీనల్లూరుప్రభువు లగు శ్రీమద్రాజాబహదరు బొమ్మదేవర నాగన్న నాయనివారి యాస్థానవిద్వాంసుఁడగు మతుకుమల్లి నృసింహకవీంద్ర ప్రణీతమైన పద్యకావ్యము. శ్రీరాజాగారితోఁ గవిగారు చెన్నపట్టనమునకు విచ్చేసినపుడు రాజానుమతిని జెన్నపురిని వర్ణించియున్నారు. ఈగ్రంథముం జదివినఁ జెన్నపురివీథులు పేటలు మొదలగు సమస్తవిషయముం దెలియును. ఈరాజాగా రఱువదియేండ్లక్రిందటి [illegible] గ్రి సం॥ మాఘమాసములోఁ జెన్నపురి, యొకనిమిత్తంబున విడిన తమ గూడూరుపరగణా యనుజీర్ణరాజ్యమును మరల నార్జింపఁదలఁచి వచ్చినట్లును ప్రభువులయభిమానముచే నార్జించి యానందించుచుఁ దమకవీంద్రునిచే వినోదముగా నీపురీవర్ణనము చేయించినట్లును గలదు. కవి మిక్కిలి ప్రతిభాశాలి.

మ. "ననుమాల్యాద్రినృసింహధక్త్యుదిత నానాశాస్త్రపాండిత్యశా
లిని శ్రీమత్కనకాద్రిశాస్త్రిసుతు ధీలేఖర్షభాచార్యు"

అని కవి తన్నుఁగూర్చి చెప్పికొనియున్నాఁడు.

"చతుష్షష్టి విద్యావిదులు భవత్ప్రపితామహుఁడు మాధవకవి" యని "నవభారతాది నానాగ్రంథకర్త నీతాత నృసింహావిద్వద్వరుం" డని "శబ్దశాస్త్రత్రయీవిచక్షణుఁడు నీజనకుఁ" డని నాగభూపాలుఁడు పొగడినట్లుకూడఁ గలదు.

ఈగ్రంథ మాఱువద్ధతులుగా విభాగింపఁబడినది. స్వరూపపద్ధతి, పూర్వపద్ధతి, దక్షిణపద్ధతి, పశ్చిమపద్ధతి, ఉత్తరపద్ధతి, అంతరాళపద్ధతియు నని.

కొన్నిపద్యములు:—

మ. చతురశ్వద్విహయాన్వితంబులు చతుశ్చక్రాభిరామంబులం
చితచిత్రాంబర సద్వితానకములై చెన్నారుసారట్లను
న్నతిమీఱన్విహరింతు రప్పురిని నానాదేశభూపాలసం
హతితత్పూర్విభవేక్షణాభ్యుపగతాశాధీశులంబోల్పఁగన్.

గీ. ఇట్టిపోతులఁబోల్కంచి యెడ్లబండ్లు
పటురయంబునఁ బఱచు నప్పట్టణమున ....

చ. లలినలయేడుబావులజలంబు లిలాంతరలీననాళికా
వలి మిళితంబులైనడచి వారిధితీరమునందు నొక్కయు

జ్జ్వలజలయంత్రకుండి నిలువన్బహుమారయియానుతౌసరం
గులుగొని యోషలందు జలకుండములునింతురు నిచ్చనిచ్చలున్.

శా. ఛాయాగ్రాహిణి యాంజనేయునితను చ్ఛాయన్వడిన్నిల్పి తా
డాయందీసె ననంగవింటి మది చూడన్యంత్ర పేటిన్ ఘన
ప్రాయావర్ణములందు నీడలఁ బొటోగ్రాఫీక్రియన్నిల్పఁగా
జేయంజాలిరి యింగిలీషులు పురిం జిత్రాతిచిత్రంబుగన్.

గీ. ద్రావకన్య స్వతంత్రులఁ గ్రమముతోడ
జరగు నాకృష్టిశక్తి యుత్సరశక్తి
యొకటిఁబట్టిన రభసమించుకయు లేదు
నుభయము గ్రహింపఁ బరఁగు సత్యోల్బణంబు.

ఈ గ్రంథమును శ్రీలక్ష్మీనృసింహత్రిశతీస్తోత్రమును పుంస్త్రీనిర్ణయచంద్రికా పుంస్త్రసూర్యోదయకాలమహాప్రళయ దర్శనము ననుసంస్కృతగ్రంథములును గవిగారిపుత్త్రులు బ్రహ్మశ్రీ మఱుకుమల్లి రఘురామసురాయశాస్త్రిగారొసంగిరి. వలయువారు తెనాలిలో నున్నవీరి పేర వ్రాయవలయును. వెల, ౦-౮-౦.

౨. విగ్రహాభరణము.

కాకినాడలోఁ బ్రహ్మశ్రీ గోవిందరాజు హరిశ్చంద్రరావుగారిచే రచియింపఁబడిన ౧౩౬ పుటల చిన్న వచనపుస్తకము. ఈశ్వరుల నేకులని విగ్రహారాధనము కూడదని చేయు మనవారి కుతర్కములకు శ్రుతిస్మృతి పురాణేతిహాసములనుండి యుదాహరణములతోఁ బెక్కు దృష్టాంతములతోఁ జెప్పఁబడిన ప్రత్యుత్తరరూపమైనది. ఈశ్వరైక్యము, యాథాత్మ్యము, సఫలభ్రమ, తాదాత్మ్యభావన, ద్వివిధబ్రహ్మము, ప్రతిబింబప్రాచుర్యము మొదలగు ౨౩ విషయములిందుఁ జర్చింపఁబడినవి. అందుఁ గొన్ని వాక్యములు:—

"ఈశ్వరప్రతినిధి నారాధించుటవలన నీశ్వరునకుఁ బ్రీతికలుగును. రాజప్రతినిధిని గౌరవించుట రాజును గౌరవించుట యగును. అట్టి ప్రతినిధి చేతనుండు మాత్రమే యైయుండవలయు నను నియమము లేదు. భరతుఁడు శ్రీరాముని పాదుకలను పీఠముననిడి రామునియట్లు పూజించెను. రాముఁడు భరతుని భక్తికి సంతోషింపలేదా. కావున విగ్రహము చైతన్యము లేనిదైనను నారాధనకు యోగ్యమగుచున్నది. మఱియు మహేశ్వరుఁడు స్థాణుశబ్దవాచ్యుఁడగుటవలనఁ జలనము లేని ప్రతిమ యాతనికిఁ బ్రతినిధిగా నుండుట కర్హమగుచున్నది. అతఁడు నిశ్చలుఁడు. ప్రతిమయు నట్టిదే. అనురూప్యము లేదనుట తప్పు"—
దీని కాక్షేపము సమాధానమును గలవు

దీని వెల ౦-౮-౦. గ్రంథకర్తగారియొద్దనే దొరకును.

—